

SBORNÍK

Národního památkového ústavu,
územního odborného pracoviště
v Pardubicích za rok 2018

NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV

ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVIŠTĚ
V PARDUBICÍCH

Vydal
Národní památkový ústav,
územní odborné pracoviště v Pardubicích v roce 2018

ISBN 978-80-87626-08-5

Editorky:
Mgr. Jana Řehounková, Mgr. Lucie Faulerová

Grafická úprava a tisk:
Studio Press s. r. o.

Foto na přední straně obálky: Müllerova mapa Čech z roku 1720 a Müllerova mapa Moravy z roku 1716 ve vydání z roku 1790, rybník Rutvas; dveře vedoucí do místnosti "pokladnice" v kostele sv. Václava v Lažanech, foto V. Cinková; modlitební kniha v rukou S. F. Klatovského na jeho epitafu v kostele Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi, foto V. Cinková; andělě oblékající vyvolené duše při Posledním soudu, epitaf S. F. Klatovského z kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi, foto V. Cinková; Červená Voda, dům č. p. 17 historické foto, archiv majitele.

Foto na zadní straně obálky: Socha P. Marie Bolestné z Heřmanova Městce, foto V. Cinková; delfín zdobící nástavec epitafu S. F. Klatovského z kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi, foto V. Cinková; ukázky rozdělování ohně v pravěku. Foto: K. Pellarová; detail obrazu Ježíš potkává Veroniku z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě-Orlici, foto V. Cinková.

Obsah

Nálezy ze zásypů státního zámku v Litomyšli <i>Veronika CINKOVÁ</i>	7
Schizma v nejstarších dějinách Pardubic a fenomén archeologie <i>Tomáš ČURDA</i>	12
Domy a osobnosti s nimi spojené na příkladu pobytu Jana Amose Komenského v Brandýse nad Orlicí. <i>Petr HORÁK</i>	25
Značené cihly na území Pardubického kraje. Část 3. <i>Miroslav KAŇKA</i>	30
Historie a památky Rutvasu <i>Jan KRÁTKÝ</i>	42
Kramářská světská píseň <i>Zdeňka KRATOCHVILOVÁ</i>	48
Poznatky k stavebnímu vývoji Jimramova od poloviny 18. století do začátku 20. století <i>Jana KRPÁLKOVÁ</i>	60
Vývoj venkovského patrového domu v Čechách <i>Jiří ŠVEC</i>	74

Akce obnovy

Zpráva k vybraným akcím restaurování za rok 2018

Veronika CINKOVÁ 88

Vybrané akce restaurování v roce 2018

Václav PAUKRT 112

Zprávy a zajímavosti

111

Jan KRÁTKÝ 123

Dny evropského dědictví aneb

Příhrádek za první republiky

Jana ŘEHOUNKOVÁ 127

Četníci na Příhrádku

Jana ŘEHOUNKOVÁ 129

Pravěcí lovci i módní přehlídka.

V říjnu patřil Příhrádek archeologům.

Jana ŘEHOUNKOVÁ 134

Přednáškový cyklus v Městské knihovně v Litomyšli

Jana ŘEHOUNKOVÁ 134

Architektura ve službách první republiky

Jana ŘEHOUNKOVÁ, Eliška RACKOVÁ 134

Na hrad za odměnu

Jana ŘEHOUNKOVÁ 136

Edukační programy pro venkovské základní školy	
<i>Jana ŘEHOUNKOVÁ, Zdeňka KRATOCHVILOVÁ</i>	137
Odborná knihovna	
<i>Zdeňka KRATOCHVILOVÁ</i>	140
Pronájem zasedacích místností	142

Nálezy ze zásypů státního zámku v Litomyšli

Veronika CINKOVÁ

U příležitosti letošního 450. výročí od položení základního kamene zámku v Litomyšli uveřejňujeme informace o nálezech ze zásypu jedné z místností spojovacího křídla v 1. patře budovy. K odkrytí zásypu došlo po vodní havárii v únoru roku 2010, kdy byly poškozeny

především dvě místnosti v historické expozici ve spojovacím křídle – tzv. malá jídelna a modrý pokoj neboli kabinet – a jedna z místností v přízemí. Poničeny byly omítky s nástěnnými malbami i dřevěné podlahy a obložení. V malé jídelně (místnosti č. 215) musely být podlahy demontovány kvůli vysušení zásypů kleneb pod nimi a následnému restaurování popraskaných vzduťých parket.¹

V zásypech malé jídelny byly objeveny fragmenty historických omítek s dekorativní nástěnnou malbou, zbytky jídla (kost, ořech), opracovaný kus kamene (pravděpodobně ze zrušené staré dlažby), kovaný hřebík, drobné úlomky skla, perleti a keramiky. Nejvýznamnějším nálezem jsou bezesporu tři mince a hrací karty.²

Mezi nalezené mince patří krejcar Leopolda I., krejcar Františka Josefa I. a početní fenik Ludvíka XV. Krejcarý se razily ve velkém množství a byly používány jako nejrozšířenější platidlo. *Stříbrný³ krejcar císaře Leopolda I.* (doba vlády 1657–1705) s monogramem výrobce FN vznikl ve slezské mincovně v Opolí v roce 1700 a představuje tedy nejstarší minci z litomyšlského nálezů. V letech 1699–1702 vedl mincovnu v Opolí mincmistr

¹ Místnost malé jídelny byla po náročných opravách znovu zpřístupněna veřejnosti v roce 2017.

² Mince a hrací karty byly odborně ošetřeny a vyčištěny na pracovišti NPÚ v Pardubicích konzervátorkou Věrou Sedlákovou.

³ Jedná se o stříbro s vysokým podílem mědi.

*Datace: 1700, průměr: 17 mm, materiál: Ag.
Avers: portrét Leopolda I. s vavřínovým věncem na hlavě a s opisem LEOPOLDVS · DG · R · I · S · A · G · H · B · REX.*

*Datace: 1851, průměr: 23 mm, materiál: Cu (poškozeno korozí)
Avers: 1 / KREUZER / 1851 / A*

*Datace: 1715–1748, průměr: 19 mm, materiál: mosaz
Avers: portrét Ludvíka XV. zprava s opisem LVD · XV · DG · HR · H · N · REX*

Revers: dvouhlavý orel s císařskou korunou, uprostřed medailon s číslicí 1, kolem opis ARCHID · AVS (F · N) DVX · BVR · SIL · 1700.

Revers: dvouhlavý orel s císařskou korunou a opisem K · K · OESTERREICHISCHE SCHEIDEMÜNZE ·

Revers: stojící lev zleva s opisem RE · CHEN · PFENING ·, v dolní úseči I · I ·.

Franz Nowak, který je někdy uváděn jako vardajn (mincmistrův zástupce).⁴ Mince již byla vyrobena za použití strojové válcové techniky, která za vlády Leopolda I. nahradila starší a nákladnější výrobu ruční.⁵ Krejcar pochází z doby, kdy zámek v Litomyšli vlastnil František Václav z Trauttmansdorffu.

Měděný krejcar z roku 1851 je mincí raženou za císaře Františka Josefa I. (doba vlády 1848–1916). Jedná se o tzv. „Scheidemünze“, tedy minci, u níž je cena materiálu, z něhož byla vyrobena, nižší než její nominální hodnota. V Rakousku a Německu se tento název na mincích užíval až do začátku první světové války. Podle dochovaného označení

⁴ <http://cnspg.cz/databaze/mincmistri.php?sort=mesto&id=100000022> [cit. 2018-18-11] Informace o době působnosti Franze Nowaka v Opolí se různí mezi lety 1699–1702 nebo 1699–1704. Léta 1699–1702 uvádí Vlastislav NOVOTNÝ, *Mince Leopolda I. 1657–1705*, Hodonín 2005, s. 15.

⁵ Mincovna v Opolí produkovala ražbu mincí již od 13. století. V roce 1623 se stala mincovnou vládní, avšak záhy poté v roce 1625 byla uzavřena. K jejímu znovuootevření došlo až v roce 1668 za Leopolda I. po zrušení mincovny v Kladsku a po přesunutí jejího vybavení do Opolí. V roce 1704 byl provoz mincovny ukončen a ražba byla přesunuta do Vratislavi. – Zdeněk PETRÁŇ, Pavel RADOMĚRSKÝ, *Encyklopedie české numismatiky*, Praha 1996, s. 176, 177, 288. – <http://slibrnak.cz/mincovna-opole/> [cit. 2018-18-11] – Vlastislav NOVOTNÝ, *Mince Leopolda I. 1657–1705*, Hodonín 2005, s. 15, 35, 37.

„A“ byla mince vyražena v mincovně ve Vídni.⁶ Podle data vyražení byl krejcar užíván v době posledního majitele litomyšlského zámku z rodu Valdštejnů-Vartenberků, Antonína I.

Počtení peníze neboli žetony se neuplatňovaly jako platidlo, ale sloužily k tzv. počítání na liniích v účetních kancelářích. Používala se k němu podložka s číslicemi a liniemi, na niž se pokládaly feniky vyjadřující dle svého umístění určitou číselnou hodnotu.⁷ Později

https://de.wikipedia.org/wiki/Rechnen_auf_Linien [2018 - 11 - 10] – dřevorez znázorňující počítání na liniích v praxi.

v 18. století se používaly jako herní peníze, což je nejspíše i případ litomyšlské mince. *Mosazný počtení fenik s portrétem francouzského krále Ludvíka XV.* (doba vlády 1715–1774) se značkou IID byl vyražen v Norimberku Johannem Jacobem Dietzelem, který byl činný mezi lety 1711–1748. Norimberské počtení žetony byly sériově užívány téměř v celé Evropě a jejich výrobci dokonce tvořili samostatný cech.⁸ Také tento počtení fenik vznikl v době, kdy byl majitelem zámku František Václav z Trauttmansdorffu.⁹

Kromě mincí bylo nalezeno také *třináct kusů kolorovaných hracích karet francouzského typu*, dochovaných z původního setu padesáti dvou karet. Tento typ karet byl používán spíše vyššími společenskými vrstvami, na rozdíl od dostupnějších karet německých mariášových užívaných především k zábavě prostého lidu.¹⁰ Karty nalezené v Litomyšli

⁶ Vlastislav NOVOTNÝ, *Mince Františka Josefa I. 1848–1916*, Hodonín 2001, s. 9, 19. – Pojem Scheidemünze vychází z německého slova scheiden (rozdělit), kdy bylo možné minci dělit na haléře nebo feniky: <https://de.wikipedia.org/wiki/Scheidem%C3%BCnze> [cit. 2018-18-11]. Tímto termínem tedy byla označována drobná mince.

⁷ První počtení k počítání na liniích napsal Adam Ries v Erfurtu v roce 1518 pod názvem *Rechnung auff der linihen*. Na plátu, desku, stůl nebo lavici byly namalovány nebo vyryty horizontální linie označené římskými číslicemi jako jedničky, desítky, stovky a tisícovky. Mezera mezi dvěma liniemi měla pětinašobnou hodnotu pod ní se nacházející linie, tedy pět, padesát a pět set. V jedné linii mohly ležet nejvýše čtyři feniky a mezi liniemi pouze jeden fenik: https://de.wikipedia.org/wiki/Rechnen_auf_Linien [cit. 2018-18-11] – <http://www.adam-ries-bund.de/index.htm?schule.htm> [cit. 2018-18-11].

⁸ Tyto mince se razily také v drahých kovech, kdy kromě počtení funkce sloužily jako dar k významným životním příležitostem. – Zdeněk PETRÁŇ, Pavel RADOMĚRSKÝ, *Encyklopedie české numismatiky*, Praha 1996, s. 245 – <http://www.num.cz/zpravodaj/post/show/97> (Martin Rozhoň) [cit. 2018-18-11].

⁹ Stať tohoto článku věnovanou mincím recenzoval Mgr. Petr Vácha.

¹⁰ Kromě těchto dvou typů se v Evropě vyskytují ještě karty italské, španělské a švýcarské. Karty francouzského typu zobrazují čtyři barvy: káry (kostky, diamanty), srdce, kříže (trefy, jetele, trojlísty), piky (dýky) a hodnoty: od 2–10 + J (z angličtiny Jack – kluk), Q (Queen – královna), K (King – král), A (Ace – eso). Hodnoty se na kartách neuváděly, pouze se zobrazovaly příslušnými symboly. Interpretace původního významu barev se v jednotlivých zdrojích liší. Káry měly představovat tvar chrámové dlažby a přeneseně symbol chrámového kněziště, kde byli pohřbíváni mocní a bohatí, měly tedy znázorňovat bohatství. Srdce symbolizovalo církev. Kříže měly představovat politickou moc, někdy také chudinu. Piky připomínaly špičky kopí a symbolizovaly aristokracii. Žolík (Joker) se poprvé objevil až v roce 1887 v USA. Karty se tiskly najednou na celém archu a kolorovaly pomocí šablon, teprve poté se řezaly na jednotlivé kusy. – František SVÁTEK, *Hrací karty v Praze. Karty a kartáři v Praze 16.–20. století*, Praha 1989. – Vendula SMILOVÁ, *Čertovy obrázky v historii a současnosti, České Budějovice 2007* (diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta). – K symbolice karet viz Hugo KASTNER, Gerald K. FOLKVORD, *Die große Humboldtzyklopädie der Kartenspiele*, Höfen 2005, s. 16.

Třináct kusů karet francouzského typu, rozměry: 86–88 x 57–58 mm, kolorovaný dřevoryt.

mají revers bez jakékoliv výzdoby. Takto bývaly pojednány především karty z nejstarších období, později byly často zadní strany karet kolorovány nebo graficky zpracovávány, a to kvůli zabránění jejich zašpinění nebo možnému označení či záměně. Karty jsou provedené v technice dřevorytu a kolorované pěti barvami – červenou, světle modrou, tmavě modrou, žlutým okrem a černou – a jsou vyrobeny ze čtyřvrstvého papíru. Červený kolek v podobě kartuše s písmenem „A“ mezi dvěma čarami, který je vyražen na srdcovém esu, byl používán v Dolním Rakousku (ve Vídni) mezi lety 1762–1802. Jedná se o kolek, který byl uveden v platnost novým zákonem vydaným za vlády Marie Terezie. Zobrazení na kartách představuje typ tzv. „Vídeňského obrazu“, který byl užíván i v Českých zemích.¹¹ Nalezené karty tedy pocházejí z 2. poloviny 18. století, kdy na litomyšlském zámku sídlil rod Valdštejnů-Vartenberků.

Zdroje:

Literatura

Zdeněk PETRÁŇ, Pavel RADOMĚRSKÝ, *Encyklopedie české numismatiky*, Praha, 1996.

František SVÁTEK, *Hrací karty v Praze. Karty a kartáři v Praze 16.–20. století*, Praha, 1989.

Vendula SMILOVÁ, *Čertovy obrázky v historii a současnosti*, České Budějovice, 2007 (diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta).

K symbolice karet viz Hugo KASTNER, Gerald K. FOLKVORD, *Die große Humboldtencyklopädie der Kartenspiele*, Höfen, 2005.

Internetové zdroje

<http://cnspg.cz/databaze/mincmistri.php?sort=mesto&id=10000022> [cit. 2018-18-11]

<http://stribrnak.cz/mincovna-opole/> [cit. 2018-18-11]

https://de.wikipedia.org/wiki/Rechnen_auf_Linien [cit. 2018-18-11]

<http://www.adam-ries-bund.de/index.htm?schule.htm> [cit. 2018-18-11]

<http://www.num.cz/zpravodaj/post/show/97> (Martin Rozhoň) [cit. 2018-18-11]

¹¹ Za spolupráci k určení datace a původu hracích karet děkuji Florianu Vošovi, správci karetních sbírek z rezidenčního zámku Altenburg, a sběrateli panu Matthesovi z Altenburgu. Poděkování patří také Mgr. Emě Součkové, Ph.D. z Národního muzea v Praze. Ke karetním kolkům viz Jiří KOŘÍNEK: *Karetní kolek v Rakousku a Uhrách 1692–1918*, Praha 2006.

Schizma v nejstarších dějinách Pardubic a fenomén archeologie

Tomáš ČURDA

Před více než dvaceti lety došlo v Pardubičkách u hřbitova a v Pardubicích v kostele sv. Bartoloměje k archeologickým zjištěním stavějícím nový pohled na nejstarší dějiny Pardubic. Základní změnou, kterou přinesly výsledky archeologických výzkumů, byla nová interpretace založená především na lokalizování původního kostela sv. Bartoloměje a přilehlého kláštera křižovníků s červeným srdcem do dnešních Pardubiček. Nově zjištěné skutečnosti znamenaly odklon od vývojového konceptu nastoleného v *Dějínách Pardubic nad Labem* Josefem Sakařem ve dvacátých letech minulého století a pokračujícího v pracích Františka Šebka především v letech devadesátých. Oba historici situovali zmíněné církevní objekty do současného města.¹²

Nově představené informace získané z výsledků archeologických výzkumů vyvolaly ze strany historika F. Šebka několik reakcí, poslední reakcí byl příspěvek s titulem „Poznámky k nejstarším dějinám města.“¹³ V něm je velmi rozsáhle podán zásadní nesouhlas se závěry uvedenými v textu archeologa Martina Ježka nazvaném „O poloze vsi Pordobic.“¹⁴ F. Šebek se zde snažil obhájit a za každou cenu vyargumentovat historii tohoto období v duchu díla J. Sakaře. V příštím čísle sborníku následovala odpověď M. Ježka obsažená v článku „Poznámka k poznámkám.“¹⁵ Zde Ježek reagoval na způsob argumentace F. Šebka a konfrontoval jeho tezi jako neudržitelnou. Ač bylo redakcí Východočeského sborníku historického avizováno k dané problematice vydání samostatného sborníku¹⁶ a F. Šebek se jí hodlal podrobněji věnovat v samostatné stati¹⁷, nic z toho se neuskutečnilo. M. Ježek přiblížil výsledky svého archeologického výzkumu v kostele sv. Bartoloměje ještě v dalších člancích, informace o průběhu a výsledcích archeologického výzkumu v Pardubičkách vyšly v tištěných periodikách.¹⁸ Žádná diskuse či polemika o otázkách počátku Pardubic se však v uplynulých dvaceti letech nekonala.

¹² Archeologie a historiografie jsou dvě vědecké disciplíny, které se rozličnými způsoby snaží dopátrat téže historické skutečnosti. Pokud jsou k dispozici pouze hmotné zdroje poznání, je úloha archeologie nezastupitelná. V obdobích, kdy již existují vzácné písemné informace, je symbióza archeologie a historiografie nedělitelná. Bohatství obou pramenů tvoří určující moment pro interpretaci zkoumaného problému. Práce s těmito prameny, někdy i nesprávně vyhodnocenými, může vést k vytváření dějové linie dané rámcem teoretických možností, ale bez podložení fakty. Tehdy přiblížení ke skutečné historické minulosti může pomoci až získání dalších poznatků.

¹³ František ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, in: Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 29–55.

¹⁴ Martin JEŽEK, *O poloze vsi „Pordobic“*, in: Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 15–27.

¹⁵ M. JEŽEK, *Poznámka k „Poznámkám“*, in: Východočeský sborník historický 6, 1997, s. 121–138.

¹⁶ *ibid.*, s. 121, 138.

¹⁷ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 47.

¹⁸ Průběžně v poznámkách k textu jsou uvedeny citace z jednotlivých článků, poslední poznámka doplňuje výběr další literatury.

Během několika setkání a přednášek přednesených především pro Klub přátel Pardubicka jsem zaznamenal, že mnohé již v roce 1996 a 1997 vyargumentované otázky se vesměs nijak nepromítly do obecného povědomí o historii počátku Pardubic. Stále přetrvávají představy o románské apsidě nacházející se v základu městského kostela či od počátku 13. století o paralelním vývoji dvou vesnic shodného názvu Pardubice. Na nedůvěru v nové poznatky, byť předložené odborníky, má každý právo. Otázkou zůstává, čím je tato nedůvěra způsobena, když všechny ostatní jiné a jinde získané oborové poznatky bývají běžně akceptovány v rámci jimi pozměněných kontextů. Za posledními příspěvky k tématu z roku 1996 následovalo ze strany F. Šebka ticho. Vzniklá situace se pak pro mnohé lidi zajímavější se o historii vyvinula do existence podoby dvou scénářů, kdy každý nabízí jinou alternativu vzniku Pardubic, přičemž fakta nehrají větší roli.¹⁹ Každý se může přiklonit k libovolné variantě a ta nová, pro někoho hůře uchopitelná, časem postupně zmizí.

Badatelské aktivity však pokračovaly dál, ve velkém rozsahu a různými dalšími směry. V roce 2014 se ve Východočeském muzeu v Pardubicích konalo kolokvium uspořádané za účelem prezentace nových poznatků z historie města Pardubic získaných během archeologických výzkumů a stavebně historických průzkumů. Archeologové a historikové zde představili výsledky svého bádání z posledních dvou desetiletí. Byly zde přiblíženy například archeologické výzkumy uskutečněné v ulicích Kostelní, Pernštýnská, Sv. Anežky České, třída Míru, Sukova, Zelenobranská a Na Hrádku, dále informace z průzkumu interiéru Zelené brány a výzkumy ze severovýchodního čtverce náměstí Republiky. Pozvaný F. Šebek se jednodenního kolokvia nezúčastnil s omluvou pracovního vytížení na tvorbě nové historické expozice. Otevření expozice nazvané „Pardubice – příběh města“ v květnu 2016 pak z tohoto pohledu nepřekvapilo. Přínos širokého badatelského úsilí posledních dvaceti let se zde neukázal, stejně jako i příběh z nejstarších Pardubic zůstal F. Šebkem v expozici profesně ignorován.²⁰ A stejně i v knize F. Šebka zachycující tok dějin naším městem, nazvané „Toulky historií Pardubic“ vydané v roce 2016 nakladatelstvím Helios. Bohaté poznatky z vývoje nejstarších Pardubic třináctého století, Pardubiček, jsou zde vtěsnány do čtyř neúplných řádků, což svědčí snad již o jakési tabuizaci tématu. Celá historie tohoto období je předložena podle díla J. Sakaře²¹ a zestručněna do několika odstavců. Význam prvotního osídlení dnešních Pardubiček v rozsahu větším než sto let, umocněný příchodem řádu cyriaků a budováním kláštera, je zde pro F. Šebka stále pouze jen „temným začátkem osídlení“.²² Jistěže, jako autor má licenci na tvorbu svého textu, a to i bez bibliografie a kritiky pramenů. Nakonec i z úvodní stati vyplývá, že během jedenácti let publikování historických článků v Radničním zpravodaji k němu nedorazil jediný dotaz čtenáře týkající se počátku Pardubic v Pardubičkách. Na otázku, proč

¹⁹ Jaroslav ČERNÝ, *Otazníky nad počátky Pardubic*, in: Zprávy Klubu přátel Pardubicka, 7–8, 2007, s. 151–158.

²⁰ Příprava nové expozice, ať ryze autorské či kolektivní, byla v daném případě záležitostí institucionální, muzejní. Na rozdíl od krátkodobějších výstav bývá expozice specifitější v tom, že se její existence plánuje mnohdy na desetiletí. Právě proto se při tvorbě expozice uplatňuje snaha o co nejdokonalejší stránku výtvarnou, technickou a především obsahově aktuální.

²¹ Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic nad Labem I/1*, Pardubice, 1920.

²² František ŠEBEK, *Toulky historií Pardubic*, Pardubice, 2016, s. 9.

se tak děje, existuje zřejmě odpověď stará nyní právě již přes dvacet let. Proto, ve snaze o zpřehlednění argumentů uvedených Františkem Šebkem, vesměs vyvrácených Martinem Ježkem, navazují po dvaceti letech na jejich „disputaci“.

Umístění kostela sv. Bartoloměje s cyriackým klášteřem v období 13.–15. století v Pardubicích městě

Podstatnou otázkou, od které se nakonec odvíjí i většina dalších skutečností, je lokalizace kostela sv. Bartoloměje s cyriackým klášteřem v období 13.–15. století. Hlavním a logickým argumentem pro ztotožnění kostela sv. Bartoloměje (uvedeného v konfirmační listině z r. 1295 do „Pordobic“ a zaniklého dle Husitské kroniky Vavřince z Březové útokem husitů v roce 1421 v obci „Pardidub“) s pernštejnským kostelem postaveným v první třetině 16. století v Pardubicích, bylo shodné patrocinium sv. Bartoloměje.

Bartolomějské patrocinium současného pozdně gotického městského kostela bylo hlavním momentem předpokladu jeho návaznosti na svatyni sv. Bartoloměje uvedenou v Pordobic ve 13. století. Možnost přenosu patrocinia z husity zaniklého kostela v Pardubicích na kostel nově postavený po sto letech ve městě považuje F. Šebek za „anomálii, která nemá obdobu!“²³. Přesto však veškeré níže uvedené indicie svědčí o tom, že oblíbené patrocinium sv. Bartoloměje bylo po Pardubičkách opět uplatněno v Pardubicích. S prvním rozlišením v pojmenování Pardubic, ať už se již psaly v jakémkoliv slovní podobě, se setkáváme až v závěti Arnošta z Hostiny v roce 1340.²⁴

Jediným archeologickým potvrzením předpokládaného genia loci kostela sv. Bartoloměje v současném městě měl být **nález části základu románské apsidy** zachycený v zemi z vnější východní strany základu závěru presbytáře archeologickým výzkumem F. Šebka.²⁵ Výzkum M. Ježka vedený v pernštejnském kostele v roce 1995 tuto možnost zcela vyloučil vzhledem k absenci stop po kamenné destrukci nějakého staršího objektu. Zjištěný kamenný základ prozkoumal z vnitřní části presbytáře a jednoznačně ho definoval (i s odůvodněním jeho excentrického umístění) jako součást stavební fáze pozdně-gotického kostela. Dále zde osvětlil poměry přírodního terénu, především jeho svažitost skloněnou severním směrem i postup výstavby kostela. Datoval prozkoumané navážkové vrstvy v místě stavby a hroby do ní založené. Zahájení stavby kostela sv. Bartoloměje stanovil Ježek do druhého desetiletí 16. století.²⁶

Po odmítnutí pozůstatků starší sakrální stavby v místě současného kostela nabízí F. Šebek tuto eventualitu **v blízkém okolí kostela sv. Bartoloměje**. Archeologické výzkumy zde skutečně přinesly další poznání širšího okolí kostela, kde nebyly nalezeny jakékoliv pozůstatky takové církevní stavby.

²³ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 39.

²⁴ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV.*, ed. J. Emler, Praha 1892, s. 806. (Zde je Arnošt z Hostiny uveden s dalším predikátem jako Arnošt ze Staré).

²⁵ František ŠEBEK, *První etapa výzkumu u presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích*, in: Zpravodaj K MVČ – spol. vědy XII/1, 1985, s. 113–119.

²⁶ Martin JEŽEK, *Výzkum v Pardubickém chrámu sv. Bartoloměje*, in: Zpravodaj muzea v Hradci Králové 21, 1995, s. 92–112; též, *Příspěvek k poznání průběhu stavby gotického kostela*, in: Sborník Společnosti přátel starožitností 4, 1996, s. 147–152; též, *Pardubické kostely jako svědectví o vývoji města*, in: *Archaeologia historica* 21, 1996, s. 43–56.

V rozšířených sondách v prostoru prozkoumaném archeology jihozápadně od kostela se v roce 2013 jednalo pouze o nález drobných sídlištních objektů ze 14. století, zjištěných zde během rekonstrukce plynovodu a pozdější nedaleké pokládky elektrického kabelu.²⁷

Stopy po destrukci daného objektu nepřiznal ani v roce 2004 záchranný výzkum Julie Šulcové v prostoru dvorku mezi knihovnou, komerční bankou a čp. 79²⁸, stejně jako Tomáše Zavorala a Františka Kašpárka výzkum v sondě umístěné severně od budovy banky.²⁹

V ose jižně od východní části kostela byl potvrzen průběh rozsáhlého předpernějšejnského příkopu (šíře 12 m, hloubka 3,5 m) zasypaného datovanou navázkou s hroby z období okolo přelomu 15. a 16. století.³⁰

Situace nálezů Pavla Šebesty z r. 1969 kostrového hrobu umístěného u kostela západně od vchodu do domu čp. 119 (východně od Černé kaple) potvrzuje souvislost s výše uvedenými hroby uloženými v zásypu trasy příkopu.³¹ O něco severovýchodněji se jednalo o sondy vyhloubené F. Šebkem v roce 1984, umístěné v prostoru dvorku východně za presbytářem kostela na pozemkové parcele č. 2664/5 a stavební parcele č. 50. Dvě sondy orientované osami kolmo k sobě zahloubené v písčitém terénu přinesly zlomkový keramický materiál z období 15./16. století a část fáze zmiňovaného stavebního základu pernějšejnského kostela.³²

Severně od kostela sv. Bartoloměje byl z důvodu rekonstrukce Tyršových sadů v roce 2014 propojován tzv. Pernštejnský kanál s novou kanalizací. Vlivem toho vznikla před děkanstvím rozsáhlá archeologická sonda zachycující, mimo jiné, segment pásu opevňujícího rondelu z první třetiny 16. století, ale především strukturu vrstev půdního reliéfu terénu postupně odkrývaného do hloubky více jak čtyř metrů.³³ Také tento archeologický výzkum prokázal absenci jakýchkoliv stop po existenci staršího stavebního objektu a jeho umístění zde vyloučil.³⁴

²⁷ Tomáš ZAVORAL, *Výměna elektrického kabelu Pardubice – náměstí Republiky p. č. 2664/5*, Pardubice 2013, (nálezová zpráva), uloženo pod č. j. 551/2013 ve VČM v Pardubicích.

²⁸ Julie ŠULCOVÁ, *Záchranný archeologický výzkum k. ú. Pardubice (okr. Pardubice) Pernštýnské náměstí čp. 79, 2003*, (dokumentace z výzkumu je uložena v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích).

²⁹ Tomáš ZAVORAL, *Havárie vodovodu – náměstí Republiky p. č. 2664/5*, Pardubice 2014, (nálezová zpráva), uloženo pod č. j. 591/2013 ve VČM v Pardubicích.

³⁰ Tomáš ZAVORAL, *REKO MS Pardubice – Sladkovského +2, rekonstrukce plynového potrubí na náměstí Republiky, p.p.č. 2664/č. 2664/5, 2664/9*, Pardubice 2013, (nálezová zpráva), uloženo pod č. j. 338/2013 ve VČM v Pardubicích; týž, *Nález pozdně středověké fortifikace z Pardubic*, in: *Východočeský sborník historický* 28, 2015, s. 43–77; Tomáš ČURDA, *Předpernějšejnský příkop s hroby pod pardubickou zvonici*, in: *Východočeský sborník historický* 28, 2015, s. 81–105.

³¹ Pavel ŠEBESTA, *Kostrový hrob na Náměstí osvobození v Pardubicích vyzvednutý 6. XI. 1969*, bez č. j., (uloženo v náleзовém archivu archeologie ve VČM v Pardubicích); F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 38.

³² F. ŠEBEK, *První etapa výzkumu u presbytáře kostela sv. Bartoloměje v Pardubicích*, s. 113–119.

³³ Tomáš ZAVORAL, *Nálezová zpráva ze záchranného archeologického výzkumu při stavbě Revitalizace Tyršových sadů – podzámeckého parku v Pardubicích*, Pardubice 2016, (nálezová zpráva), uloženo pod č. j. 479/2013 ve VČM v Pardubicích.

³⁴ Z hlediska archeologických zákonitostí není v podstatě možné zmizení rozsáhlé zděné stavby, v tomto případě kostela a kláštera, existujících zde minimálně 126 let, stejně jako i dlouhodoběji osídleného místa větším počtem lidí, bez jakýchkoliv archeologických stop.

Dalším argumentem F. Šebka majícím svědčit o kontinuální existenci kostela sv. Bartoloměje ve městě jsou architektonické prvky zazděné v opěrném zdivu nad městskou strouhou pod sakristií kostela. Na základě odborného posouzení bylo však řazení těchto **pískovcových článků** do 13. století uvedeno spíše za nepravděpodobné.³⁵ Tyto články byly během rekonstrukce chrámu v r. 1912 architektem Bózou Dvořákem přemístěny do opěrné stěny nad kanálem. Vzhledem k jejich nejpravděpodobnějšímu stáří stanovenému již do rozvinutějšího období města Pardubic 15. století, a tudíž možnému původu z jakékoliv jiné zaniklé stavby, jim nelze přisuzovat podporu původu fyzické přítomnosti ze staršího kostela, zde údajně zničeného husity.

Jedním z důvodů F. Šebka pro předpoklad zdejší existence cyriackého kláštera mělo být i **stáří sklepení současného děkanství** stojícího severně od kostela.³⁶ Zjištěná vertikální provázanost spodního sklepního a svrchního pozdně gotického jádra zdiva tohoto objektu však i tuto možnost vyloučila.³⁷

Umístění kostela sv. Bartoloměje s cyriackým klášterem v období 13.–15. století v Pardubicích vsi, pozdějších Pardubičkách

Na rozdíl od výše uvedených poznatků negativních zjištění získaných z archeologických situací prozkoumaných v kostele sv. Bartoloměje a jeho okolí ve městě došlo v Pardubičkách k odkrytí stavebního **základu velkého kostela** a k němu připojeného základu **kláštera** s charakteristickým půdorysem včetně kvadratury ambitu. Objekty tvořící ve vrcholné fázi jeden celek církevního areálu opevňoval mohutný příkop a původně zřejmě i val. Tento příkop zkoumaný v šesti příčných řezech představuje ve vertikální ose chronologický záznam zachycující lokalitu od doby zániku kláštera, v polohách umístěných v příkopu nejnižší, až po horizonty nejvyšší, uložené v nedávné minulosti. Velké množství nalezených artefaktů a archeologických situací ve stratigrafických pozicích získaných z mnoha míst lokality umožnilo datovat a stanovit chronologický vývoj sledovaného území od počátku 13. století až po současnost.³⁸

Všechny shledávané indicie vedly k tomu, že se zde jedná o původní klášter s kostelem sv. Bartoloměje, zničený, stejně jako sousední kostel sv. Jiljí a nejspíše i přilehlá vesnice Pardubice, během husitského útoku v roce 1421. Hlavní argumentací F. Šebka, kterou staví proti shledané popsané skutečnosti je, že v Pardubičkách nepřipouští možnou dočasnou existenci dvou kostelů. Dokonce ji považuje za „anomálii nemající u nás obdobu!“³⁹ Velice obsáhle se snaží pro toto kategorické vyjádření najít odůvodnění a všechny jeho teorie jsou vedeny snahou o potvrzení tohoto sdělení. Mimo jiné, pro identifikaci zde zjištěných základů kostela sv. Bartoloměje uvádí jako jednu z možností původní objekt kostela sv. Jiljí, který se měl vzhledem k nestabilitě terénu zřítit. V Pardu-

³⁵ Petr MACEK – Martin EBEL, *Arciděkanství kostel sv. Bartoloměje*, Stavebně historický průzkum, Praha, 1995, s. 40, 54.

³⁶ František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic, díl I.*, Pardubice, 1990, s. 167, pozn. 54.

³⁷ M. JEŽEK, *O poloze vsi „Pordobic“* s. 19.

³⁸ Archeologický výzkum v Pardubičkách se uskutečnil v průběhu osmi sezón, přibližně v šedesáti vytyčených sondách, ze kterých získaný středověký archeologický materiál naplnil 1141 papírových sáčků.

³⁹ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 42, 49.

bičkách odkryté základy kostela o rozměru 30 x 14 m, s šíří základu zdí až 2 m, přitom nelze považovat za kostel sv. Jiljí sesutý zde podle F. Šebka v období do čtyřicátého roku 14. století.⁴⁰ Jednak by asi těžko tato stavba figurující v r. 1295 jako kaple, byla v Pardubičkách 14. století dostavěna do shledaných mohutných rozměrů jen pro potřeby místních farníků. Tuto možnost však hlavně nepřipouští archeologicky poznaná chronologická posloupnost vývoje daného místa, stratigrafie základových jam objektů, především připojení základů kláštera k tomuto kostelu.

Vedle archeologických nálezů napovídají o existenci obou kostelů v Pardubičkách i **dva historické dokumenty**. Je to především tzv. darovací listina Arnošta z Hostiny z roku 1332, kde vymezil svůj dar vesnice Pardubice (Pardubičky) cyriakům žijícím v klášteře sv. Bartoloměje tam na tom samém místě (v Pardubičkách) a dále také tři listiny z let 1349–1351 zaznamenávající soupisy církevních objektů včleněných pod správu nového litomyšlského biskupství. F. Šebkem použitý nepřesný překlad listiny z roku 1332 ovlivnil i její výklad.⁴¹ Význam zde použitého latinského slůvka „ibidem“ byl v minulosti podroben kritice již v několika textech.⁴²

Interpretaci listin z let 1349–1351 se F. Šebek věnuje též velmi obsáhle.⁴³ Hledané vysvětlení lokalizace objektů a jejich statutu v soupisech církevních objektů, v listinách obsahujících četné chyby, nabízí ve všech možných alternativních variantách. Bohužel, také F. Šebek se zde dopouští určitých nepřesností při opisu z jednotlivých listin. Například v citaci z listiny z roku 1350⁴⁴, kde příslušná část textu zní: „... Nouaciuitas, Pordawitz ibidem cum filiali Tunchaad...“, vynechal mezi zkomoleným názvem Nového Města a Pardubic čárku zde psanou.⁴⁵ V textu z r. 1996, na straně 47, zmiňuje listiny z let 1350 a 1351⁴⁶, které obsahují seznam klášterů a kostelů farních i filiálních, ale následně zde cituje psaný záznam pouze z listiny poslední, tedy z té, jež byla opsána bez oddělovací čárky mezi Novým Městem a Pardubicemi. Vzhledem k deklarované nepřipustnosti existence dvou současných kostelů v Pardubičkách byla níže uvedená varianta pro F. Šebka nepřijatelná.⁴⁷ A přitom právě listina z r. 1350, sepisovaná již se znalostmi oblasti zahrnuté pod litomyšlskou diecézi, odpovídá interpunkční situaci zjištěné v Pardubičkách. V uvedených listině je uveden jak nový farní kostel Panny Ma-

⁴⁰ Tamtéž, s. 41.

⁴¹ F. ŠEBEK, *Listina Arnošta z Hostyně z roku 1332 pro pardubické cyriaky*, in: Informační zpravodaj Klubu přátel pardubického muzea a Historického klubu – pobočka Pardubice 1–3, 1990, s. 1–5; týž, *Dějiny Pardubic*, s. 48, 166, pozn. 49; týž, *Poznámky k nejstarším dějinám Pardubic*, s. 54.

⁴² M. JEŽEK, *O poloze vsi „Pordobic“*, s. 16, pozn. 4, s. 21–23; týž, *Poznámka k „Poznámkám“*, s. 130; Tomáš ČURDA, *K upřesnění polohy cyriacké kanonie u sv. Bartoloměje*, in: *Zprávy Klubu přátel Pardubicka* 9–10, 1997, s. 233–237; týž, *Pardubičky - stručné shrnutí výsledků archeologického výzkumu z let 1993–2005*, in: *Východočeský sborník historický* 15, 2008, s. 59–60.

⁴³ František ŠEBEK, *K vývoji farní správy Pardubic v době předhusitské*, in: *Východočeský sborník historický* 2, 1992, s. 48–51; týž, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 47.

⁴⁴ *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae, VIII.*, ed. V. Brandl, Brno 1874, s. 26.

⁴⁵ F. ŠEBEK, *K vývoji farní správy Pardubic v době předhusitské*, s. 50.

⁴⁶ CDM, 1874, s. 26. *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I., Acta Clementis VI. pontificis romani, 1342–1352*, ed. L. Klicman, Praha 1903, s. 700–701.

⁴⁷ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 49.

rie (Nouaciuitas), jediný v Novém Městě, tak klášterní kostel sv. Bartoloměje s náplní farních služeb (Pordawitz) v Pardubičkách a i tamtéž k němu filiálně příslušící nejstarší kostelík sv. Jiljí (ibidem cum filiali). To, že k farnímu kostelu v Pardubicích a filiálnímu kostelu stojícímu na tom samém místě nepatří již následný tuněchodský kostel (Tunchaad), nic nemění v listině opomenutá oddělující čárka, neboť farní kostel v Tuněchodech pardubickými cyriaky spravován nebyl.⁴⁸

Otázky farní a filiální působnosti kostelů byly v textu F. Šebka též obsáhle řešeny jakoby s možnostmi existence ještě nějaké jiné další farní správy. Hlavním zaměřením činnosti bratřů řehole sv. Augustina kající blahoslavených mučedníků (křížovníků s červeným srdcem, cyriaků) byla duchovní správa, špitálnictví a péče o pocestné. Víme, že bohoslužebnou činnost cyriaci zajišťovali i v rámci svých vzdálených korporátních far. V Pardubicích 14. století se tedy dá předpokládat, že duchovní služby farníkům poskytovali ve všech kostelích vzniklých postupně v Pardubicích (sv. Jiljí, sv. Bartoloměj, Zvěstování Panny Marie).

Dočasnou **existenci dvou kostelů v Pardubičkách** vzdálených nedaleko od sebe, s předpokladem staršího kostela sv. Jiljí, se podařilo nastolit dík zmíněnému archeologickému výzkumu. Představa vesnice Pardubice založené okolo počátku 13. století a jejího života bez kostela po dobu více jak padesát let, tedy až do příchodu cyriaků, je dosti nepravděpodobná. Otázkou je, kdo a s jakým svěcením zde bohoslužebnou činnost tehdy provozoval. Nepřímý doklad o této činnosti naplňuje existence samostatného hřbitova zjištěná okolo dnešního **kostela sv. Jiljí**.⁴⁹ Nejstarší archeologicky odkryté hroby v jeho těsné blízkosti ukázaly, že jsou starší než stojící kostel, neboť výstavba jeho základových zdí na více místech narušila lidské skelety uložené v těchto hrobech. Původní kostel sv. Jiljí stál nejspíše na tom samém místě co kostel dnešní, pravděpodobně byl též celodřevěný, jako i přilehlá ves, přičemž půdorysem zaujímal plochu menší než dnešní kostel.⁵⁰ Jeho předpokládaná samostatná farní působnost skončila nejspíš po příchodu řádu cyriaků, kteří zde profesně převzali zajišťování duchovní správy, a to následně i ve svém novém kamenném kostele. Z tohoto důvodu byl zde stojící kostel sv. Jiljí uváděn v roce 1295 jen jako cyriaky spravovaná kaple či v roce 1350 jako jejich filiální svatyně. Archeologický výzkum, stavebně historický průzkum, dendrochronologická

⁴⁸ Jen pro účel aktuální orientace v uvedených listinách připomínám, že listina z r. 1349 (*Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae V/2*, ed. J. Spěvák, Praha 1960, s. 381) nesplňovala kvalitou zaznamenaných údajů zadání úkol, a proto byl v roce 1350 sepsán nový zásadní soupis, který měl odpovídat dané skutečnosti a byl odeslán papeži k potvrzení. Stvrzující odpovědi Klimenta VI. z roku 1351 je listina třetí, která obsahuje písařem v Aviňonu opsaný výpis církevních objektů z listiny druhé, s opravou psaní slov obecně známých (např. Nouaciuitas – nova civitas), ale opět s dalšími nepřesnostmi v interpunkci a rozlišení toponym. Viz: F. ŠEBEK, *K vývoji farní správy Pardubic v době předhusitské*, s. 45–55; týž, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 47; T. ČURDA, *K upřesnění polohy cyriacké kanonie u sv. Bartoloměje*, s. 236; František R. VÁCLAVÍK – Bohdan ŠEDA, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jiljí v Pardubicích – Pardubičkách*, Východočeský sborník historický 9, 2000, s. 190–191; T. ČURDA, *Pardubičky – stručné shrnutí výsledků archeologického výzkumu z let 1993–2005*, s. 50, pozn. 21.

⁴⁹ Tomáš ČURDA, *Archeologický výzkum u kostela sv. Jiljí a na klášteřišti v Pardubičkách*, in: Východočeský sborník historický 10, 2001, s. 3–8.

⁵⁰ Během skutečněného archeologického výzkumu v Pardubičkách byly jedinými zjištěnými zděnými budovami kostel sv. Bartoloměje a k němu přiléhající klášter. Všechny ostatní stavby byly dřevěné, zřejmě různého typu.

expertiza, zvon ve zvonici, sondáž a ikonografie fresek datují vznik současného kostela sv. Jiljí v Pardubičkách k přelomu 15./16. století.⁵¹ O jeho výstavbu se asi též nejspíše přičinil tehdejší majitel Pardubiček a iniciátor rozkvětu a růstu svého panství, Vilém z Pernštejna. Již však v roce 1512 byly kostelu sv. Jiljí farní kompetence odňaty a až dodnes je provozován jako filiální svatostánek.⁵²

V průběhu archeologického výzkumu v Pardubičkách došlo k nálezům velkého množství **hrobů**. V první řadě šlo o hroby založené na samostatném hřbitově při původním kostelíku sv. Jiljí. Další hroby byly zkoumány na druhém samostatně odděleném hřbitově založeném při jižní straně klášterního kostela sv. Bartoloměje a též i v interiéru tohoto kostela. Zde se především jednalo o tři hroby jistě významných osob uložených na privilegovaném místě uprostřed presbytáře kostela. Nejmladší, ale velmi početná skupina hrobů byla po roce 1421 situována do plochy se sutinami budov husity poničeného, zaniklého klášterního areálu.

Historie **náhrobků** (Arnošta z Hostiny, jeho ženy Adléty a třetího anonymního náhrobku) kdysi uložených též v podlaze kostela sv. Jiljí byla taktéž již vylíčena.⁵³ F. Šebek obhazuje předpoklad jejich prvotního uložení v kostele sv. Jiljí. Tato eventualita by podporovala jeho teorii o farní funkci tohoto kostela i po příchodu cyriaků do Pardubic. Odmítá možnost uchování a pozdějšího umístění náhrobků z husity zničeného sousedního kostela sv. Bartoloměje v Pardubičkách do později nově postaveného kostela sv. Jiljí a odkazuje ji do okruhu absurdních vizí. Navozuje eventualitu pochování Arnošta z Hostiny a jeho ženy až do druhého novějšího kostela sv. Jiljí v Pardubičkách, neboť ten první, archeologicky zde odkrytý velký kostel s připojenými zdmi kláštera, se měl podle F. Šebka ještě před Arnoštovou smrtí zřítit.⁵⁴ Připomínám, že by se muselo jednat o další kostelík stojící buď opět někde jinde, nebo na tom samém místě co dnešní kostel, ale s menším půdorysem. Předpoklad, že by husité z nějakých principiálních důvodů kostel s hrobem otce prvního arcibiskupa zde ušetřili, je málo reálný. Tato uvedená teorie by přitom znamenala nastolení obdobné situace, kterou ale F. Šebek nepřipouští.⁵⁵ Náhrobky by v tomto případě též někde čekaly po dobu zhruba sedmdesáti let, než by se dostaly do podlahy nového, dodnes stojícího kostela sv. Jiljí. V něm uložené náhrobky změnily dvakrát svoji polohu, než byly umístěny na zeď vedlejší zvonice a později do muzea. Pokusy učiněné ve snaze o nalezení předpokládaných hrobů umístěných pod těmito náhrobky vyšly naprázdno. Jednalo se zde pouze o kenotafy s původními náhrobky přesunutými do podlahy v nově zbudované svatyni sv. Jiljí.⁵⁶

⁵¹ F. R. Václavík – B. Šeda, *Stavebně historický průzkum kostela sv. Jiljí*, s. 204–211; Hana Vítová, *Pozdněgotické nástěnné malby v kostele sv. Jiljí v Pardubičkách*, 2007, (restaurátorská zpráva); Hana Vítová – Lucie Bartůňková – Filip Menzel, *Nástěnné malby v kostele sv. Jiljí v Pardubičkách*, 2008, (restaurátorská zpráva), obě zprávy uloženy pod č. 4658 v archivu NPÚ ÚOP v Pardubicích; Tomáš ČURDA, *Doplňení poznatků k archeologickému výzkumu v Pardubičkách*, in: *Východočeský sborník historický* 26, 2014, s. 3–6.

⁵² F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 44.

⁵³ Tomáš ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie*, in: *Východočeský sborník historický* 8, 1999, s. 24–25; T. ČURDA, *Doplňení poznatků k archeologickému výzkumu v Pardubičkách*, s. 10–12.

⁵⁴ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 41

⁵⁵ F. ŠEBEK, *Poznámky k nejstarším dějinám města*, s. 46.

⁵⁶ T. ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie*, s. 25.

Na rozdíl od husitských Pardubic, města, jež náleželo hejtmanu Viktorinu Bočkovi z Kunštátu, blízkému Janu Žižkovi, je pravděpodobnější, že husité vydrancovali Pardubičky, coby majetek Arnošta Flašky z Rychmburka, stoupence Zikmunda, navíc s nepřátelským klášteřem a v něm pochovaným otcem arcibiskupa Arnošta z Pardubic. V souvislosti s jeho posmrtným uložením nakonec nelze opomenout ani fakt, že Arnošt z Hostiny, když v roce 1332 věnoval vesnici Pardubice (Pardubičky) cyriakům žijícím zde v klášteře sv. Bartoloměje, požadoval od nich v darovací listině pravidelné modlitby za spásu duše. Tyto modlitby mniši odříkávali nejspíše na tom samém místě, kde byl Arnošt pochován.⁵⁷

K tomu lze dodat, že již během archeologického výzkumu v r. 1993 nás v Pardubičkách zaujaly tři zcela odlišné hrobové jámy umístěné v centrální části presbytáře odkrývaného kostela. Dvě z nich lze s velkou pravděpodobností přisoudit k místu spočinutí Arnošta z Hostiny a jeho ženy Adléty, ve třetí jámě ležel muž pochovaný s brakteátem v ruce.⁵⁸ Z důvodu ideového protivnictví lze předpokládat husity úmyslné vyplnění hrobů, přeražení Arnoštova náhrobku a odstranění nápisů. Povědomí pamětníků o původu a příslušnosti náhrobků zajistilo, že během zhruba sedmdesáti let došlo opět k jejich uložení do podlahy nově vybudovaného kostela sv. Jiljí.

Zjištění, že na místě současného kostela sv. Bartoloměje a ani v jeho okolí nestál do roku 1421 cyriacký kostel s klášteřem a že tato situace byla nalezena v Pardubičkách, znamenalo pro lokální historii počátku města podstatnou změnu.⁵⁹ Na rozdíl od odbor-

⁵⁷ T. ČURDA, *Pardubičky – stručné shrnutí výsledků archeologického výzkumu z let 1993–2005*, s. 60.

⁵⁸ T. ČURDA, *Středověké osídlení v Pardubičkách z pohledu archeologie*, s. 34–35, 37–38; týž, *Doplnění poznatků k archeologickému výzkumu v Pardubičkách*, s. 10–12.

⁵⁹ Výběr další literatury dle tematického zaměření neuvedené v poznámkách k textu a citace článků dostupných na internetu:

Cyriaci, kláštery, Arnošt z Hostiny: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Řád křížovníků s červeným srdcem ve středověku*, in: *Sborník prací východočeských archivů 5*, 1984, s. 209–235; táž, *Arnošt z Pardubic*, Praha 2008; Pavel VLČEK – Petr SOMMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1979.

Mince: František ŠEBEK, *Nález moravského denáru z Pardubic*, in: Numismatický sborník XI, 1970, s. 180–181; Petr VOREL, *Brakteát Přemysla Otakara II. jako „obolus mrtvých“ na pohřebišti v Pardubičkách*, in: Muzejní a vlastivědná práce 3, roč. 35, 1997, s. 168–169; týž, *Nález parvů Václava II. jako „obolů mrtvých“ na pohřebišti v Pardubičkách*, in: Luboš Polanský (red.), Pavel Radoměřský (Sborník numismatických studií k 75. výročí narození), Praha 2002, s. 29–31.

Archeologický výzkum: Petr SOMMER, *Výsledky archeologického výzkumu v Pardubičkách*, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst*, Praha 1977, s. 113–117; Tomáš ČURDA, *Zpráva o pokračování archeologického výzkumu v Pardubičkách*, in: *Východočeský sborník historický 9*, 2000, s. 161–188; týž, *Archeologický výzkum v Pardubičkách v letech 2001–2005*, in: *Východočeský sborník historický 14*, 2007, s. 3–68.

Náhrobníky: Václav DIVIŠ, *Památné kameny v Pardubičkách*, Štít, roč. XXIII, č. 38, 1929, ze dne 19. 9.; Jiří KOTYK, *Náhrobníky Arnošta a Adlíčky ze Staré v Pardubičkách*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 1982, s. 111–117.

Lokalizace: František JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, Litomyšl, 1838, s. 115; Mořic LÜSSNER, *Archeologické zprávy z Chrudimska*, in: *Památky archeologické II*, 1857, s. 231–232; Václav DIVIŠ, *Památky Pardubic a okolí*, Pardubice, 1917, s. 132, pozn. 2; Jan SEMONSKÝ, *Dějiny filiálního kostela sv. Jiljí v Pardubičkách*, in: *Pardubické kostely a památky*, 1940, s. 18–29; Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku*, díl V., Par-Pra, Praha 2002.

Posudky, diplomové práce: Martin JEŽEK, *Ke středověkému osídlení východních Čech*, Praha 2006, (disertační práce, FF UK v Praze), dostupné z URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/140033843>, [cit. 6. 2. 2018]; Jana MORIOVÁ, *Hmotná kultura cyriaků v Čechách*, Praha 2008, (bakalářská práce, FF UK v Praze), dostupné z URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130042743>, [cit. 6. 2. 2018]; Jan KLÁPŠTĚ, *Posudek vedoucího bakalářské práce Jany Moriové, Hmotná kultura cyriaků v Čechách*, Praha 2008, dostupné z URL: <https://>

né veřejnosti pardubický historik František Šebek odmítl uznat tuto skutečnost. Plocha původní části vesnice, kostela, hřbitova a později klášterního areálu obehnaného příkopem byla zapsána jako nemovitá kulturní památka. V roce 2016 proběhlo na Magistrátu města Pardubic řízení o výběru architektonického návrhu za účelem ochrany a definitivní úpravy podoby tohoto místa v Pardubičkách. Řízení vyhrál zlínský ateliér Ellement a na jaře roku 2017 se měl vybraný projekt začít realizovat. Nezačal. Doufám, že ne z důvodu pochybností o interpretaci archeologických nálezů.

is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130020319/?lang=cs, [cit. 6. 2. 2018]; Petr SOMMER, *Posudek oponenta bakalářské práce Jany Moriové, Hmotná kultura cyriáků v Čechách*, Praha 2008, dostupné z URL: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/download/130020318/?lang=cs>, [cit. 6. 2. 2018].

Domy a osobnosti s nimi spojené na příkladu pobytu Jana Amose Komenského v Brandýse nad Orlicí.

Petr HORÁK

Při řešení jednoho návrhu na prohlášení za kulturní památku vyvstala otázka, kde že to vlastně přesně Komenský v Brandýse nad Orlicí pobýval? A především jak je to vlastně důležité v takovém řízení? Jako hlavní důvod vedoucí k prohlášení měl být údajný pobyt „učitele národů“ v tomto domě. Na tomto příkladu si ukážeme to, jak funguje interpretace pramenů a jak je vlastně možné, že historici jsou schopni z těch samých zdrojů přijít na různé možnosti a závěry, a uvědomíme si, že každý závěr v tomto oboru je předurčen k tomu, aby byl později přepracován.

Domy jako připomínka osobností

Nejprve se zamysleme, proč vznikají takovéto připomínky na slavné osobnosti přímo na budovách (rodný dům, dům, kde osobnost pobývala, dům, kde něco vytvořila, dům, kde skonala atp.)? Samotná stavba měla na dílo autorů minimální vliv. Vlivnější bylo spíše celkové prostředí než jednotlivost. Umístění pamětní desky na dům, tak není ocenění díla či autora samotného, ale vlastně aktem udržení historické paměti pro následující generace. Čím více těchto nápisů bude osobnost připomínat, tím větší šance je, že na ně nezapomeneme. Proto nám nestačí obdivovat jeden dům spojený s životem osobnosti, ale je potřeba uctívat skoro každý dům, kde osobnost pobývala. Už tu nejde tolik o osobnost, ale o nás a naši chatrnou paměť. Člověk si snáze zapamatuje to, co si propojí s konkrétní věcí. A také je nejjednodušší vytvořit pomník transformací něčeho, co již existuje, než budováním něčeho nového. Zde hraje roli lidská pohodlnost.

Někdy je situace dokonce obrácená, že díky domu s informační cedulkou se dozvídáme o nějaké zapomenuté osobnosti regionálních dějin. Domu je tak přisouzena větší důležitost než osobě, která v něm žila. Je proto nutné být opatrný při budování těchto míst. Pokud by takovýchto míst vzniklo mnoho, pak hrozí, že ve velkém množství vznikne informační šum a my nebudeme schopni jednotlivosti vnímat. Případně nedokážeme posoudit míru významnosti dané osoby. Lokální vlastivědní nadšenci budou mít vždy problém být objektivní a hrozí, že budou díla a osobnosti přeceňovat.

Výkvět pamětních míst je dnes také podpořen turistickým ruchem, kdy tato místa vznikají v podstatě na zakázku. Toto už lze vnímat spíše negativně, na rozdíl od předešlých situací. Vznikají dokonce pamětní místa vymyšlených osobností, jako je Jára Cimrman nebo filmový Hlíník z Humpolce. Extrémním negativním případem může být například Stalinův rodný dům v Gruzii. Tento dům se stal turistickým lákadlem, které dokáže dokonce zakrýt mysl návštěvníkům a dát zapomenout na hrůzné činy, které tento diktátor způsobil. Pokud se tam někdo vydá podívat, tak to není kvůli opovržení či

nedej bože obdivu. Je to jen tak, protože to psali v nějakém bedekru, kde jsou jeho skutky zastřeny, stejně jako je zastřen staříčkový dům honosnou obestavbou domu na domě. To je samozřejmě extrémní příklad, ale upozorňuje nás na to, abychom byli při vymýšlení takovýchto míst opatrní. Je potřeba Stalina připomínat takto? Podobné excesy se dějí i u domu spojených s Adolfem Hitlerem, které navštěvují cíleně jeho choromyslní sympatizanti, i když tato místa nejsou nijak oficiálně zvýrazňována a místní samospráva se proti tomu snaží aktivně bojovat.

Stalinův rodný dům v Gruzii. Jednoduchý dům, který byl obětavě honosnější novostavbou, který místu dodala kulturní charakter. Zdroj obrázku: <https://www.e15.cz/galerie/magazin/142372/stalinuv-kult-zije-v-gruzii-stoji-diktatoruv-rodny-dum-i-muzeum?foto=1> [cit. 1.10.2018]

Rodný dům Ferdinanda Porscheho před rekonstrukcí. Zdroj: <https://stavbaweb.dumabyt.cz/35/architectobjectfile/04/60/66/2.jpg> [cit. 1.10.2018]

Dalším pólem jsou v podstatě replikované novostavby, jako je třeba kaple betlémská, nebo rekonstrukce rodného domu Ferdinanda Porscheho ve Vratislavicích nad Nisou. Osobnosti byly natolik významné, že si zasloužily vznik novostavby.

Závěrem pro odlehčení si položíme otázku: jak budou vypadat vlastně v budoucnu připomínky rodného domu nějakého velikána z 2. pol. 20. stol., resp. 21. stol.?

Rodný dům Ferdinanda Porscheho po rekonstrukci, foto P. Horák.

U vchodu do porodnice by mohly být umístěny řady pamětních desek se jmény mnoha osob, které se v porodnici narodily. Díky institucionalizaci porodů nám vlastně zanikne možnost vytvářet tato místa.

Musíme ještě podotknout, že se nám ve fondu kulturních památek díky spojení s významnou osobností uchovalo mnoho zajímavých a hodnotných domů, které byly prohlášeny často jen díky spojitosti s danou osobností a památková hodnota domu a jeho konstrukcí byla v hodnocení podřadná, ačkoliv se jednalo o velice hodnotné věci. Slavné postavy českých dějin tak naší společnosti prokazují další nečekanou službu i po své smrti. A tak se oklikou vracíme opět k našemu domu v Brandýse nad Orlicí. Dům sám o sobě by si jistě zasloužil návrh na prohlášení, který není potřeba opírat o postavu Komenského.

Interpretace aneb objevování stále nového.

Řada lidí si jistě pokládá otázku, jak je možné, že historici přišli na něco nového, nebo změnili názor, když množství zejména písemných pramenů pro nejstarší období je omezené? Tato změna často tkví právě v reinterpetaci těchto textů. Problematikou diskurzů se zabýval Foucault a netřeba zde vymýšlet něco nového. Zjednodušeně je jeho teorie založená na tom, že ačkoliv my i naši předci hovoříme stejnou řečí (je jedno jestli před 10 nebo 100 lety), pak kdyby byla možná přímá konfrontace, tak je pravděpodobné, že si nebudeme rozumět, protože myšlení (mentalita) se mění. Pokud tedy dnes čteme nějaký středověký text, tak na něj musíme nahlížet dobou jeho vzniku, abychom ho mohli správně interpretovat. To je velice složitá věc a nejpodstatnější dovednost historika, kterou se učí celý život.

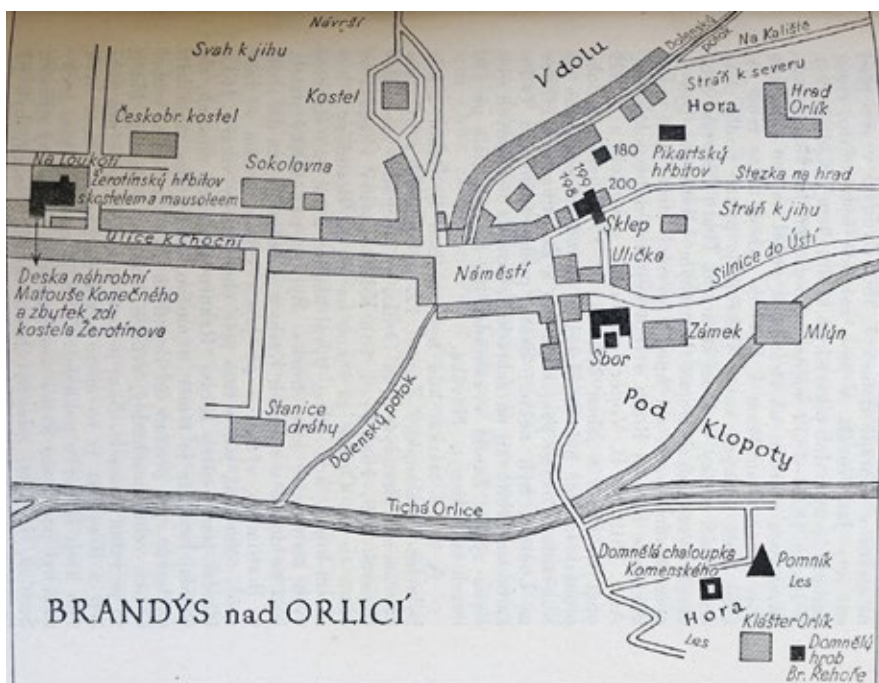
Velice zjednodušeně to v praxi funguje tak, že někdo vysloví hypotézu, která se stane obecně platnou. Tu později někdo upraví. Pokud se jedná o zajímavé téma, tak je tato reinterpetace častější. U méně oblíbených témat ale často dochází k tomu, že chybná teze je později nekriticky přejímána a vznikají tak omyly a nejasnosti. Tento proces si právě můžeme názorně ukázat na příkladu Brandýského působení Jana Amose Komenského. Na toto téma totiž žádný historik v podstatě nesáhl již 80 let.

Pobyt Komenského v Brandýse nad Orlicí Co je v pramenech

Hned na úvod Vás možná zklamu. K tomu, jak to přesně do detailu s pobytem Komenského bylo, se nedopátráme, neboť nám chybí potřebný materiál. Můžeme ale poskládat dohromady, jak tento příběh o pobytu Komenského v Brandýse nad Orlicí vznikl. Základní myšlenky položil již v 80. letech 19. stol. historický regionalista Kadlčík, jehož teze rozporoval až za první republiky v 30. letech 20. stol. Ferdinand Hrejsa. Od těch dob se tématu příliš nikdo nevěnoval a nejnovější zprávy publicisty Františka Hrubého jsou populárně naučného charakteru.

Východiskem je několik málo zmínek. Nejstarší zpráva o působení jednoty bratrské v Brandýse je o zakladateli bratru Řehořovi, který zemřel v roce 1474, a popsána je i dispozice s obytným domem a dalším sroubeným domem, který zřejmě sloužil provozu v počátcích Jednoty bratrské. Tato zpráva vznikla až ex post.⁶⁰

⁶⁰ Ferdinand HREJSA, *Bratrské památky v Brandýse nad Orlicí*, In Časopis Národního musea 1936, roč. CX. s. 193–234.

Plánek, který vytvořil místní učitel v roce 1936 pro potřeby Ferdinanda Hrejsy, ke kterému se váže až romantické líčení v časopise Národního muzea. Zdroj: HREJSA, Ferdinand: Bratrské památky v Brandýse nad Orlicí, In Časopis Národního muzea 1936, roč. CX. s. 203.

Další informace přináší závět bratra Prokopa z roku 1507. Ten je zván hospodářem na srubě a odkazuje bratřím *obytný dům se zahradou, sklep ve stráni a louku s lesem pod Vorlíkem za řeků a paseku nad řeků*.⁶¹

K roku 1517 je dochována smlouva o povolení nástavby domu na bratrském sklepě, který zřídí Pavel Kovář z vedlejšího domu.⁶²

Z Krasnického spisu kolem roku 1530 *O učených* se opět dozvídáme další útržkovité zprávy o podobě zázemí bratrské církve. Informace se váží zpětně k bratru Klenovskému zemřelému v roce 1498, za kterého měla vzniknout kolej a škola. Není zde použito slovo srub, ale dům.⁶³

K roku 1587 je doložena koupě pozemku v místech *dole pod starým zámekem a domu podle domu bratrského*⁶⁴, Kadlčík ale spojil dům s pozemkem, zatímco Hrejsa hovoří o rozdílných pozicích obou. Jasně ale ani není, co přesně se s majetkem dělo a zda nebyl hned přeprodán. Kadlčík tvrdí, že se prodal jen dům, a Hrejsa, že to byl pozemek. Je

⁶¹ František KADLČÍK, *Děje i paměti Brandejsa nad Orlicí*. Praha, 1885. s. 21.

⁶² ibid.

⁶³ Ferdinand HREJSA, *Bratrské památky v Brandýse nad Orlicí*, In Časopis Národního muzea 1936, roč. CX. s. 197.

⁶⁴ Ferdinand HREJSA, ibid. s. 198. a František KADLČÍK: *Děje i paměti Brandejsa nad Orlicí*. Praha, 1885. s. 23 a 199.

Fotografie domů čp. 198 a 199 asi z roku 1946. Zdroj: HORÁK, Ladislav. Sbor J. A. Komenského v Brandýse nad Orlicí in: Památník sboru Komenského v Brandýse nad Orlicí, Ústí nad Orlicí, 1946. s. 12.

to příliš útržkovitá zpráva na vyvozování konkrétních závěrů.

Z roku 1635, tedy po nuceném opuštění sboru v roce 1627, je dochován asi nejcennější popis podoby sboru od vikáře chrudimského. Ten píše, že dům je velký a prostorný připomínající mu drobný klášter uspořádaný kolem dvora. Vjezd je velkými vraty, u nichž je vysoký zdobný příbytek správce sboru s čeledí. Na něj kolmo navazuje menší dům školy. Tyto domy tvoří severní a východní stranu dvora. Na západní straně dvora je budova s komorami pro ubytování. Jižní stranu dvora uzavíral drobný kostelíček ze dřeva s věží (zbudován na náklady Karla St. ze Žerotína). Na dvorku se nacházela kašna, „haltýř“ a kuchyňská zahrada. Za areálem je štěpnice. Budovy měly být ozdobeny malbami a nápisy.⁶⁵ Popsáno je už stabilní zázemí zbudované účelně pro potřeby jednoty a nikoliv provizorium popisované výše, které mohla fungovat různě po městě.

Do kauzy vstupují ještě v 1/3. 19. stol. i nálezy hmotných pramenů v podobě koster z pohřebiště u čp. 180, který je interpretován jako pikhartský bratrský hřbitov. Nekriticky je pak hodnoceno, že sbor musel stát právě zde a nikdo se neptal, zda hřbitov nemohl být z různých důvodů dále od sboru.

Interpretace

Na základě těchto kusých zpráv bez kontextů bylo vytvořeno několik příběhů, které si nyní představíme:

Příběh o sklepu: Sklep je zmiňován v roce 1507 a 1517. Kadlčík spojuje umístění sklepu ve stráni s polohou louky a lesa za řekou pod Vorlíkem. Hrejsa to naopak interpretuje jako dvě různé lokality. Jak to vlastně myslel autor záznamu, se dnes již nedozvíme a informace už pro nás není zcela jednoznačná. Na základě toho pak Kadlčík

⁶⁵ Ferdinand HREJSA, ibid. s. 207. a František KADLČÍK, ibid. s. 22.

posouvá polohu sklepa až za město k dnešnímu pomníku Jana Amose Komenského zbudovaného v roce 1865. Místo pomníku automaticky vede ke spojení místa pobytu Komenského. Pomník byl ale vybudován na památku pobytu Komenského v Brandýse a nikoliv na památku domu, ve kterém pobýval. Zřejmě i tento fakt svedl Kadlčíka o 20 let později k umístění srubu se sklepem sem. Musíme se na věc dívat i jeho očima. Ocitáme se v době česko-německého soupeření a je potřeba budovat silné příběhy národních hrdinů, a i z těchto důvodů mohl Kadlčík dokonce záměrně upravovat příběh, aby byl co nejsilnější. Další věcí je i dochovaný pozůstatek budovy v tomto místě, který je právě interpretován jako tento sklep. Kadlčík se ale nezabývá urbanismem a neptá se, proč jsou pozůstatky domů takto za městem a k jakému účelu sloužily. Spíše je pravděpodobné, že souvisí s mladší snad řemeslnou výstavbou a jinými událostmi. Další otázkou je, proč by Komenský žil v odlehlé lokalitě, která je nebezpečnější a méně praktická než život ve sboru? Kadlčík měl totiž pocit, že Komenský se musel ukrývat. Členové JB sice byli pronásledováni, ale na tomto panství nad nimi držel ochrannou ruku Karel st. ze Žerotína a v rámci něj bylo bezpečno.

Za pomoci posledně zmíněného argumentu vyvrací tuto teorii i Hrejsa. Zároveň se ale sám pouští do nových spekulací. Polohu sklepu určuje emotivnější pasáže, kdy mu sklep potvrdila místní obyvatelka, do místa pod hrad naproti dnešnímu zámku. Více však věc neověřoval (a možná ani nechtěl), protože mu tento sklep skvěle konvenoval s jím udanou polohou sboru v místě dnešního zámku, která ale také nemusí být správná!⁶⁶ Na základě toho pak ztotožňuje domy čp. 198 a 199 s domy zmíněnými smlouvou z roku 1517 a vytváří už svůj vlastní příběh, který má se současností ty konotace, že na tomto základě zde byla umístěna informační tabulka o pobytu Komenského, na jejímž základě byl i podán návrh na prohlášení domu za kulturní památku. Všimněte si četnosti zkratek! Došlo k automatickému spojení sklepa s místem pobytu Komenského! Sklep navíc zmiňován o více než 100 let dříve, než zde Komenský fakticky byl. Přeceněná důležitost sklepa, která zřejmě vyplývá z náhody, kdy byl sklep 2x zmíněn ve dvou z nemnoha zpráv, přičemž se stále jednalo jen o hospodářské zázemí a položku v závěti (obdobná situace se odehrává u zmínek o srubu a domu). Další slepou uličkou bylo i dání do souvislosti se hřbitovem.

Hrejsovi ani příliš nevychází komunikační schéma ve vytvořené mapce, kdy nástup do sklepa z domnělé polohy sboru není příliš praktický, a už vůbec si neláme hlavu s tím, že domy jsou mladší, než je uváděná doba 15. a 16. stol. Také nebere v potaz vývoj a číslování domů či starší mapy a nechá se strhnout vyprávěním jedné místní obyvatelky a učitele. Jedinou věc, kterou lze z těchto informací vyvozovat, je, že k provozu sboru náležel sklep. Ten se zřejmě nemohl nalézat v areálu kláštera popsaném vikářem chrudimským v roce 1635, neboť klášter stál na podmáčeném území, kde se nalézal haltyř vyžadující vodu. Nevíme, ale od jaké doby tento klášter stál a nelze jej přímo spojit se zmínkami o století staršími.

⁶⁶ Ferdinand HREJSA, *ibid.* s. 200.

Příběh o pobytu Komenského: Ten se úzce váže s příběhem o sklepu. Jakousi nejasnou zkratkou se spojilo umístění sklepa s místem pobytu Komenského. Správně bylo souzeno, že Komenský pobýval v sboru a sklep měl také patřit ke sboru, až se to celé spojilo dohromady, zjednodušilo a vyplynulo z toho, že kde byl sklep, tak byl i Komenský. Kadlčíka to svedlo k umístění bydliště Komenského za město. Další badatelé šli ještě dále za hranici města do Klopot. Usuzovali tak na základě signatury v dopisu Karlovi Staršímu ze Žerotína o *Labyrintu světa a ráji srdce*, kde uvedl Pod Klopoty. Opět narážíme na to, že jednota bratrská fungovala v ilegalitě vůči vnějšímu okolí panství, které chránil Žerotín, a proto bylo nutné tajit místa pobytu a být opatrný navenek. Proto nebylo možné uvést skutečné místo vzniku knihy. I když ani toto není zcela správný přístup ke kritice pramene. Měli bychom se ptát, co tím Komenský myslel a sledoval. A také je potřeba si uvědomit, kde vlastně v dané době ty Klopoty byly a neztotožňovat je se současností. V roce 1846 spojil dokonce Klopoty s Klopotami u Říček básník Pavel Peška a tento omyl se objevoval ještě v roce 1900. Těžko si z mnoha důvodů představit, že by se skutečně jednalo o tyto Klopoty a přesto takovýto omyl zazněl.

Z popisu chrudimského vikáře z první třetiny 17. stol. je zřejmé, že sbor měl dostatečné zázemí ve svém areálu, který byl budován více než sto let. Samozřejmě některé situace mohly být řešeny individuálně, ale jak je vidět z popisu z roku 1635, tak na dostatečné zázemí bratří bylo myšleno dobře.

Jako další možnost pobytu je uváděn starý zámek. I to je možné z výše uvedených individuálních potřeb, ale pak nemůžeme ani vyloučit jakýkoliv jiný dům měšťana, který také mohl hostit bratry. Není nutné významné osobnosti hned spojovat s nejhonosnějšími místy a jedná se zde spíše o potřebu vytvářet silnější kult. Uvádí se, že někteří ženatí kněží právě raději volili bydlení mimo areál. To byl i případ Komenského, ten tu také pobýval s manželkou, kterou si právě při pobytu zde našel a mohl s ní tedy skutečně žít mimo areál kláštera.

Jakousi mini epizodkou je „maglajz“⁶⁷ vzniklý kolem označení Orlík. Někdy je s ním operováno jako s názvem pro hrad, jindy pro domnělý klášter, který Kadlčík umísťoval k Brandýsu. Dnes se odborníci domnívají, že prameny myslí spíše 20 km vzdálený klášter v Klášterci nad Orlicí. To jen podtrhuje celkové zkratkovité spojování neslučitelných věcí.

Příběh o poloze sboru: Oba autoři nevylučují možnost přesouvání sboru po Brandýse. Dle Kadlčíka měl sbor stát od konce 15. stol. u čp. 180 kvůli nalezenému hřbitovu. Během pronásledování kol. pol. 15. stol. měl sbor zaniknout a po roce 1587 měl vzniknout jako novostavba na místě dnešního zámku, co dokládá nákupem pozemků a nemovitostí. Přesun měl být vyvolán zesíleným tlakem panovníka po roce 1548. Což možná opět mělo posílit obraz zlých Habsburků, doby temna a dalších věcí, které rezonovaly tehdejší společností. Hrejsa usuzuje, že v roce 1587 už sbor stál na místě, kde ho viděl v roce 1635 vikář chrudimský. Tím tak vidí spíše jen jedno místo, na kterém stál sbor od začátku. Popis z roku 1635 by spíše napovídal postupnému

⁶⁷ Viz pořekadlo vzniklé na základě průběhu a zmatků při bitvě u Maglaj v roce 1878.

kontinuálnímu stavebnímu vývoji dvora na jednom místě. Kadlčíka na jeho teorii přivedl nález hřbitova, který chtěl umístit do bezprostřední blízkosti sboru. I pro samotnou stavební činnost nebyl pozemek ve strmém kopci žádoucí. Kde tedy sbor stál a na kterých místech vlastně? Opět nevíme, protože místopisné údaje jsou velice kusé a původní situace se značně změnila. Zmíňme například, že současný zámek měl svého předchůdce na náměstí a někdy mohlo dojít k záměně. Klášter nemusel stát ani na místě dnešního zámku. Jisté je to, že v době zániku sbor fungoval na jednom místě jako klášter se vším vybavením.

Celá věc je ještě kouzelnější, pokud do tohoto příběhu přidáme i příběh o tom, kde se vlastně Komenský narodil. Ano, také je zde mnoho verzí...

Závěrem

Jak vidíme, tak na základě několika kusých zpráv, které měly jiný účel vzniku než nás informovat o tom, co z těchto informací čerpáme dnes, a jejich nesprávných interpretací a zkratkovitostí bylo vytvořeno několik historek. Z těchto zpráv bez kontextu je vlastně nemožné situaci rekonstruovat. Historici často využívají analogie. To ani jednoho autora nenapadlo. Nevíme, jak v tehdejších dobách lidé užívali místní názvy. Jejich místopisná určení jsou navíc velice obecná, a pokud se někdo pokouší přesně určit polohy, tak se pouští na velice tenký led spekulací. Také je potřeba vzít v potaz, že podobu města mohla značně změnit třicetiletá válka. Obecně také musíme uznat, že máme dochováno do současnosti jen minimum dřevěných domů datovaných právě před třicetiletou válkou⁶⁸, a je malá pravděpodobnost, že by se nám dochoval autentický roubený dům z doby Komenského pobytu. Musíme si také položit zejména otázku, jak je vlastně důležité znát tato přesná místa, jak bylo nastíněno v úvodu?

Zdroje:

Literatura

Ferdinand HREJSA, *Bratrské památky v Brandýse nad Orlicí*, in: Časopis Národního musea 1936, roč. CX., s. 193–234.

František KADLČÍK, *Děje i paměti Brandejsa nad Orlicí*. Praha, 1885, s. 21.

Internetové zdroje

www.dendrochronologie.cz

⁶⁸ Viz databáze datovaných objektů na [cit. 15.8.2018]. Dostupné z: www.dendrochronologie.cz.

Značené cihly na území Pardubického kraje. Část 3.

Miroslav KAŇKA

Do níže uvedeného souboru značených zdících cihel z území Pardubického kraje jsme zařadili přírůstky už dříve představených sbírek⁶⁹ (Orlického muzea v Chocni, Milana Křištofa a Vladimíra Jedličky) a vybrali zatím zde nezastoupené cihly z dalších kolekcí (Městského muzea v Chrasti, Zdeňka Dočeka, Jaroslava Zelenky a autora tohoto příspěvku). Z nich na tomto místě upozorníme především na sbírku městského muzea v Chrasti tematicky věnovanou místnímu cihlářství. Vedle širokého výrobního sortimentu okolních cihelen (Chrast, Podlažice, Rosice) obsahuje také pozoruhodnou kolekci cihlářských forem v současnosti z větší části zapůjčenou do expozice NZM v Kačině. Většinu sbírky daroval chrasteckému muzeu Miloslav Linhart z Chrasti v letech 1960–1965. Do muzea sbírku přijal tehdejší zaměstnanec pan Josef Bořek.⁷⁰

Na konci příspěvku připojujeme několik oprav a doplňků ke starším položkám.⁷¹

Poznámka ke katalogové části

V katalogové části uvádíme jen cihly, které se dosud podařilo lokalizovat (známe cihelnu nebo místo, z něhož pocházejí). U jednotlivých cihel jsou uvedeny, pokud je známe, za katalogovým číslem následující údaje:

- A. majitel nebo název a místo cihelny** (v závorce okres), z níž cihla pochází,
- B. lokalita nálezu** (případně další zjištěné lokality) a okolnosti nálezu,
- C. přibližné datování výskytu daného typu značky** (datování je zatím často nejisté a vychází především z naší současné znalosti historie jednotlivých cihelen, částečně také z datování dotčených stavebních konstrukcí),
- D. poznámka ke značce** (pozitiv=vystupující, negativ=vpadá) a rozměr cihly. Rozměry uvádíme jen výjimečně, protože tento údaj není jako datovací prostředek v případě valné části představovaných cihel pocházejících povětšinou z 19. a 20. století významný,
- E. majitel:** VJ – Vladimír Jedlička, OM – Orlické muzeum v Chocni, MK – Milan Křištof, MKa – Miroslav Kaňka, ZD – Zdeněk Dočekal, MCh – Městské muzeum v Chrasti, JZ – Jaroslav Zelenka.

Autoři fotografií: Milan Křištof (k. č. 190), Jaroslav Zelenka (k. č. 196) a Miroslav Kaňka.

⁶⁹ Viz Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2013/2014. Pardubice, 2015, s. 23–34; Sborník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích za rok 2016. Pardubice, 2016, s. 28–36.

⁷⁰ Za informace děkuji vedoucí Městského muzea v Chrasti paní Simoně Divilové Zobačové.

⁷¹ Poděkování za pomoc na opravách patří pánům Vladimíru Jedličkovi a Jaromíru Pražanovi.

117/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** DN, negativní písmo, **E.** VJ

118/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** DN, negativní písmo, **E.** VJ

119/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** DN, negativní písmo, 242x115x65 mm **E.** VJ

120/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** DN, negativní písmo, **E.** VJ

121/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** ND, negativní písmo, **E.** VJ

122/ A. Erste Landskroner Ringziegelei Dieterich & Neugebauer, Lanškroun (UO), **B.** Lanškroun, **C.** ? – 30. léta 20. století, **D.** DN, negativní písmo, **E.** VJ

123/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** B 4, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

124/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** B 5, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

125/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** B 13, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

126/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** B 14, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

127/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** b 14, horní část B chybí, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

128/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, **C.** ?, **D.** B 20, negativ, vyražená písmena?, sr. k.č. 082-085, **E.** VJ

129/ A. Vil. Beran nebo bratři Beranové, Lanškroun (UO) (?), **B.** zbožená márnice v Jakubovicích (UO), **C.** ?, **D.** B. 2., negativ, sr. k.č. 081, **E.** VJ

130/ A. ?, **B.** zbožená márnice v Jakubovicích (UO), **C.** ?, **D.** Z. 3., negativ, **E.** VJ

131/ A. ?, **B.** Luková čp. 5 (UO), **C.** ?, **D.** B 12, negativ, **E.** VJ

132/ A. ?, Čepí (PA), **B.** Svitavy, skládka suti (SY), **C.** přibližně 30. léta 20. století – (1948), **D.** C 16C, negativ, **E.** VJ

133/ A. velkostatek Choltice, Svojšice(?) (PA), **B.** Choltice, skládka (PA), **C.** 19. století(?), **D.** tři čárky, negativ, **E.** VJ

134/ A. velkostatek Choltice, Svojšice(?) (PA), **B.** Choltice, skládka (PA), **C.** 19. století(?), **D.** dvojice pronikajících se čtverců, negativ, **E.** VJ

135/ A. velkostatek Králíky, Prostřední Lipka (UO) (?), **B.** Králíky, sklepy měšťanského pivovaru (UO), **C.** 1852, **D.** stylizované A (hrabě Althann), pozitiv, **E.** VJ

136/ A. velkostatek Králíky, Prostřední Lipka (UO) (?), **B.** Dolní Lipka, zboženiště býv. záměčku Waldschlössl (UO), **C.** 1857, **D.** stylizované A (hrabě Althann), negativ, **E.** VJ

137/ A. město Litomyšl, městská cihelna (SY), **B.** Cerevice nad Loučnou, skládka sutí (SY), **C.** 19. století 30. léta 20. století, **D.** znak lilie, negativní, v něm negativní číslo 10, **E.** VJ

138/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO), **B.** Lanškroun, zboženiště na Laudonu (UO), **C.** ?, **D.** C(G?)4L, pozitiv, **E.** VJ

139/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO), **B.** Lanškroun, zboženiště na Laudonu (UO), **C.** ?, **D.** G(C?)4L, pozitiv, **E.** VJ

140/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO), **B.** Lanškroun, zboženiště domku v býv. cihelně směrem na Albrechtice (UO), **C.** ?, **D.** G.L. zrcadlově obrácené, pozitiv, **E.** VJ

141/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO),
B. Lanškroun, skládka suti v pískovně k Třešňovci (UO),
C. ?, **D.** G(C?)6L, pozitiv, **E.** VJ

142/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO),
B. Lanškroun, u "Oslího mlýna" (UO), **C.** ?, **D.** 1SL,
pozitiv, **E.** VJ

143/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO),
B. Lanškroun, Nádražní ulice (UO), **C.** ?, **D.** L2S, pozitiv,
E. VJ

144/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO),
B. Lanškroun, Nádražní ulice (UO), **C.** ?, **D.** L.S, pozitiv,
E. VJ

145/ A. město Lanškroun, městská cihelna (UO),
B. Lanškroun, Nádražní ulice (UO), **C.** ?, **D.** S4, pozitiv,
E. VJ

146/ A. ? (UO), **B.** Luková, čp. 5 (UO), **C.** ?, **D.** F4, pozitiv,
E. VJ

147/ A. ? (UO), **B.** Cotkytle, Mezilesí (UO), **C.** ?, **D.** FL,
pozitiv, **E.** VJ

148/ A. Antonín Ventura, Cerekvice nad Loučnou (SY),
B. Cerekvice nad Loučnou, skládka suti (SY), **C.** konec
19. století-1942, **D.** AV O, negativ, **E.** VJ

149/ A. Antonín Ventura, Cerekvice nad Loučnou (SY), **B.** Cerekvice nad Loučnou, skládka sutí (SY), **C.** konec 19. století – 1942, **D.** AV 1., negativ, **E.** VJ

150/ A. Beran, Lanškroun (UO) (?), **B.** Lanškroun, základní škola Smetanova (UO), **C.** 1908 (?), **D.** B, pozitiv, **E.** VJ

151/ A. ?, **B.** Dolní Třešňovec (UO), **C.** ?, **D.** AH, pozitiv, **E.** VJ

152/ A. obec Holice, městská cihelna (PA) (?), **B.** Časy, zavážka areálu cihelny (PA), **C.** 2. polovina 19. století(?), **D.** .H.O, negativ, **E.** VJ

153/ A. Václav Bubeník, Pardubice (PA) (?), **B.** Pardubice, areál starého nádraží (PA), **C.** 2. polovina 19. století(?), **D.** C B 16, číslo zrcadlově otočené, negativ, **E.** VJ

154/ A. Václav Bubeník, Pardubice (PA) (?), **B.** Pardubice, areál starého nádraží (PA), **C.** 2. polovina 19. století(?), **D.** C B 18, číslo zrcadlově otočené, negativ, **E.** VJ

155/ A. Josef Holásek, Ústí nad Orlicí (UO), **B.** Dlouhá Třebová, zbořiště domku (UO), **C.** 1906 30. léta 20. století, **D.** JOSEF HOLASEK CIHELNA USTÍ N/ ORLICÍ, negativní písmo, negativní orámování oválu, lícovka **E.** VJ

156/ A. Václav Řehák, Bítovany (CR), **B.** Luže (CR), **C.** 1868–1910, **D.** VŘ 6, negativ, **E.** VJ

157/ A. ?, B. Ústí nad Orlicí, skládka suti (UO), C. ?, D. U, negativ, E. VJ

158/ A. Továrna na výrobu pískových cihel, Lázně Bohdaneč (PA), B. Lázně Bohdaneč (PA), C. 1908–1948, D. BOHDANEČ, pozitivní nápis v negativním rámečku, E. MKA

159/ A. Václav Kašpar, Mikulovice (PA), B. Pardubice, rekonstrukce třídy Míru, volně (PA), C. (1881)–(1917?), D. VK8, negativ, E. MK

160/ A. Václav Kašpar, Mikulovice (PA), B. Mikulovice, hřbitov (PA), C. (1881)–(1917?), D. V21K, negativ, E. MKA

161/ A. Václav Kašpar, Mikulovice (PA)(?), B. Pardubice, rekonstrukce třídy Míru, volně (PA), C. (1881)–(1917?)(?), D. 1, negativní číslo v negativním rámečku, E. MKA

162/ A. ?, B. Bezděkov u Přelouče, zbořeníště stodoly, čp. 8 (PA), C. 19. stol. (?), WK, pozitiv, E. MKA

163/ A. ?, B. Bezděkov u Přelouče, zbořeníště stodoly, čp. 8 (PA), C. 19. stol. (?), WK s květinou, pozitiv, E. MKA

164/ A. Josef Bestachovský, Přelouč (PA) (?), B. Kladruhy nad Labem, skládka suti u hřebčína (PA), C. 19. stol. (?), D. JB, negativ, E. MKA

165/A. ?, sr. s k. č. 043 **B.** Kladruhy nad Labem, skládka suti u hřebčína (PA), **C.** 19. stol. (?), **D.** K, negativ, **E.** MKA

166/A. Václav Bubeník, Pardubice (PA) (?), **B.** Pardubice, hřbitov (PA), **C.** 2. polovina 19. století(?), **D.** B 2, číslo otočené, negativ, **E.** MKA

167/ A. obec Holice, městská cihelna (PA) (?), **B.** Pardubice, ulice Do Nového (PA), **C.** 2. polovina 19. století(?), **D.** B 2, číslo otočené, negativ, **E.** MKA

168/A. Společná cihelna, Mikulovice (PA) (?), **B.** Pardubice, rekonstrukce třídy Míru, volně (PA), **C.** 1884–1910 (?), **D.** SC15, negativní nápis v negativním rámečku, **E.** MKA

169/A. ?, B. Polička, rekonstrukce čp. 125 (SY), **C.** ?, **D.** B, negativ, zlomek cihly, **E.** MKA

170/ A. Matěj Jukl, Pardubice, **B.** Sezemice (PA), **C.** 1884–(1896?), **D.** MJ 12, negativ, **E.** MKA

171/ A. Matěj Jukl, Pardubice, **B.** Pardubice, zbrojeniště bývalého městského dvora na Židově (PA), **C.** 1884–(1896?), **D.** MJ 3, negativ, **E.** MKA

172/A. Jukl, Pardubice, **B.** Pardubice, rekonstrukce třídy Míru, volně (PA), **C.** (1896?)–1932, **D.** JJ, negativ, **E.** MKA

173/ A. Jukl, Pardubice, **B.** Pardubice, rekonstrukce třídy Míru, volně (PA), **C.** (1896?)–1932, **D.** 6J, číslovka otočená, negativ, **E.** MKA

174/ A. Jukl, Pardubice, **B.** Pardubice, Pospíšilovo náměstí, volně (PA), **C.** (1896?)–1932, **D.** J1, negativ, malý formát cihly, 120×60×? mm, **E.** MKA

175/ A. Alois Kučera, Třebíchy (CR), **B.** Třebíchy, čp. 9 (CR), **C.** 1895–1942, **D.** A4K, negativ, **E.** MKA

176/ A. Alois Kučera, Třebíchy (CR), **B.** Třebíchy, čp. 9 (CR), **C.** 1895–1942, **D.** A2K, negativ, **E.** MKA

177/ A. Alois Kučera, Třebíchy (CR), **B.** Třebíchy, čp. 9 (CR), **C.** 1895–1942, **D.** A5K, číslovka otočená, negativ, **E.** MKA

178/ A. Drtina, Vysoké Mýto (UO) (?), **B.** Vysoké Mýto, Stříbřikova ulice, zbořeniště domu, **C.** ?–1884, **D.** ID, negativ, **E.** MKA

179/ A. Engelbert Meliš, Vysoké Mýto (UO), **B.** Vysoké Mýto, Stříbřikova ulice, zbořeniště domu, **C.** kolem roku 1850, **D.** EM, negativ, **E.** MKA

180/ A. Spolková cihelna, Kréta, Vysoké Mýto (UO), **B.** Vysoké Mýto, cihelna na Krétě, **C.** 1897–1949, **D.** SC, negativní písmena v negativním oválu, **E.** MKA

181/ A. velkostatek Heřmanův Městec, Nový Dvůr u Heřmanova Městce (CR), **B.** Heřmanův Městec (CR), **C.** ?, **D.** erb knížat Kinských, negativ, 305×155×75 mm **E.** MKA

182/ A. Josef Novák, Rohovládova Bělá (PA), **B.** Rohovládova Bělá, areál Novákovy cihelny (PA), **C.** 1896–(1915?), **D.** JN 1, negativ, **E.** MKA

183/ A. ?, **B.** Bylany (CR), **C.** ?, **D.** V.S.6, negativní písmena v negativním rámečku, **E.** ZD

184/ A. Rudolf Petrář, František Kabeš, Bylany (CR) **B.** Bylany (CR), **C.** před 1897–(1915?), **D.** BILANY, negativní nápis v negativním rámečku, **E.** ZD

185/ A. Josef Dušek, Dolní Dobrouč (UO) **B.** Dolní Dobrouč (UO), **C.** před 1897–(1915?), **D.** JD 2, negativní písmena v negativním orámování, **E.** OM

186/ A. Josef Dušek, Dolní Dobrouč (UO) **B.** Dolní Dobrouč (UO), **C.** před 1897–(1915?), **D.** J3D, negativ, **E.** OM

187/ A. V. Dušek, Dolní Dobrouč (UO) **B.** Dolní Dobrouč (UO), **C.** ?, **D.** VD, negativ, **E.** OM

188/ A. ?, **B.** Letohrad, zbojeniště domu (UO), **C.** ?, **D.** F2M, negativní písmena v negativním rámečku, **E.** OM

189/ A. Lněnička, Osík (SY), **B.** Dolní Újezd (SY) C. ?, **D.** L, negativ, **E.** OM

190/ A. ?, **B.** Horákova Lhota (SY) C. ?, **D.** JN, pozitivní písmena v negativních rámečcích, **E.** MK

191/ A. Cihlářské závody v Rosicích, **B.** Rosice (CR), **C.** 1905–1948, **D.** SPOLEK ROSICE, negativní nápis v negativním rámečku, **E.** MCh

192/ A. Mach, Podlažice (CR), **B.** Rosice (CR), **C.** ?–(1932?), **D.** M2, negativ, **E.** MCh

193/ A. Mach, Podlažice (CR), **B.** Rosice (CR), **C.** ?–(1932?), **D.** JM, negativ, **E.** MCh

194/ A. J. Kratochvíl, Podlažice (CR), **B.** Rosice (CR), **C.** ? – (1942?), **D.** J.KRATOCHVÍL NO1, negativní nápis v negativním rámečku, **E.** MCh

195/ A. velkostatek Chrást, Chrást-Chrašice (CR), **B.** Rosice, pivovar (CR), **C.** ?, **D.** biskupská mitra, pod ní označení A2, negativ, zlomek cihly, 120×170 mm **E.** MCh

196/ A. Ing. František Martinů, Polička (SY), **B.** Polička (SY), **C.** 1904–1948, **D.** ING. F. MARTINŮ POLIČKA, negativní písmo v negativním oválu **E.** JZ

Opravy a doplňky:

k. č. 014. Pracovně by se mohlo jednat také o jednu z variant značky Společné cihelny ve Svobodných Dvorech (okres Hradec Králové).

k. č. 028. Cihelna se nacházela v Sudslavi (okres Ústí nad Orlicí), jejím majitelem byl Josef Čihák.

k. č. 029. Jde o cihelnu v Běstovicích (okres Ústí nad Orlicí), jejími majiteli byli místní hospodáři J. Janák, Fr. Chadima a Fr. Držmíšek. Cihelna je doložena roku 1874 jako jeden z dodavatelů cihel pro novostavbu nádražní budovy v Chocni.

k. č. 032. Jedná se o cihelnu Josefa Suchánka ve Vamberku (okres Rychnov nad Kněžnou). Cihly se hojně vyskytují ve Vamberku a okolí.

k. č. 041. Jde o cihelnu Václava Řeháka v Bítovanech. Příjmení Reliak uvedené v Klikově soupisu cihel vzniklo nejspíše chybou přepisu.

k. č. 086–095. Podle místních znalců nemusí jít o nápis CL (cihelna Lanškroun), ale spíše o nápis GL (Gemeinde Landskrone), v případě starších cihel (údajně ve zdivu zámečku u Lanškrouna) by mohlo CL značit kupř. civitas Lantzchron.

Historie a památky Rutvasu

Jan KRÁTKÝ

Müllerova mapa Čech z roku 1720 a Müllerova mapa Moravy z roku 1716 ve vydání z roku 1790 – rybník Rutvas.

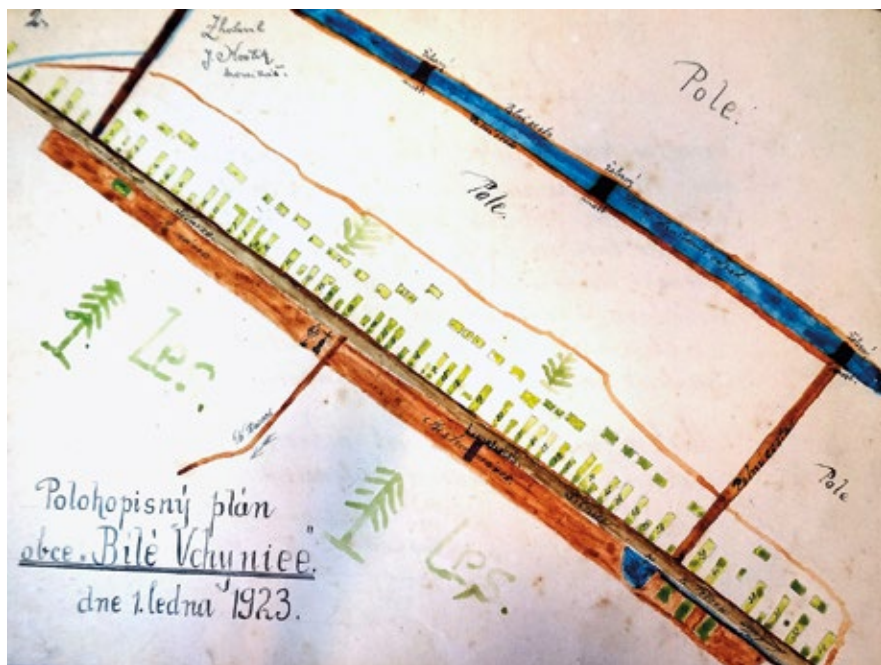
První otázka, která čtenáře jistě napadne zní: Co je vlastně „Rutvas“? Slovo samotné vzniklo počestěním německého rote wasser – tedy červená voda. Toto jméno nesl největší rybník v chlumecké oblasti, který kromě své specifické barvy vody, podle které se nazýval, byl zajímavý tím, že se z něj voda dala vypouštět na jih do Labe, nebo na sever do Cidliny. Jak ale může mít rybník své památky? Můžeme za to vděčit Františku Ferdinandovi Kinskému (* 8. prosince 1738, † 7. dubna 1806). Za vlády hraběte na panství Chlumec nad Cidlinou došlo k slavnému povstání sedláků roku 1775. Od té doby se říká „dopadli jak sedláci u Chlumce“. Ale jak oni sedláci vlastně dopadli? Stali se z nich nevolníci s jediným úkolem: vykopat umělou strouhu z Velkochlumeckého rybníka až do Rutvasu.⁷² Úkol byl sice splněn, ale v praxi dlouho nefungoval. Rybník Rutvas byl vysušen a roku 1788 se začalo s výstavbou dvou nových raabizačních vesnic Bílé Vchynice a Tetova.⁷³ V Bílých Vchynicích stálo roku 1790 již 28 domů. „Veškerá výměra nově založené obce činila 484 jitra a 50 sáhů dolnorakouské míry. Z této výměry bylo naměřeno po 46 mírách dolnorakouských skorem stejnoměrně 28 familii (chalup) každý majitel zaplatil za svoji familii 231–232 zl. stříbra.“⁷⁴

Kdo byli první obyvatelé nově vzniklé vesnice? No přece nepohodlní sedláci „od Chlumce“. Vzhledem ke skutečnosti, že rozlohy usedlostí byly totožné, velmi se podobaly i stavby samotné. Jednalo se o jednopodlažní roubené stavby s doškovou střechou typické trojdílné dispozice. V přední části s dvojicí oken do ulice, za kterými se nacházela velká světnice, přístupná ze síně, na kterou navazovala z druhé strany komora. Následovaly hospodářské prostory a chlévy, které byly stavěny ze smíšeného zdiva.

⁷² Přibližně 10 kilometrů.

⁷³ Názvy vesnic mají analogickou návaznost na původní jméno Kinských: Vchynští z Vchynic a Tetova.

⁷⁴ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 3.

Polohopisný plán obce Bílé Vchynice ze dne 1. ledna 1923. Zhotovil kronikář J. Košík – kronika obce.

Samostatně stojící byla pak stodola. Jednotný postoj a společné hospodaření dokazuje i zpráva z roku 1860, kdy občané obce vyměnili s hrabětem Oktaviánem Kinským (* 13. března 1813, † 28. května 1896) svoje pastviny za luka v katastru Hradištko. Luka měla nestejnou kvalitu a tak se sedláci domluvili, že budou sekat společně a sklizeň rozdělí na 28 dílů.⁷⁵

Rok 1866 byl ve znamení bojů, které se odehrávaly opravdu nedaleko, ale vesnice samotná byla vojenským manévřům ušetřena. Roku 1870 obyvatelé Bílé Vchynice postavili drobnou památku – kříž, který je dodnes připomínkou prusko-rakouské války.⁷⁶ Jedná se o odlitek litinového kříže s ukřížovaným Kristem v klasicismu s nápisovou páskou „INRI“ a kruhovou kartuší s nečitelným nápisem. Kříž je zasazen do kamenicky opracovaného pískovcového bloku se stříškou, pod kterou je nápisový štítek s textem: „Na světě / budete míti nátsk / ale doufejtež / jáť jsem přemohl / svět / Sv Jan“ a dále nečitelný obrazec. Pod nápisovým štítkem je datace 1870. Vratme se ale zpět k výše uvedenému textu, je to pravděpodobně „pijácká“ parafráze biblického textu Jan 16:33, který zní: „Na světě soužení míti budete, ale doufejtež, jáť jsem přemohl svět.“ Díky lidové tvořivosti pravděpodobně zanikl u vytesaného textu číselný odkaz na biblický text a také obecné povědomí, že se jedná o památku na boje roku 1866.

⁷⁵ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 5.

⁷⁶ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 5.

Pomník válečných událostí 1866 – foto M. Křištof.

Pomník 1866 – kresby historické architektury L. Martinka.

Společný poklidný sousedský vesnický život byl neměnný až do 23. června roku 1893, kdy v jednu hodinu odpoledne neopatrností čtyřletého chlapce v obci vznikl požár,⁷⁷ který zničil 11 usedlostí a 19 stodol.⁷⁸ Jediné dvě stavby, které přežily požár a byly zdokumentovány – čp. 19 a 25,⁷⁹ bohužel dnes již nestojí. Po požáru se začalo s obnovou vesnice za použití nespalných materiálů a došlo také k jejímu prvnímu rozšíření. Díky geografii krajiny bylo rozšíření možné pouze dvěma způsoby. První: při okraji vesnice nejprve směrem k Tetovu, později na druhou stranu ke Kunderaticím. Tento způsob měl však pouze omezené možnosti, a tak obyvatelé využili způsob druhý. Ten spočíval dělením původních pozemků na dva. První takové dělení můžeme vidět u čp. 4, kdy dělením vzniklo nové čp. 33 v sousedství. Dnes nejzacho-

Historická hasičská stříkačka zhotovená firmou Smekal – foto M. Křištof.

⁷⁷ Možná právě tato událost měla za následek, že roku 1899 obec zakoupila čtyřkolovou stříkačku od pražské firmy Smekal.

⁷⁸ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 5.

⁷⁹ Foto z roku 1964 a 1975.

Historické foto čp. 19 - kronika obce Bílé Vchynice.

Historické foto čp. 25 - kronika obce Bílé Vchynice.

valejší neupravované domy jsou čp. 3 a 15. Přičemž čp. 3 je naposledy opraven v roce 1907 v jádru ještě s roubenou konstrukcí. Druhý dům je aktuálně ve špatném technickém stavu, je taktéž opravován kolem roku 1900, kdy byla vyzděna čelní zeď s dvojicí oken dělenou trámem. Tato stavba má také jádro roubené.

Dům čp. 3 – kresby historické architektury L. Martinka.

Dům čp. 15 – kresby historické architektury L. Martinka.

Aktuální stav domu čp. 3 – foto M. Křištof.

Aktuální stav domu čp. 15 – foto M. Křištof.

Aktuální foto pomníku druhé světové války – foto M. Křištof.

Pomník druhé světové války – kresby historické architektury L. Martinka.

Druhý pomník v katastru obce Bílé Vchynice byl postavený v roce 1948. V kronice se uvádí toto: „V naší obci dne 9. května byla velká slavnost odhalení památníku osvobození vlasti náklad stál 3.000 Kčs, postavení plotu K 6.875, Pomník 23.000 Kč betonový plot 1.500. Občané Bílé Vchynice přispěli 10.635. Hasičský sbor Kč. 12.000. Zemědělská komise 3.000. M.N.V. Kč. 3.000 udržování obsluhuje pí Kateřina Kulhánková rolnice na odpočinku, která od M.N.V. obdržela děkovné uznání.“⁸⁰ Hlavním prvkem tohoto pomníku je pískovcová socha alegorie Vlasti. Dívka se vzpřímenou hlavou, vlnitými vlasy na ramena, oblečená ve splývavém šatu až k nohám, které jsou bosé. Ruce sevřené v pěst s okovy a řetězy, které jsou přetrženy. Za sochou pískovcová deska zakončená obloukem, ze kterého vystupuje nápis „OSVOBOZENÉ VLASTI“. Na druhé pískovcové desce, která má obdélný tvar, je vytesaný nápis: „NA PAMĚT 5. KVĚTNA 1945 / MEZNIKU TO NAŠEHO / NÁRODNÍHO A STÁTNIHO / OSVOBOZENÍ / HORŠÍ POROBA / NEŽLI SMRTI!“ Na straně 138 vchynické kroniky zaznamenal kronikář Josef Fiala v roce 1968: „Na památku 50ti letého výročí Česko-Slovenské Republiky byly vysazeny tři lípy u památníku svobody. Přinesli je z polesí Štít z lesního oddělení č. 15 od silnice spojující Chárovnu a Kolesa od Flašáru! Byl jsem pro ně já a Sýkora Gusta t.č. bytem v Praze 2 Vyšehradská 9. Zasadili je. Jednu František Rambousek předseda M.N.V, prostřední Fiala Josef st. já, a třetí Fiala Josef ml. Slavnost na 28. října byla uspořádána za účasti místních občanů. Předseda Fr. Rambousek zahájil a přečetl program. Po ukončení jsme zaspívali naše státní hymny a Hej Slovane“⁸¹

⁸⁰ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 57.

⁸¹ SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 138.

Později kronikář do textu černým inkoustem zaznamenal „Ty lípy uschli tak tam nejsou“⁸².

Poslední zápis ve Vchynické kronice je z roku 1983, o dva roky později – tedy v roce 1985 se obec stává součástí nedalekých Kladrub nad Labem. V minulých letech několik majitelů začalo své staré domy rekonstruovat se zachováním vesnického charakteru a dispozic a za použití tradičních stavebních materiálů. Jedním z takových příkladů je čp. 17 – dům bývalého starosty Josefa Hlada, dnes v majetku profesora Chrastného. Tento dům a několik dalších navrhol pan Ing. arch. Kuča prohlásit za kulturní památku. Rozhodnutím z 24. srpna 2000 se tak bohužel nestalo, ale třeba někdy nastanou lepší časy pro památky. Přeji obci k jejím 230. „narozeninám“ vše nejlepší!

Aktuální stav domu čp. 17 – foto M. Křištof.

Čp. 17 historické foto – archiv majitele.

Zdroje:

Prameny

SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15.

⁸² SOA Pardubice, fond Archiv obce Bílé Vchynice, Pamětní kniha obce Bílá V. Chynice, sg. SK15 s. 138.

Kramářská světská píseň

Zdeňka KRATOCHVILOVÁ

Tento článek představuje výtah z absolventské práce.⁸³

Kramářská píseň byla oblíbena od 16. století až do století 20., kdy její význam postupně doznívá. V Čechách se začala objevovat až na počátku 17. století a největšího rozkvětu dosáhla v 18. století. Kramářské písně jsou zvláštním prvkem pololidové tvorby. Pololidovou tvorbou zpravidla rozumíme díla vytvářená příslušníky středních vrstev obyvatel, kteří se vedle svého povolání věnují i literární tvorbě. Specifickým příznakem je snaha o reálné zobrazení historických událostí, které můžeme objevit ve světských písních opěvujících určité události.

Kramářské písně navazovaly na středověkou zpravodajskou tradici, přetiskováním starých hrdinských eposů, náboženských legend a kostelních zpěvů začínají dějiny kramářských písní. Od svých počátků odrážely tradice, zájmy, přání a náboženské představy širokých vrstev národa. Tematika písní se postupem času vyvíjela. Nejprve se lidé zajímali o věci, které se jich bezprostředně týkaly, které souvisely s jejich náboženským a národním citěním nebo jim přinášely určitou naději, popř. věstily nějakou hrozbu. Pak se začaly objevovat písně a zpívané noviny inspirované zvědavostí a senzacitvostí publika, tyto časem převládly a staly se jejich synonymem.

Žánrové rozdělení je ve světské kramářské tvorbě obtížné, neboť právě prolínání žánrů je pro kramářskou tvorbu příznačné. Pokud se snažíme rozdělit kramářskou tvorbu na lyrickou a epickou, nelze to provést doslovně, budeme tedy mluvit o převaze prvků charakteristických pro daný žánr.

Písně, v kterých převažují epické prvky

Pro epiku je charakteristické využití děje k zobrazení životních faktů. V kramářských písních je děj narušován autorskými odbočkami a komentáři, které upozorňují na existenci autora, případně interpreta a upozorňují publikum, na co se má soustředit.

Vystupují zde charakterové typy, které představují myšlenku bohabojného života, vítězství dobra nad zlem a předpokládají princip spravedlivosti. Obsahově se epické písně soustřeďují na záporné společenské jevy a dávají tak prostor k moralizování a k výchově publika, dost často je využívána výstraha jako výchovný prostředek.

Kramářskou epiku můžeme rozdělit na dvě žánrové skupiny, do první patří písně zpravodajsky-historické a do druhé zahrneme písně o zázracích a zpracování legend.

⁸³ Zdeňka KRATOCHVILOVÁ. Tisky kramářských písní ve fondech regionálního muzea v Chrudimi. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2009. 54 s. Bakalářská práce.

Zpravodajsky-historické písně

Písně zobrazující zabití, vraždu, sebevraždu, loupež

Nejčastější příčinou zabití nebo vraždy je vražedný úmysl a nešťastná láska, dále se objevují nešťastné náhody, nenávisť, pomsta, pomnutí smyslu a posedlost ďáblem. Jako smrtící nástroj je zobrazena pistole, šavle, nůž. Pokud jde o vraždy ze žárlivosti, jsou pachatelé mladíci a muži, kteří povětšinou střílejí sebe, své milé a případně soky. Jde-li o smrt z nešťastné lásky, ať už je příčinou nevěra nebo bránění v lásce rodiči, končí milenci své životy sebevraždou. Je-li v písních popsána loupežná vražda, tak jde většinou o popis několika vražd najednou, je charakteristický naturalistický popis krvavého násilí. Objektivnost zobrazováním zločinům dodávají autoři uváděním jmen, místních názvů a datací činů.

Písně zobrazující přírodní katastrofy

Jsou to písně, které informují o záplavách, větrných smrštích nebo o zemětřesení. Některé přírodní katastrofy byly spojovány se zázračnými znameními na obloze. Tato znamení byla interpretována jako předzvěst nějaké katastrofy nebo jako výzva k pokání.

Písně s válečnou a revoluční tematikou

Kramářské písně podávají celkové historické obrazy nebo líčí jednotlivé významné epizody bitev, individuální osudy jsou znázorněny jen zřídka. Tematika se soustřeďuje na boje s Turky, na hrdinství rakouských generálů, na bitvy s Napoleonem, na tažení Prusů do Čech a na události revolučního roku 1848. Všechny tyto tisky jsou ze 17. století, jsou tedy aktuální a zobrazují historické události.

Písně o robotě a poddanství, o chudobě

Písně postrádají sociální kritiku, zobrazují pocity vyplývající z osobní nesvobody. Písně napsané po zrušení roboty obsahují prvky satiry a výsměchu. Daly by se sem zařadit i písně, ve kterých je zobrazen odpor rodičů vůči majetkově nerovným sňatkům, ale ty jsme již zařadili do písní s tematikou smrti, protože tyto příběhy končívají sebevraždou jednoho nebo obou milenců.

Písně o zázracích, zpracování legend

Zázrak buď prostupuje celým dějem, nebo častěji tvoří pointu celého příběhu. Nejvíce oblíbeným pomocníkem je Panna Maria, pomáhá ženám, vojákům, při neštěstí v dole, uzdravuje nemocné.

Písně, v kterých převažují lyrické prvky

Písně s převahou lyriky obsahují buď vyjádření citů, nebo stavů, pak hovoříme o subjektivní lyrice, pokud jde humorný a satirický pohled na skutečnost, jde o objektivní lyriku, oboje mohou doprovázet a taky často doprovázejí drobné dějové epizody.

Písně společensko-politické

Jsou to písně, které nám sdělují nějaké nové skutečnosti, ale nezaměřují se na jejich dějový popis, ale autor v nich zdůrazňuje svůj názor, nejčastěji jde o úvahy a líčení. Některé z těchto písní mají satirický podtext, jsou to ty, které se vztahují k velkým historickým událostem.

Do této skupiny písní patří přehledy událostí roku 1848, satiry o nedostatku peněz a spekulacích, o vystěhovalcích do Ameriky a do Ruska, později se objevují satirická

zpracování válečných událostí. Dále sem řadíme písně vlastenecké, které byly velmi oblíbené v době národního obrození.

Mezi společenské písně zařazujeme také písně hospodské, které ovšem nemají velkou estetickou úroveň.

Písně milostné a rodinné

V těchto písních se objevují líčení milostných citů, která se podobají milostné lyrice, a humorné úvahy o lidském životě zaměřené převážně na manželství.

Část těchto písní je věnována anakreontickému opěvování lásky a dostaveníčkům.

Hlavní tematikou milostných písní je nešťastná láska způsobená nevěrou nebo smrtí jednoho z milenců a dále pak láska, již bránili rodiče, ta dost často končí smrtí jednoho z milenců. Z těchto písní se někdy stávají balady plné hněvu, pomsty, sebevražd a odsouzení rodičů.

Další milostnou tematikou opuštění dívky z trucu, opuštění těhotné milenky a také odchod do kláštera. Velmi často je zobrazena láska bohatého muže k chudé dívce, následuje rozchod, většinou vynucený rodiči. Další skupinou jsou satirické písně popisující schůzky, námluvy a jednání starých panen nebo naopak záletných žen. Humorně je také popisován manželský život, jde většinou o úvahu zakončenou dobře míněnou satirickou radou.

Jako kramářské písně byly tištěny i svatební písně, ty většinou vycházejí z obřadního folklóru.

Smíšené lyrickoepické písně

Ža lyrickoepické považujeme písně, v kterých je děj doplněn introvertním a subjektivním komentářem, který tvoří až polovinu celé písně. Tento komentář bezprostředně vychází z děje písně. Autor může vystupovat jako hlavní postava děje, jako jeden z účastníků nebo i jako komentátor.

Do lyrickoepických písní řadíme hlavně kramářské balady, ty zpracovávají specifický druh námětů s cílem dosáhnout maximálního dramatického účinku, charakteristickým znakem je napodobování lidových balad.

Kramářské balady zpracovávají tradiční lidové látky nebo baladicky zpracované děje ze současnosti, dramatická líčení vražd, loupeží, přírodních neštěstí. Abychom zpracování těchto témat zařadili do lyrickoepického žánru, nesmí být zaměřeno na senzačnost sdělení.

Pravdivá píseň o kruté povodni, která řádila v dnech 12. a 13. srpna 1880 ve východních Čechách.

Námětem písně je popis přírodní katastrofy.

Ve druhé strofě ve třetí a čtvrté verši se hovoří o božím hněvu. Také v závěru písně ve strofě devatenácté je výzva k modlení jako prostředku pro Boží usmíření. V písní je obrácení se k Bohu, nastínění povodně jako Božího hněvu, ale celá událost je popisována zcela světským pohledem, nejsou tu popsány konkrétní hříchy, za které by následoval trest, religiozita je pouze formalitou.

116.

Pravdivá píseň

kruté povodni,

MUSEUM
CHRUDIM

kteřá řádila

v dnech 12. a 13. srpna 1880
ve východních Čechách.

Zpívá se známou notou.

1. Lidé milí, poslechněte,
žalem celí ustrnete
nad strašnou tou novinou
námi teď vám zpívanou.
2. Nad chrudimským krásným krajem,
pozemským to českým rájem,
Bůh se jistě rozhněval,
povodní na něj seslal.
3. Večer dvanáctého srpna
strhli se u Hlinska mračna
a v chudé té krajině
řádilo to strašlivě.
4. Čtyry domky v Hlinsku sesátem
odplaveny vodním spádem,
i dvě životů lidských
našlo smrt ve vlnách alžob.
5. Jeden krojčel se svou ženou
i s ostatní svou rodinou
právě k spánku nlehl,
když zlý host k němu vtrhl.
6. Všickni na pádu utekli,
odkudž na střechu vylezli --
v tom se však domek sřítí --
utonuly dvě děti!
7. Chrudimka v celé krajině
od Hlinska v každé dědině,
po vsích, lukách, po polích
škod tam natropila zlých.
8. U Ranné jedna stařena
byla s děckem utopena,
když s milěnou vnučkou svou
oběhla utáct nřad vodou.

Pravdivá píseň o kruté povodni, která řádila v dnech 12. a 13. srpna 1880 ve východních Čechách; inventární číslo: 913, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi.

9. V Luži ač to bylo v noci,
hasiči hned ku pomoci
lidem k vodě spěchali,
kde mohli, pomáhali.
10. I tu živel rozpoutaný
řádl, škodil na vše strany,
a i jeden hasič sám
padl za obět vlnám.
11. V Podlažicích tři chalupy
byly vodou též sesuty,
hráze, mosty a lávky
odneseny do dálky.
12. Třináctého srpna z rána
byla Chrudim polekána
hasičským to troubením
které je zlým znamením.
13. Lidé z domů vyběhali,
proč je poplach hned se ptali;
slyšeli o velké vodě,
že prý do Chrudimi jde.
14. Brzy voda přikvapila
a i tu škod natropila,
zvláště dolní předměstí
postihlo to neštěstí.
15. Všecko všudy zatopila,
mosty, domky pobořila
ba i nádeník jeden
byl ve vodě utopen.
16. Také maceš vyprávěli,
že ve vodě plovat sželi
i kolébku s dítětem
usarcaným v živlu zlém.
17. Po Chrudimi Pardubice;
Tuněchody, Ústetice
stihla zlá ta pohroma —
škoda je tam ohromná.
18. Bylo smutné podívání
na zhoubné vod počínání
kž ochráni Báh dobrý,
budoucně nás té zhouby.
19. Můžete se, ó křesťané,
ať nás Báh trestat přestane;
neb jo na nás rozhněván
nebes, země Tváře, Pán.

Invent. č. 913

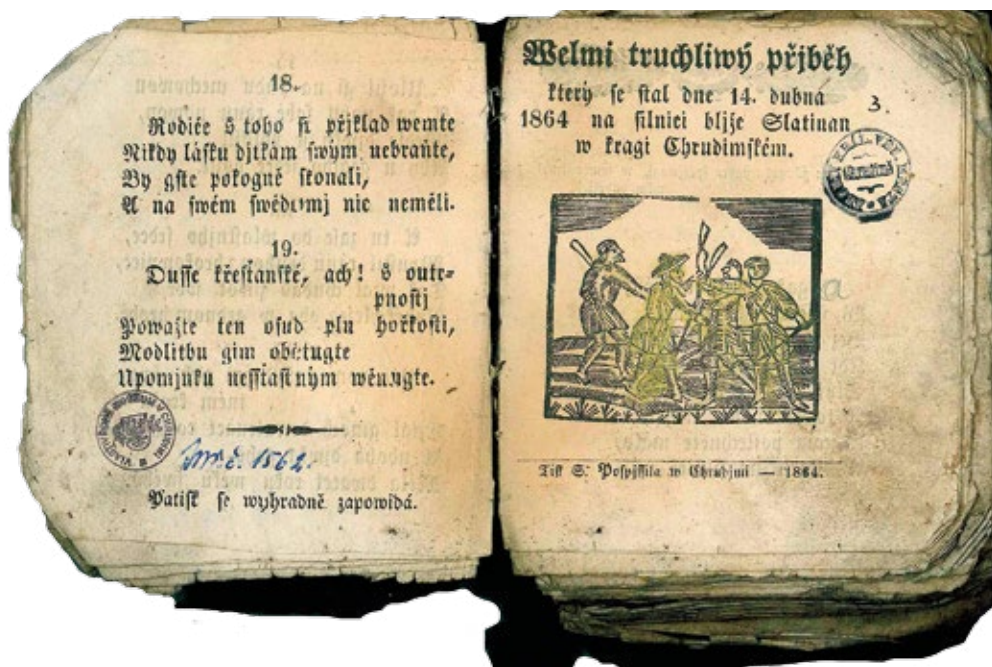
Pravdivá píseň o kruté povodni, která řádila v dnech 12. a 13. srpna 1880 ve východních Čechách; inventární číslo: 913, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi.

Řazení jednotlivých motivů odpovídá skutečnému průběhu událostí v čase. Povodeň postupuje od Hlinska přes vesnice až do Chrudimi, Pardubic a okolí. Účinek katastrofy je znázorněn na jednotlivých epizodických osudech jednotlivců, ti nejsou podrobněji popisováni, ani se autor nezabývá jejich pocity, píseň je epická, variantou historicko-zpravodajská. Zpravodajské přesnosti je dosaženo výčtem obcí, přes které se povodeň přehnala, a výčtem škod, které napáchala. Ke každé obci je přiřazen jeden popisovaný osud. Děj je popsán v minulém čase.

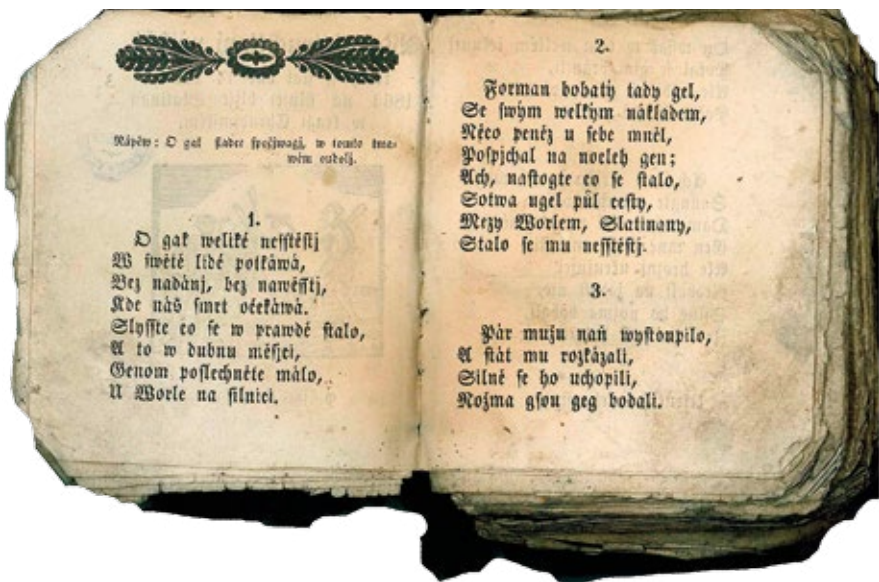
Jazykové prostředky vedou k maximální sdělnosti, tato funkčnost je znakem kramářské tvorby. V písni je na jedné straně zdání použití esteticky málo bohatého jazyka, ale to je vyváženo maximální dějovostí. Primární funkce sdělnosti překrývá všechny ostatní složky, z popisu událostí vyplývá stereotypnost.

Ve skladbě se vyskytuje zvláštní použití vazeb, které jsou charakteristické pro kramářské skladby, je to postpozitivní kladení přívlastku: lidé milí, v Hlinsku samém, ve vlnách zlých. Dále se vyskytuje vyčleňování jednotlivých větných členů, v první části věty jsou umístěny významově nejdůležitější nosné části nebo ty, které autor zdůrazňuje, a ty, kterými dokazuje pravdivost příběhu, někdy k vyčleňování větných členů dochází z důvodu potřeby rýmu.

Velmi truchlivý příběh, který se stal dne 14. dubna 1864 na silnici blíže Slatinan v kraji Chrudimském

Velmi truchlivý příběh, který se stal dne 14. dubna 1864 na silnici blíže Slatinan v kraji Chrudimském; inventární číslo: 1563, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi, autor: Jan Kratochvíl.

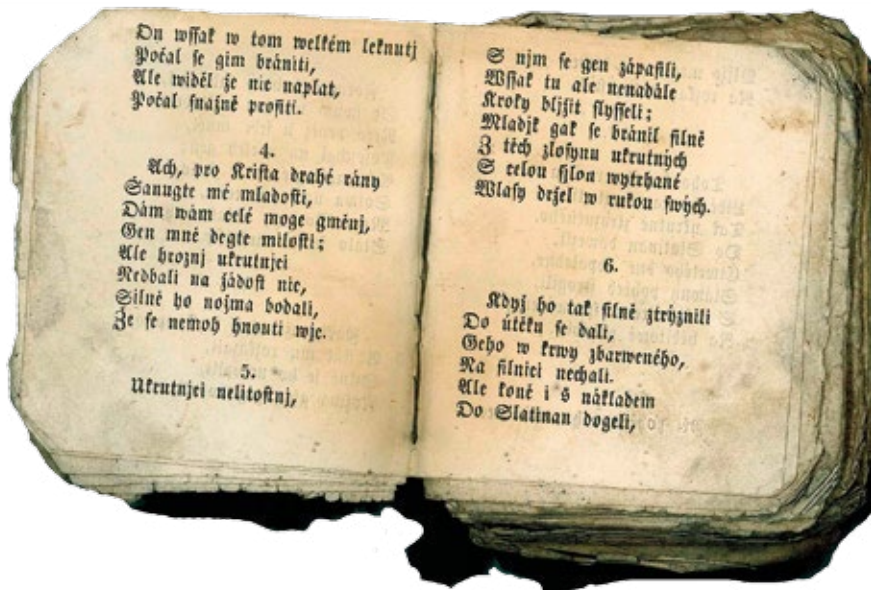

Wšeho: O gel šel s bratřema, w tomto tma
wim outej.

1.
D gal weliké nešťěsij
W šwětě lidě postává,
Bez nadání, bez nawěsťi,
Kde nás smrt očekává.
Slyšte co se w pravdě stalo,
A to w dubnu měsíci,
Genom poslechněte málo,
U Worle na silnici.

2.
Forman bobatý tady gel,
Se swým welkým nákladem,
Něco peněz u sebe měl,
Pospjchal na nocleh gen;
Kdy, nastogte co se stalo,
Sotwa ugel půl cesty,
Mezy Worlem, Slatinany,
Stalo se mu nešťěsij.

3.
Vár muža naň wystoupilo,
A štát mu rozlázali,
Silně se ho uchopili,
Kozma jsou geg bodali.

Du wšak w tom welkém leknutj
Počal se jim brániti,
Ale widěl že nic naplat,
Počal swajně profiti.

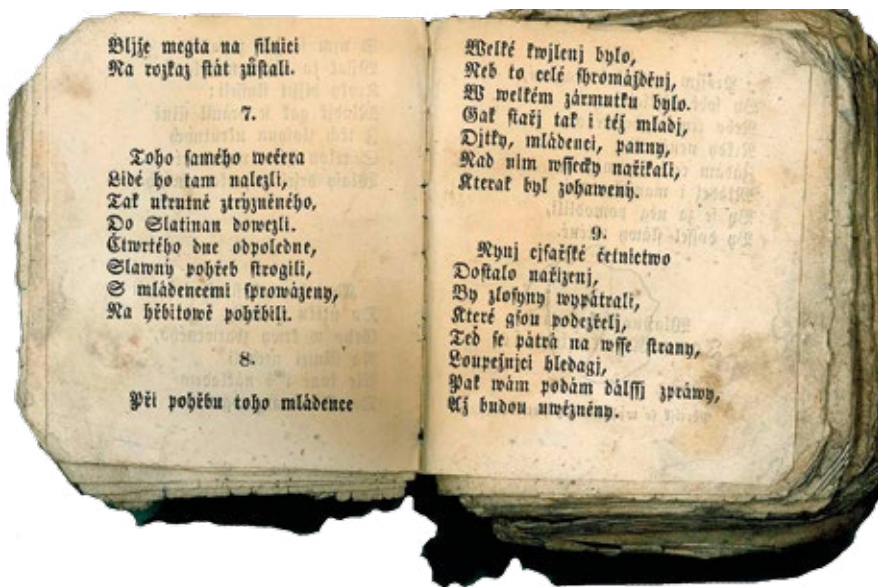
4.
Ach, pro Krista drabě rány
Sanugte mé mladosti,
Dám vám celé moje gménj,
Gen mně degte milosti:
Ale broznej utrutnjej
Redbali na jádost nic,
Silně ho nojma bodali,
Je se nemoh hnouti wje.

5.
Utrutnjej nelitostnj,

S njm se gen zápasli,
Wšak tu ale nenadále
Kroky blížiti slyšeli:
Mladj gal se bránil silně
Z těch zlojnu utrutnjch
S celou šlon wytrhaně
Wlasj držel w rukou swjch.

6.
Když ho tak silně ztrhynili
Do útěku se dali,
Ocho w kwy zbarweného,
Na silnici nechali.
Ale koně i s nákladem
Do Slatinan dogeli,

Velmi truchlivý příběh, který se stal dne 14. dubna 1864 na silnici blíže Slatinan v kraji Chrudimském;
inventární číslo: 1563, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi, autor: Jan Kratochvíl.

Bljše megta na silnici
Na roszak stát žustali.

7.

Toho samého večera
Lidé ho tam našli,
Tak ukrutně ztrýzněného,
Do Slatinan dovešli.
Čtvrtého dne odpoledne,
Slavný pohřeb strogili,
S mládenci sprowázeny,
Na hřbitově pohřbili.

8.

Při pohřbu toho mládence

Velké žvijenj bylo,
Neb to celé shromážděnj,
V velkém žarmutku bylo.
Gal staž tak i též mladj,
Ditky, mládenci, panny,
Kad nim vesleky natřkali,
Kterak byl zohawenj.

9.

Nynj ejsaště četnictwo
Dostalo naliženj,
By žlošny wyprávěti,
Které žlou podežkěti,
Teb se pátka na wse strany,
Vouřešujci hledaži,
Paž wám podám dálšj žpráwy,
Kž budou uwězněny.

10.

Prošim wespočet kragané,
By sobě příklad wjali,
Nebo činu podobného
Nikdy neučinili,
Jádám celé shromážděnj
Mládež i manjele etné,
By se za něž pomodlili,
By došel sláwy věčné.

Wlastnost ž sepiánj
Žana Kratochwila.

Věštíř se wzhraďně žapowěď.

Am. 1563.

Píseň

o ukrutně wraždě loupežné a
žutkladně, která se dne 16. pro-
since 1864 stala w Wědowězi,
okresu Poličského, a pro krevou
žslery wrah žaslouženě odpla-
ty došel.

Žip a nářad ž. Wěšjžila w Chrudimj.

Velmi truchlivý příběh, který se stal dne 14. dubna 1864 na silnici blíž Slatinan v kraji Chrudimském; inventární číslo: 1563, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi, autor: Jan Kratochvíla.

Námětem písně je loupežná vražda.

Po tradičním úvodu v první strofě následuje velmi podrobný popis samotného přepadení, dále je zobrazen pohřeb oběti. Píseň byla napsána velmi brzy po spáchání činu, protože v předposlední strofě se mluví o probíhajícím vyšetřování. V poslední strofě je moralistní výzva k posluchačům proti takovýmto činům. Je to píseň epická, senzačně zpravodajská. V písni je uvedeno místo činu a přesné datum. V této písni je také navíc uveden i autor, nejen nakladatel, autorem je Jan Kratochvil, což je chrudimský zpěvák, můžeme tedy předpokládat, že celou situaci znal a na základě vlastních poznatků složil tuto píseň.

V textu je použita přímá řeč, ve čtvrté strofě, kdy přepadený prosí o život, autor tím dosahuje autentičnosti a gradace děje, je to místo, kde celý konflikt vrcholí a pak již následuje rychlý průběh děje, dokonání vraždy a útěk pachatelů. Stereotypní formulace je použita v první strofě „slyšte, co se vpravdě stalo“ a v závěrečné výzvě k příkladnosti činu. Autor posluchače oslovuje právě v těchto dvou místech a také v předposlední strofě, kde slibuje oznámení výsledku vyšetřování, jinak do děje nezasahuje.

Forma kramářských písní

Tehdejší tiskařská praxe vypracovala jednotnou podobu tisku kramářských písní. Jedná se především o formát tzv. šestnáctky, jež odpovídá přibližně dnešnímu rozměru A6, v 19. století některé tiskárny používaly formát tzv. osmerky odpovídající přibližně dnešnímu rozměru A5.

Tisk byl prováděn jednotlivě jako čtyřlístí, později dvojlist. Vyžadoval-li to rozsah písně, počet stran byl dvojnásobný, naopak pokud byly tištěny písně krátké, mohlo jich být více v jednom tisku. Obvyklý kramářský tisk písní obsahuje jednu píseň.

Postupem času se vyvinula jednotná úprava titulního listu. Název písně bývá umístěn na prvním místě tisku, bývá dlouhý, často stereotypní, může obsahovat náznaky obsahu písně (Nová píseň; Píseň pro mládence a panny; Nový zpěv pro mládence a panny; Píseň o; Pravdivý příběh, který se stal; Příkladná píseň pro rodiče a děti o).

Pod názvem může být formulka „Zpívá se jako...“, tato bývá někdy na druhé straně tisku před počátkem písně pod menší ozdůbkou nebo ilustrací.

Velkou prostor titulní stánky tisků zaujímá obrázek (dřevoryt, později ocelorytina), někdy ilustruje samotný příběh písně a jindy ne, to podle toho jakou měla tiskárna zásobárnu štoček, které byly zhotovovány přímo k těmto tiskům, ale také mohl tiskař využívat štočky z knižních publikací.

Pod obrázkem, často pod čarou následují údaje o tiskaři, místu a roku tisku. Většinou zde nejsou všechny tyto údaje, ale jen některé z nich. Vročení někdy bývá uvedeno neurčitě, „Vytištěno roku tohoto“.

Kramářské písně byly uchovávané a předávány z generace na generaci také ve formě tzv. špalíčků. Špalíčky jsou amatérsky svázané písně, reznou nití do hrubé látky nebo do kůže. Zvláště v 18. století se staly oblíbenými zvláště v chudých domácnostech a plnily funkci lidových zpěvníků.

Píseň o hrozně povodni, která stihla roku 1872 velkou část země České i; inventární číslo: 908, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi.

Nový zpěv pro mládence a panny.

SB Třubický siskem Josefa Koffiny. 1831

Nový zpěv pro mládence a panny; inventární číslo: 1, sbírka Regionálního muzea v Chrudimi.

Kramářský autor

Skladatel kramářských tisků bývá často totožný s nakladatelem, prodejcem nebo zpěvákem, ponejvíce to byli lidé z chudých tzv. nepočestných vrstev, pouze výjimečně se objevují autoři příležitostní: učitelé, ovčáci, venkovští písmáci, studenti. Každý zpěvák skládal a dával tisknout a zároveň při produkcích prodával vlastní i cizí skladby. Velkou část potulných písničkářů tvořili vysloužilí a invalidní vojáci. Mnoho zpěváků putovalo po kraji s celými rodinami, zapojením členů rodiny do vystoupení se vytvořil způsob produkce, který byl oblíben hlavně v 18. a 19. století: dvojice vystupovala před plátěným nebo papírovým obrazem rozděleným na řadu políček, které ilustrovaly děj zpívané události, muž většinou hrál na nástroj, žena zpívala a děti obstarávaly prodej v obecnstvu. Většinou se uchylovali do větších měst, kde měli velkou naději na úspěšnou produkci i prodej a také putovali po poutích a jarmarcích, tito se živili jen zpěvem a prodejem písňových

tisků, kalendářů a drobného lidového čtení. Kramářské písně prodávali i sami tiskaři, knihaři a knihkupci, mnozí jezdili po trzích a jarmarcích, kde stavěli své stánky a bez vlastního písňového vystoupení prodávali všechny druhy pololidové literatury.

Písničkáři se doprovázeli nejprve na strunné nástroje, jako je harfa, housle a niněra, v 19. stol. vystřídal niněru flašinet, který byl konstruován právě pro písničkáře.

Dvojice písničkářů z konce minulého století před litografovaným parodistickým obrazem k písni o loupežných vrazích Schenkovi a Schlossarkovi. Fotografie byla pořízena v ateliéru novopacského fotografa. Podkrkonošské muzeum v Nové Pace.⁸⁴

Tento článek vznikl jako výtah z bakalářské práce Tisky kramářských písní ve fondech regionálního muzea v Chrudimi, jejímž cílem bylo zmapování fondu kramářských světských písní Regionálního muzea v Chrudimi. Chrudimské muzeum vlastní 988 tisků kramářských světských písní.

Zdroje

Literatura

Bohuslav BENEŠ. *Světská kramářská píseň. Příspěvek k poetice pololidové poezie*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně v Brně, 1970, 288 s.

Bohuslav BENEŠ. *Poslyšte písničku hezkou*. Praha: Mladá fronta, 1983, 160 s.

Karel CHYBA. *Slovník knihtiskařů v Československu od nejstarších dob do roku 1860*. Praha: Památník národního písemnictví, 1966. 521 s.

Zdeňka KRATOCHVILOVÁ. *Tisky kramářských písní ve fondech regionálního muzea v Chrudimi*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2009, 54 s. Bakalářská práce.

Josef SCHEYBAL. V. *Senzace pěti století v kramářské písni*. Hradec Králové: Kruh, 1991, 392 s.

SMETANA, R. – VÁCLAVEK, B. *České písně kramářské*, Praha: Svoboda, 1949, 221 s.

Prameny

Tisky kramářských světských písní, které jsou uloženy ve sbírce Regionálního muzea v Chrudimi.

⁸⁴ SCHEYBAL, Josef V. *Senzace pěti století v kramářské písni : Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. 1. vyd. Hradec Králové : Kruh, 1990. [ISBN 80-7031-624-1](#). Obrazová příloha, s. 5.

Poznatky k stavebnímu vývoji Jimramova od poloviny 18. století do začátku 20. století

Jana KRPÁLKOVÁ

Tento článek představuje závěry absolventské práce.⁸⁵

Jimramov je městys rozkládající se na pravém břehu řeky Svratky, která zde vytvořila zemskou hranici Moravy a Čech.⁸⁶ Jimramov se stal nejvýhodnější osadou novoměstského okresu. V roce 1850 byl vytvořen politický okres novoměstský (c. k. podkraj). Okres politický, zvaný obyčejně Novoměstsko (v širším významu slova), vznikl sloučením novoměstského na západě žďárského a na východě bystrického okresu.⁸⁷ Jimramov spadl pod okres Nové Město na Moravě od roku 1850 do 1949, kdy se přesouvá pod Poličku a jako poslední ho přebírá roku 1960 okres Žďár nad Sázavou, kde setrvává dodnes.⁸⁸

Historické centrum městečka mne zaujalo zdejší zachovalou architekturou situovanou v zajímavé urbanistické situaci, kde se nachází náměstí vzniklé z ulicové návsi s patrovými domy a mansardovými střechami. (viz obr. 1)

Jimramov si zachoval svůj starobylý ráz díky tomu, že zůstal mimo centra rozvoje v 2. polovině 20. století. To vedlo k vyhlášení městské památkové zóny. Stalo se tak vyhláškou bývalého Krajského národního výboru v Brně z 20. listopadu 1990 o prohlášení území historických jader měst za památkové zóny.⁸⁹

Jedná se o lokalitu s bohatou historií. Do poloviny 13. století byla oblast nynějšího Jimramova zřejmě prakticky neosídlena. Našli bychom zde neprostupný prales, který protínalo pouze několik obchodních stezek propojující Čechy s Moravou.⁹⁰ Postupem času bylo území pohraničního pralesa od jihu osídlováno pány z Kamene, jejichž střediskem byl hrad Kámen (dnešní Zubštejn). Území, které se nacházelo na sever proti toku řeky Svratky, bylo osídlováno kolem roku 1250. Téměř s jistotou lze říci, že do této oblasti vnikl a Jimramov založil Jimram z rodu Pernštejnů, totiž Jimram II. z Kamene, jenž žil mezi léty 1230 až 1298.⁹¹ První hodnověrná zmínka o Jimramově pochází

⁸⁵ Jana KRPÁLKOVÁ, *Sídelní a stavební vývoj Jimramova od poloviny 18. století do začátku 20. století*. Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2017, 146 s. Diplomová práce.

⁸⁶ Josef BARTOŠ; Jindřich SCHULZ; Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, Ostrava 1988, s. 129.

⁸⁷ Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská*, Brno 1948, s. 9.

⁸⁸ Štěpán MLEZIVA; Karel KUČA, *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*, Praha 2006, s. 310.

⁸⁹ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 54–55.

⁹⁰ Josef DOBIÁŠ, *Jimramov: turistické vycházky po okolí*, Brno 2000, s. 9.

⁹¹ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 5.

Obr. 1 – Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru z roku 1835. Zdroj: Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru z roku 1835: měřítko 1:2880, inv. číslo B2/a/6/1107M, Praha: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

z roku 1361, kdy zde majitel osady Archléb ze Stařechovic (ve starší literatuře taktéž uváděn jako Ortlep z Kunštátu⁹² nebo Archléb z kunštátského rodu⁹³) založil při kostelu nadaci pro kaplana.⁹⁴ Tato skutečnost svědčí o značně pokročilém vývoji obce, neboť v uvedeném roce je v Jimramově nejen kostel a farář, ale dokonce se tu zřizuje právě i místo pro kaplana.⁹⁵

Největší rozkvět zaznamenává ve století 16. za pánů z Pernštejna, díky kterým městečko získává čestná privilegia. Roku 1537 za Jana z Pernštejna byla Jimramovu udělena privilegia, potvrzená císařem Ferdinandem I. Jednalo se o dva osmidenní jarmarky s frejunkem v pondělí před Povýšením sv. Kříže a ve čtvrtek na Boží vstoupení a týdenní trh každé pondělí. Rok 1537 je taktéž uváděn jako letopočet povýšení Jimramova na městečko.⁹⁶

Největším příznivcem Jimramova se stal Vratislav z Pernštejna (prostřední syn Jana z Pernštejna⁹⁷). K Jimramovu připojil 11 osad, dále mu vydal obecní zřízení, udělil právo várečné a výčepní, daroval lesy (Padělek, Prosičku, Holý vrch) k obecnímu užítku a osvobodil jej od roboty.⁹⁸ Jeho kariéra císařského diplomata a dvořana byla i v letech největšího vzestupu kryta finančním úvěrem a dluhy po jeho smrti přešly na potomky.⁹⁹ Kvůli tomu byli jeho synové Jan a Maxmilián z Pernštejna nuceni roku 1588 prodat jimramovské panství Pavlu Katharinovi z Katharu, zemskému purkrabímu Markrabství moravského. Roku 1589 postihl Jimramov zhoubný požár.¹⁰⁰ Městečko Jimramov ve svízelné situaci nabídlo vrchnosti své právo várečné i s pivovarem. Ovšem s podmínkou, že nebude nikoho z občanů nutit k výčepu panského piva. Následně Pavel Katharin městečku daroval pozemek na stavbu nové radnice a taktéž poskytl stavební materiál na obnovu domů. Roku 1593 začal stavět při dvoře novou tvrz. Nad vstupem do jižního křídla dnešního zámku je vsazena deska s třemi znaky, představující majitele Pavla Katharina a jeho dvě manželky.

V roce 1621 táhli Jimramovem Poláci a roku 1624 přišli do Jimramova Španělé.¹⁰¹ Po roce 1640 během následujících osmi let táhla Jimramovem celkem pětkrát cizí vojska v celkovém počtu téměř 5000 jezdců a skoro 2000 pěších. Vrcholem byl rok 1643,

⁹² František STILL, *Paměti městečka Jimramova.: Ze zápisů J. Havránka, bývalého faráře v Jimramově*, Brno 2011, s. 3.

⁹³ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 6.

⁹⁴ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 5.

⁹⁵ Emil ČERMÁK, *Kronika Zubří země*, Jimramov 1979, s. 59.

⁹⁶ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 7.

⁹⁷ Petr VOREL, *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 237.

⁹⁸ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 7.

⁹⁹ Petr VOREL, *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha 1999, s. 258.

¹⁰⁰ Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha 1997, s. 695.

¹⁰¹ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj.“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 9.

kdy do Jimramova přišlo 16. června 1500 Švédů. Nechali se pohostit, zaplatit výpalné, a potom stejně městečko zapálili. Období třicetileté války bylo nejtěžší v historii Jimramova a ještě několik desetiletí doznávaly její důsledky.¹⁰²

V červenci 1680 Jimramov sužoval mor, který si do listopadu 1680 vyžádal 147 obětí. Jako poděkování za odvrácení morové nákazy byla postavena roku 1681 kaplička svatého Matouše, k jejímu zrušení došlo roku 1788.¹⁰³

Nejpodrobněji by ale mělo být zpracováno, co se historie týče, období pozdější. V roce 1778 Marie Antonie z Waldorfu odkázala jimramovské panství své neteři Marii Theodoře, rozené z Freyenfelsu, provdané za hraběte Antonína Belcrediho.

Hrabě Antonín Belcredi byl muž osvícený, mající smysl pro povznesení vzdělání lidu. Jeho prvním kulturním počinem pro městečko Jimramov bylo postavení nové školy katolické roku 1801. Po jeho smrti se stal roku 1812 majitelem panství jeho nejmladší syn hrabě Eduard Belcredi. Většinu svého života strávil u armády, postavení svého otce však nedosáhl, a to ani jako hospodář.¹⁰⁴

Dalším majitelem panství byl nejstarší syn Eduarda Egbert Belcredi, který se narodil v roce 1816. Stal se výraznou politickou osobností své doby. Stál u zrodu Moravského zemského muzea. Za jeho působení se na panství zaváděly nové metody hospodaření. Především šlo o pěstování lnu a jeho zpracování, které se stalo obživou řady místních občanů. Jelikož byl jeho mladší bratr Edmund bezdětný, stal se později správcem panství nejmladší bratr Richard Belcredi, jenž se prosadil především ve státních službách. Zemřel v roce 1902 a byl pochován v rodové hrobce v Jimramově.

Majetku se ujal jeho syn Ludvík (1856–1914), který měl stejně jako jeho otec politické ambice. Jimramovu daroval pozemek a přispěl na stavbu nové měšťanské školy. Se svou ženou Marií von Franckenstein měl 7 dětí. Dědicem statků byl nejstarší syn Richard (1891–1956), ale nikdy se neoženil. Zemřel v emigraci v Bad Telz.

Rodina Belcredi se za druhé světové války nepřihlásila k německému občanství, což vedlo k tomu, že jim na statek byla uvalena nucená správa. Politická situace se od roku 1946 stále zhoršovala a komunisté se drali k moci. Situace byla po únorových událostech v roce 1948 značně vyhrcoená, což vedlo členy rodu k postupnému odchodu do zahraničí. Krátkou dobu vedl od roku 1949 hospodářství Ludvík Belcredi (1921–1981), který byl však v září 1949 zatčen a dva roky umístěn v táboře nucených prací.¹⁰⁵

Po roce 1989 byl majetek v rámci restitucí rodině Belcredi navrácen a do Jimramova jezdí žijící členové rodu dodnes.¹⁰⁶

¹⁰² František STILL, *Paměti městečka Jimramova.: Ze zápisů J. Havránka, bývalého faráře v Jimramově*, Brno, 2011, s. 27–28.

¹⁰³ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 10–11.

¹⁰⁴ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 14–15.

¹⁰⁵ Ludvík BELCREDI, *1000 let rodu Belcredi: 1000 Jahre des Hauses Belcredi: 1010–2010*, Brno, 2010, s. 276–283.

¹⁰⁶ Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov 2011, s. 16.

Obr. 2 – Vyřazená katastrální mapa z let 1873–1913. Zdroj: Vyřazená katastrální mapa z let 1873–1913; měřítko 1:2880, inv. číslo B2/a/14/1107M, Praha: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Z hlediska výstavby je Jimramov městečkem, kde nedocházelo v 2. polovině 19. století a počátkem 20. století k větší výstavbě nových domů. Na základě evidenční katastrální mapy z let 1873–1913 je evidentní, že úpravy se týkaly především dvorových křídel. (viz obr. 2) To se projevuje i na stavebních plánech z 2. poloviny 20. století, kde jsou zachycena většinou dvorová křídla, která byla adaptována k obytným účelům.

Autentické chalupy nejpozději z přelomu 18. a 19. století se dochovaly na okrajích zástavby městečka. Zaměříme se především na ulici Hliník s čp. 134 (viz obr. 3), 149, 169 (viz obr. 4, 5), dále Mostní ulici s čp. 35 (viz obr. 6) a Říční ulici s čp. 145. Ve většině případů se jedná o roubené chalupy opatřené tradičním vysočinským podlomením. Částečně roubeným domem je i čp. 72 v Kostelní ulici. (viz obr. 7, 8) Zbytek roubení je taktéž patrný u domu čp. 33 v Mostní ulici. (viz obr. 9)

Obr. 3 – Ulice Hliník čp. 134 – pohled na dům z jihozápadní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 4 – Ulice Hliník čp. 169 – pohled na dům z jižní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 6 – Mostní ulice čp. 35 – pohled na vstupní stranu domu z ulice, foto – J. Krpálková.

< Obr. 5 – Ulice Hliník čp. 169 – detail roubení na jihozápadní straně, foto – J. Krpálková.

Obr. 7 – Kostelní ulice čp. 72 – pohled na dům z východní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 8 – Kostelní ulice čp. 72 – pohled na dům ze severní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 9 – Mostní ulice čp. 33 – detail zazděného roubení, které bylo řezáno, foto – J. Krpálková.

V Jimramově lze také nalézt doklad lidové tradice na Moravském Horácku. Jedná se o zdobení záklopových desek, a to u dvou chalup čp. 145 (viz obr. 10, 11) v Říční ulici a čp. 149 (viz obr. 12, 13) v ulici Hliník. Zdobené záklopy byly opatřeny i datací, která ovšem na základě konfrontace s katastry evidentně neodpovídá pravdivým skutečností, kde dům čp. 149 byl postaven zřejmě v roce 1799. Uvedený letopočet 1700 ve štítu pravděpodobně vznikl chybným čtením původního nápisu při posledním

Obr. 10 – Říční ulice čp. 145 – pohled na dům ze severovýchodní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 11 – Říční ulice čp. 145 – pohled na zdobenou záklopovou desku, foto – J. Krpálková.

Obr. 12 – Ulice Hliník čp. 149 – pohled na dům ze západní strany, foto – J. Krpálková.

restaurování.¹⁰⁷ I na základě josefského katastru z roku 1787, kde je uvedeno 135 čísel popisných, je věrohodnější datace 1799 získaná JUDr. Emilem Čermákem.

Průzkum veškerého mapového materiálu vedl k tomu, že většina zbouraných domů byla ze spalného materiálu, což dokládají dva domy čp. 44, 45 u parku a dům čp. 142 v Mostní ulici. To nepochybně souviselo se zákazem spalných staveb z roku 1816. Proti-požární legislativa nařizovala nadále stavět pouze z nespalných materiálů.¹⁰⁸

V Jimramově se kromě jiného setkáváme s bohatě zdobenými štukovými fasádami z počátku 20. století. Fasády z tohoto období jsou pro nás velice cenné. Ještě

Obr. 13 – Ulice Hliník obr. 149 – pohled na zdobenou záklopovou desku, foto – J. Krpálková.

před 50 lety bychom si jich tolik nevážili, ale nyní s odstupem 100 let jsou pro nás velmi hodnotné a snažíme se je chránit. Určité domy sice pozbyly štukovou výzdobu fasády, ale zachovaly si alespoň profilovanou korunní římsu. U některých domů se taktéž zachovaly segmentově zaklenuté průjezdy opatřené dvoukřídlovými vraty, které lze časově zařadit pravděpodobně do 2. poloviny 19. století.

Některé z domů, do kterých mi byl umožněn vstup, dokládají zchovalost interiérů z počátku 20. století. Jedná se například o secesní dům čp. 93 z let 1911–1912, který se nachází v Pavlovické ulici. (viz obr. 14) V domě se zachovalo původní schodiště se zábradlím (viz obr. 15), dveře opatřené vitrají. (viz obr. 16) Okenní kličky a kličky dveří byly navrženy zcela individuálně pro tento dům. (viz obr. 17, 18)

¹⁰⁷ Pavel SVOBODA, *1000 stavebních památek a jiných zajímavostí Novoměstska a Žďárska, Žďár nad Sázavou* 2014, s. 103.

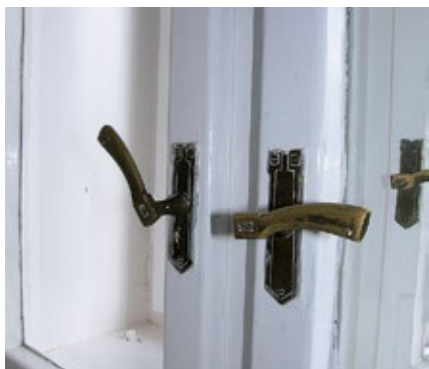
¹⁰⁸ Jiří ŠKABRADA, *Konstrukce historických staveb*. Praha, 2003, 2007, s. 144.

Obr. 14 – Pavlovická ulice čp. 93 – pohled na průčelí domu z ulice, foto – J. Krpálková.

Obr. 15 – Pavlovická ulice čp. 93 – detail litinového zábradlí se secesním dekorem na hlavním schodišti, foto – J. Krpálková.

Obr. 17 – Pavlovická ulice čp. 93 – detail klíček u okna, foto – Ing. arch. S. Jagošová.

Obr. 16 – Pavlovická ulice čp. 93 – pohled na dveře s barevnou vitraží, které oddělují vstupní schodiště od schodiště do patra, foto – J. Krpálková.

Obr. 18 – Pavlovická ulice čp. 93 – detail kliky u dveří, foto – Ing. arch. S. Jagošová.

Obr. 19 – Ulice Padělek čp. 133 – detail zábradlí u hlavního schodiště, foto – J. Krpálková.

Původní schodiště se zábradlím (viz obr. 19) a štuková výzdoba stěn se taktéž zachovaly ve škole čp. 133 v ulici Padělek, kdy se jedná nejspíše o geometrickou modernu.

Na základě vstupu do některých domů na náměstí Jana Karafiáta se ukázalo, že zachovalé mansardové střechy mají mansardu pouze ze strany do náměstí, ale směrem do dvora již ne. Pravděpodobně to souviselo s reprezentativním vzhledem domu, který byl potřeba pouze ze strany průčelí.

Ve dvoře již na vzhledu tolik nezáleželo.

I přes značné stavební úpravy průčelí se díky stavebním plánům projevilo, že mnoho domů si zachovalo tradiční hloubkovou dispozici s průjezdem.

U těchto domů je na plánech zachycena původní trojdílná dispozice a dále navazující dvorová křídla, která bývají nejčastěji umístěna v úhlovém postavení k obytnému domu.

Většina domů, nacházejících se v jádru městské památkové zóny, má podélně situovanou střechu v řadovém systému.

Během sledovaného období od poloviny 18. století do začátku 20. století zaznamenalo vzdělávání v Jimramově velký pokrok, tehdy došlo ke stavbě hned tří nových škol.

Obr. 20 – Náměstí Jana Karafiáta čp. 162 – pohled na průčelí domu z jižní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 21 – Náměstí Jana Karafiáta čp. 84 – pohled na průčelí domu z náměstí, foto – J. Krpálková.

Roku 1800 byla zahájena stavba Obecné školy katolické (tzv. horní škola) s čp. 162 na náměstí Jana Karafiáta a byla dokončena o rok později. (viz obr. 20) Církevní škola evangelická (tzv. dolní škola) s čp. 84 na náměstí Jana Karafiáta byla stavěna mezi léty 1867–1870. (viz obr. 21) Po roce 1900 původní školy nevyhovovaly, tudíž roku 1910 byla dostavěna nová mohutná budova Měšťanské školy s čp. 133 umístěná na návrší v ulici Padělek. (viz obr. 22)

Obr. 22 – Ulice Padělek čp. 133 – pohled na průčelí směrem z východní strany, foto – J. Krpálková.

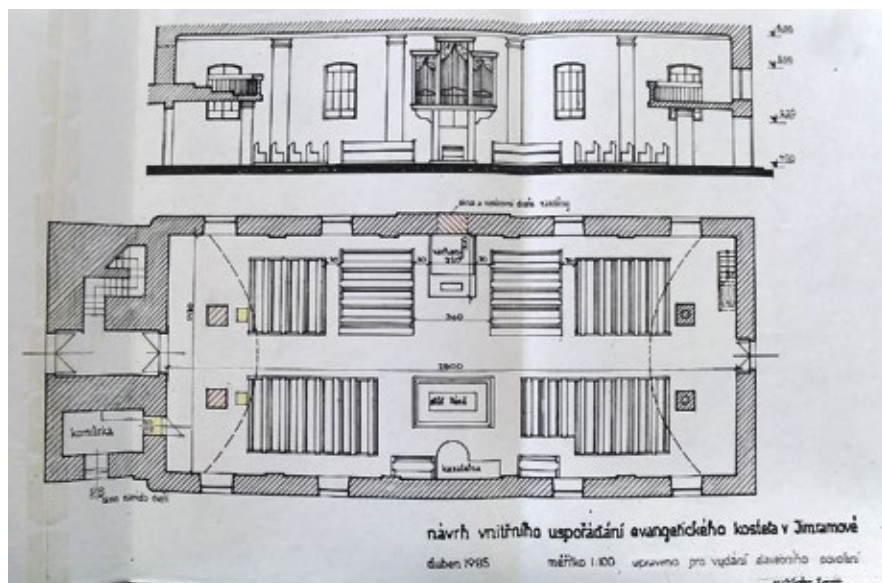

Obr. 23 – Evangelický kostel – pohled na kostel od severu, foto – J. Krpálková.

V Jimramově měli své zastoupení i členové evangelické církve, což dokazuje znázornění kalicha na záklopové desce domu čp. 149, který byl s velkou pravděpodobností postaven roku 1799. V Jimramově byla taktéž postavena toleranční modlitebna roku 1786. Modlitebna byla prostá bez větší okázalosti a prvotně bez věže. I dnes je zde částečně zachované toleranční uspořádání interiéru, což zachycuje plánová dokumentace. (viz obr. 23, 24, 25)

Obr. 24 – Evangelický kostel – pohled na kostel z jihozápadní strany, foto – J. Krpálková.

Obr. 25 – Návrh vnitřního uspořádání evangelického kostela v Jimramově, dokumentace z roku 1985. Archiv Stavebního úřadu v Novém Městě na Moravě, čj. 102/86.

Zdroje:

Literatura

Josef BARTOŠ; Jindřich SCHULZ; Miloš TRAPL, *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960*, Ostrava, 1988.

Ludvík BELCREDI, *1000 let rodu Belcredi: 1000 Jahre des Hauses Belcredi: 1010–2010*, Brno, 2010.

Ludvík BELCREDI; Miroslav KRUŽÍK „aj“, *Jimramov: 1361–2011: almanach k 650. výročí první písemné zmínky*, Jimramov, 2011.

Emil ČERMÁK, *Kronika Zubří země*, Jimramov, 1979.

Josef DOBIÁŠ, *Jimramov: turistické vycházky po okolí*, Brno, 2000.

Karel KUČA, *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Praha, 1997.

Jana KRPÁLKOVÁ, *Sídelní a stavební vývoj Jimramova od poloviny 18. století do začátku 20. století*, Pardubice: Filozofická fakulta Univerzity Pardubice, 2017, 146 s. Diplomová práce.

Štěpán MLEZIVA; Karel KUČA, *Historický lexikon městysů a měst: vývoj postavení a funkce městských sídel v dějinách územněsprávního členění českých zemí od roku 1850 do současnosti*, Praha, 2006.

František STILL, *Paměti městečka Jimramova.: Ze zápisků J. Havránka, bývalého faráře v Jimramově*, Brno, 2011.

Josef František SVOBODA, *Vlastivěda moravská*, Brno, 1948.

Pavel SVOBODA, *1000 stavebních památek a jiných zajímavostí Novoměstska a Žďárska, Žďár nad Sázavou*, 2014.

Jiří ŠKABRADA, *Konstrukce historických staveb*, Praha, 2003, 2007.

Petr VOREL, *Páni z Pernštejna: vzestup a pád rodu zubří hlavy v dějinách Čech a Moravy*, Praha, 1999.

Mapy

Císařský povinný otisk mapy stabilního katastru z roku 1835: měřítko 1:2880, inv. číslo B2/a/6/1107M, Praha: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Vyřazená katastrální mapa z let 1873–1913: měřítko 1:2880, inv. číslo B2/a/14/1107M, Praha: Ústřední archiv zeměměřičství a katastru.

Vývoj venkovského patrového domu v Čechách

Jiří ŠVEC

Historický vývoj

Vznik venkovského patrového domu probíhal postupně a v průběhu tohoto procesu vznikalo několik přechodových variant a regionálních forem až do té doby, než venkov po městském vzoru definitivně přijal klasický patrový dům, který má v celém rozsahu svého půdorysu více jak jedno podlaží (na venkově nejčastěji dvě podlaží). Patrové domy, stejně jako ostatní historické domy na venkově, svojí základní formou vycházejí z typologické jednotky přízemního trojdílného domu, ustálené nejpozději na přelomu 13. a 14. století.¹⁰⁹ Přes nejednotnost názorů na genezi trojdílného domu v Čechách (evolucionistická teorie x difuzionistická) převládá stanovisko vycházející z velkého množství archeologických indicií, svědčících spíše pro postupný autochtonní vývoj od jednodílných obytných jizeb, ke kterým byly připojovány původně samostatně stojící zásobní objekty prostřednictvím střední vstupní síně (tato síň z počátku neměla vlastní topeniště).¹¹⁰ Tyto starší sýpky (podle Lubora Niederleho nazývané dříve „klet“)¹¹¹ stály obvykle samostatně, byly částečně zahlobené (jak dokazují jejich vstupní šíje, obrácené právě k obytné jizbě) a mohly být i patrové, což vyplývá i z logiky jejich skladovací funkce pro zemědělské přebytky.¹¹² Archeologické výzkumy zaniklých vesnic potvrzují, že tyto sýpky byly často stavěny z tvrdého materiálu (sbíraného kamene) již v období vrcholného středověku. Důvody náročnějšího provedení stavby lze spatřovat v poslání objektu, jenž měl bezpečně ochránit přebytky úrody jak od požáru, tak od různých vlivů vnějšího prostředí.¹¹³ Po připojení sýpky k obytné části domu vzniká komorový typ trojdílného domu, který se brzy ustálil jako hlavní domový typ, zejména pro nížinné oblasti Čech, kde vznikala přirozená potřeba skladovacího prostoru v rámci domu. Vývoj však v jednotlivých oblastech probíhal různě i s časovými rozdíly, jelikož vždy přímo závisel na hospodářsko-sociálních poměrech jak vlastníka usedlosti, tak i celé širší oblasti. Třetí díl domu si i po připojení většinou nadále zachoval svojí patrovou podobu (s nižšími, obvykle plochými stropy), přičemž spodní část zůstávala zapuštěna do terénu a byla opatřena šijovým vstupem. V té se nacházela temná chladná spížní komora, přístupná

¹⁰⁹ Zdeněk SMETÁNKA. *K problematice trojdílného domu v Čechách* in: *Archaeologia historica* 14, Brno, 1989, s. 324. Jiří ŠKABRADA. *Lidové stavby*. Praha, 1999, s. 15.

Josef VAŘEKA, Václav FROLEC. *Lidová architektura*. Encyklopedie. Praha, 2007, s. 310.

¹¹⁰ Pavel VAŘEKA. *Archeologie středověkého domu I – Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí*, 6.–15. století, Plzeň, 2004, s. 257.

¹¹¹ Lubor NIEDERLE. *Rukověť slovanských starožitností*, Praha, 1953, s. 270–272.

¹¹² Jiří ŠKABRADA. *Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti* in: *Archaeologia historica*. 3, Praha, 1978, s. 335–369.

¹¹³ Materiálové odlišení komorové části domu podporuje také nazírání na komoru jako na samostatnou stavební část, která ještě není pevně spjata se síní a jizbou. Viz. Otakar MÁČEL. *Vývoj lidového domu v oblasti Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna* in: *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 4.

přímo ze síně, zatímco do horního suchého sýpkového prostoru se v případě starších, vrcholně středověkých domů vstupovalo z pavlázky, vedoucí nejčastěji z nádvoří strany domu.¹¹⁴ To svědčí o původní samostatnosti objektu sýpky.¹¹⁵

Specifickou variantou řešení třetího dílu domu společně s jeho patrovým řešením, je připojení špýcharu k podélné ose domu. Tento typ špýcharového domu se rozvinul zejména v Pošumaví a proniknul až k hranicím Moravy. Objevuje se i na moravsko-slovenském pomezí a na Hané (zde je nazýván dům s výškou) s tím rozdílem, že přízemí špýcharu bývá přístupné i ze dvora. Oproti komorovému domu, jehož horní sýpková komora mohla být přístupná i ze dvora pomocí pavlázky, není u špýcharového domu kromě vstupu ze síně do špýcharu jiný vstup. Horní sýpková komora je pak přístupná jen žebříkovým schodištěm z komory dolní a je tedy lépe chráněná. Takové řešení může mít své kořeny již ve vrcholném středověku, jak dokládají některé špýcharové domy z konce 14. století v agrárních městečkách.¹¹⁶ Tendence k navyšování samostatně stojících sýpkových objektů lze pozorovat jak v Jižních Čechách, tak na Chebsku, kde se mohly vyvinout až do podoby dvoupatrové kamenné či roubené věžové stavby, která evokuje řešení využívané v raně středověkých městech.¹¹⁷ Velké kamenné špýchary s gotickými architektonickými články vznikají na venkově v prostředí nejbohatší vrstvy poddaných nejpозději od přelomu 15. a 16. století.¹¹⁸

Zatímco třetí díl domu dospěl k patrovému řešení nejdříve především z podstaty své funkce víceúčelového, úložného a nevytápěného prostoru, obytná část, tvořená vysokým blokem dýmné jizby, zůstávala dlouho přízemní.¹¹⁹ Jizba bývala obyčejně plochostropá (zastropena povalovým stropem s jedním příčným průvlakem), ale ikonografické prameny naznačují i uplatnění částečné či plné roubené valené klenby podobně jako u některých patrových vesnických špýcharů.¹²⁰ V každém případě měla vždy značnou výšku pohybující se mezi 3,5–4,5 m. U starších, vrcholně středověkých objektů tak dochází ke sloučení vysoké obytné části a patrového bloku komor pod jednu společnou střechu, přičemž nevelký rozdíl jejich výšky je nad blokem jizby vyrovnán nízkým neosvětleným prostorem, který byl buď nepřístupný, nebo měl i jiné využití.¹²¹ Střecha takového domu se nejspíše postupně vyvíjela od valbové směrem k sedlové

¹¹⁴ Jiří ŠKABRADA – Petr DOSTÁL. *Pozdní gotika ve vesnických usedlostech v okrese Kladno* in: *Urbes medii aevi*, Praha, 1984.

¹¹⁵ Ve vzácných případech se ale setkáme i s pavlážkou obrácenou přímo do otevřené nezastropené síně (např. Zbečno rychta čp.22) viz. Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 163.

¹¹⁶ Václav MENCL. *ibid.* s. 157.

¹¹⁷ Tento typ věžových špýcharů je zachycen i na akvarelu Albrechta Dürera z okolí Norimberka z roku 1494.

¹¹⁸ Jiří ŠKABRADA - Zdeněk SMETÁNKA. *Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách* in: *Archeologické rozhledy*, ročník 26. Praha, 1974. s. 265

¹¹⁹ Nejstarší dosud existující venkovská jizba v Čechách pochází z roku 1494. in JAN ANDERLE, Martin JEZEK, Jan ZAVŘEL. *Selská usedlost v Sakách u Slaného* in: *Průzkumy památek* 1/2000, Praha, 2000, s. 63.

¹²⁰ Např. Jiří ŠKABRADA. Význam domu čp. 22 z Žihovoště pro poznání vývoje obytné místnosti pozdního středověku in *Sborník vlastivědných prací z Podblanicka* 18, Benešov, 1977. str. 175-203., Petr MATOUŠEK. *Zašlé typy dřevěných světnic na Turnovsku* in: *Od Ještěda k Troskám* 6, Turnov, 1927–1928.

¹²¹ U domu špýcharového typu býval rozdíl výšek zřetelnější mohl se odrazit i v odskočení hřebene střechy, nebo byl špýchar zastřešen samostatně (zejména po snížení výšky jizby).

střeše s bedněným štítem.¹²² Z toho je zřejmé, že samotná konstrukce jizby růst obytné části do patra prakticky znemožňovala a jedním z hlavních předpokladů pro vznik patrového domu na venkově se tak stal přechod na nepřímé vytápění obytné místnosti a její přeměny v nižší světnici. Tento proces dokládají nejstarší nálezy kachlů z vesnického prostředí, které se řadí do sklonku 15. až 1. poloviny 16. století.¹²³ Tato proměna však nebyla rychlá, ale probíhala postupně s výraznějšími regionálními a sociálními rozdíly po celé 16. století.

Horní komory rozprostírající se nad síní a dolními komorami jsou archívními prameny doloženy již v 16. století (např. z komorního panství Pardubice).¹²⁴ Nad předním dílem zůstávala obvykle jen půda. Ve většině případů tyto horní komory postupně zanikly a zhruba do konce 18. století se na většině území ustálil přízemní dům. V některých oblastech naopak dochází k rozšíření patrových domů či k opožděnému budování patrových komor, které se později měnily v obytné prostory (např. od 16. a 17. století na Chebsku).¹²⁵ Vývoj patrového domu neprobíhal ale jednotně, protože vycházel z odlišných konstrukčních a historických souvislostí. V zásadě se dá říci, že vertikální růst probíhal buď navyšováním přízemí (zvyšování podstřeší) nad předním dílem, který dorovnával výšku zadní hospodářské části, nebo rovnou přijetím úplného patra dle městského vzoru, čemuž zpočátku bránila logika zemědělského provozu. Proto nebylo rozšíření komor nad celým půdorysem ani po snížení výšky předního dílu domu samozřejmé, takže některé domy si velmi dlouho zachovávají starší středověké výškové členění, tentokrát již s vyšším polopaterem nad světnicí (např. některé oblasti Vysočiny). Jiná situace ovšem byla u domu s chlévní dispozicí, kde původně nebylo sýpkových komor tolik zapotřebí, případně byly situovány mimo přízemní dům do samostatného objektu stojícího obvykle v typické poloze přes dvůr naproti obytnému domu. U těchto domů stojících hlavně v německých oblastech našich zemí byl vznik patra v průběhu 16. století dán spíše vlivy kulturními a národnostními a výrazně pak přispěl k rozšíření užitkových místností domácnosti.

Do patra se tak dům rozrůstal především svými komorami, což bylo motivováno kromě přirozené potřeby o zvýšení úrovně bydlení i potřebou většího množství skladovacích prostor (např. v chmelařských regionech). Ovšem jen výjimečně se lze hned setkat s obytnou úpravou horních komor. Naopak můžeme najít různé přechodové varianty neosvětlených polopater a pater s velmi nízkou výškou, sloužících výhradně jako skladovací prostory (což souvisí i majetkovými poměry). Stejně tak se vnější vzhled patrových domů přibližoval městským vzorům jen postupně, protože starší vrstva ještě mnohdy respektovala podobu tradičního venkovského domu. Ty, které si zachovaly formu po-

¹²² Jiří ŠKABRADA. *Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách* in: *Archaeologica historica* 11, Praha, 1986, s. 403–405.

¹²³ Pavel VAŘEKA. *Archeologie středověkého domu I – Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí, 6.–15. století*. Plzeň, 2004, s. 267.

¹²⁴ Luděk ŠTĚPÁN. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů II. sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995, s. 33.

¹²⁵ Josef VAŘEKA. *Lidová architektura v Československu (Zamyšlení nad stejnojmennou knihou Václava Mencla)* in: *Národopisné aktuality* XX. 1983, s. 5.

dobnou dvouraktovému domu středověkému, se zvedaly do patra jen částečně, takže příčný řez domu byl nesymetrický (s vyšším dvoupodlažním hlavní vstupním traktem a s nižším vedlejším krytým přetaženou střechou).¹²⁶ Klasický patrový dům se rozšiřoval na venkově postupně zejména prostřednictvím novostaveb zámožnější venkovské vrstvy již ovlivněné předchozím vývojem. V průběhu 18. století se tak postupně vytvořily poměrně ucelené oblasti patrového domu (v nichž se samozřejmě staví i dům přízemní).¹²⁷

U těchto doposud z větší části dřevěných staveb patro obvykle kopíruje přízemí. Je přístupné nejčastěji z horní síňky, odkud vede vstup do největší komory nad světnicí, která byla jako první využívána ke spaní a mohla být prostřednictvím otvoru v podlaze temperována teplým vzduchem ze světnice, případně ji prohřívalo těleso dýmníku či komína, procházejícího horní síní. Další vchod z horní síně směřoval do zadní komory a obvykle i na pavlač, ze které byly přístupné další menší zadní komory nad chlévy (pokud nebyly komory průchozí), z nichž některé nemusely být osvětlené okny. U větších statků mohou být zadní komory situované na obě strany domu a vchází se do nich skrze úzkou středovou chodbičku, vybihající z horní síně. V zadních komorách se uchovávalo jak zrno, tak různé předměty včetně šatstva a náradí. Sloužily také k občasnému noclehu některému z členů domácnosti. Pavlače vynášely přetažené konce stropních trámů (případně jen kráčata v boční stěně). Objevují se také pavlače částečně předsazené či zcela vtažené do líce boční stěny na způsob lodžie (loubky). Zpravidla pavlač kopírovala jen boční nádvorní stěnu domu, ale výjimečně mohla zabíhat i před čelo domu (severovýchodní Čechy). V tom případě se tak dělo vždy na úkor velikosti přední komory. Ve východních Čechách v některých případech pavlače také spojovaly na nádvorní straně horní komory se sýpkou, umístěnou nad vjezdem do dvora. Naopak na Slánsku se pavlač často zkrátila jen v balkon nad hlavním vchodem.¹²⁸

Charakter venkovského patrového domu se začal výrazně měnit a vyvíjet znovu v průběhu 19. století v souvislosti s nástupem zděného stavitelství. Bylo obvyklé, že tam, kde byl starší dřevěný dům stavěn jako patrový, se často uplatnilo i patrové řešení u nové zděné stavby, a to někdy přes projekty navrhující stavbu jen přízemní.¹²⁹ V těchto oblastech, kde už starší etapa výstavby měla vysoké zastoupení patrových domů alespoň ve velkých usedlostech, tak došlo k mohutnému rozvoji kvalitní zděné venkovské architektury. Zároveň se společně s přestavbami starších staveb částečně rozšiřuje množina patrových domů, které se nyní objevují i mimo oblast svého původního rozšíření. Tento proces probíhal nejvíce tam, kde již předtím bylo zvykem umísťovat sýpkové komory v podstřeší. V případě druhotného užití patra nad původně přízemním domem, někdy dochází i ke změně orientace průčelí ze štítové na okapovou, když nástavba patra spojí obytný dům s výměnkem či jiným objektem na protilehlé straně dvora. I v této době

¹²⁶ Jiří ŠKABRADA. *Lidové stavby*. Praha, 1999, s. 23.

Jiří ŠKABRADA, Zuzana SYROVÁ. *Dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle* in: *Archaeologica historica* 14, Brno, 1989.

¹²⁷ Stanislav BROUČEK. et. al. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. svazek II. O–Ž*. Praha, 2007, s. 714.

¹²⁸ Josef VAŘEKA, Josef SCHEYBAL. *Hrázděný dům v Čechách a jeho vztah k oblastem patrové lidové architektury* in: *Český lid* 63, Praha, 1976, s. 11.

¹²⁹ Martin EBEL, Jiří ŠKABRADA, Petr DOSTÁL. *Zděná klasicistní přestavba vesnice Loubí po požáru roku 1843* in: *Průzkumy Památek I, ročník IV, č. 1*. Praha, 1997, s. 66.

se setkáváme s neúplnými patry, souvisejícími s uplatněním vaznicového krovu a půdních nadezdívek. Tato sýpková polopatra se posléze často stala základem pro následné zvyšování domu ve 20. století. Nová výstavba patrových domů, realizovaných zejména po roce 1850, souvisí s celkově dynamickou sociálně-ekonomickou situací venkova v druhé polovině 19. století a se zintenzivněním zemědělské výroby (spojené s pěstováním řepy, vojtěšky a vyšší sklizní obilovin a chmele), odrážející se i v potřebě dalších skladovacích a obytných prostor. K navyšování domů přispěla také průmyslová výroba a tím pádem větší dostupnost stavebního materiálu.

Regionální formy patrového domu

Podle teorie Václava Mencla souvisel vertikalizující princip v lidovém stavitelství s pronikáním kulturního vlivu západní latinské Evropy, importujícím francké gotické vlivy do střední Evropy, a to hlavně prostřednictvím německých kolonistů pronikajících na naše území ve větší míře od 13. století. Princip gotické vertikality se nejdříve od 11. století uplatňoval na stavbách feudálů (patrové paláce, věžové tvrze ad.) a ve městech a teprve posléze se prostřednictvím domu německého typu počal odrážet i v českém lidovém stavitelství. Václav Mencl tvrdí: „*Německý dům vytvářel stavbu patrovou; bylo to pro něj tak příznačné, že všude tam, kde se v Čechách v slovanském domě setkáváme s patrem, můžeme to považovat za německý vliv.*“¹³⁰ I když nelze s touto teorií s výše popsaných důvodů bezvýhradně souhlasit, je zřejmé, že největší zastoupení patrových domů se nachází právě v německy mluvících regionech Čech. Avšak podobně jako chlěvní typ domové dispozice nelze tendenci stavět do patra jednoznačně připsat jen německým regionům, ale je potřeba v ní vidět spíše výslednici několika různých vlivů krystalizujících postupně v jednotné typologické řešení.¹³¹

Faktem zůstává, že po snížení výšky světnice se většina území se slovanským obyvatelstvem postupně přiklonila spíše k přízemnímu domu, neboť preferovala umístění základní domácnosti v přízemí v přímém styku s dvorem, a vzhledem ke komorovému typu domu neměla akutní potřebu rozšiřovat své zásobní prostory. V tom případě se sýpková komora z patrové zadní hospodářské části domu přesunula zpět do samostatného objektu špýcharu, který měl zvýšený či patrový charakter, a v podstatě tak nahrazoval patrové řešení domu.¹³² Po dlouho dobu se ale v některých krajích (zejména Vysočina, střední Povltaví) nadále udržovala tradiční forma patrového řešení třetího dílu domu společně s vyšší výškou světnice, která mohla vzniknout i úpravou starší dýmné jizby.

¹³⁰ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 179.

¹³¹ V minulosti někteří badatelé (např. Vilém PRAŽÁK. K problematice základních půdorysných typů lidových staveb Československu in *Československá etnografie* 6, Praha, 1958. str. 219–236, str. 331–360.) soudili, že chlěvní dispozice – „Wohnstallhaus“ souvisí s průnikem typologie středoněmeckého domu ve 13. století do Čech společně s německými kolonisty. Avšak podle novějších výzkumů nebyl v této době tento typ domu ve středním Německu ještě plně zformován, naopak je v těchto oblastech potvrzena existence domu komorového typu až do třicetileté války (Josef VAREKA., Václav FROLEC. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 90.). Stejně tak je potřeba brát na zřetel specifické podmínky hospodaření a přírodního prostředí v regionu, kde se chlěvní dispozice prosadila a nelze ji tak jednoznačně ztotožňovat s jazykovou skupinou či etnikem.

¹³² Nedostatek místa pro nocleh se následně obvykle řešil přestavbou zadní komory (či její části) na obytnou místnost.

V německém pohraničí s převažující chlévní dispozicí domu ale od 16. století dochází k masivnímu přijetí patrového řešení, což mělo dopad na celkovou tvářnost německého lidového domu, který na styčných pásmech s českým venkovem výrazně ovlivňoval zdejší stavebníky, a přispěl tak k celkovému rozšíření patrového domu v Čechách.

Nejvýraznější oblasti venkovského patrového domu jsou severozápadní a severní Čechy. Vzhledem k tomu, že postup německé kolonizace postupoval od severozápadu k jihovýchodu, můžeme kraje Chebska, Podkrušnohoří a Poohří považovat za centra, odkud se vzor patrového domu šířil dále směrem na pravý břeh Labe. V těchto krajích budování patra úzce souvisí s užitím hrázděné konstrukce používané v západní Evropě od středověku ve městě i na venkově.¹³³ Na našem území je specifickým této konstrukce, že v obytném domě nebyla nikdy užívána ke konstrukci stěn přízemí, ale výhradně patra a vnitřních příček. Těsné sepjetí hrázdění a patrového řešení (příznačné pro středoněmecký typ patrového domu) naznačuje, že patrové domy pronikaly na venkov z vyspělejšího městského prostředí, kde zdomácněly již dříve.¹³⁴ Rozšíření hrázděné konstrukce dovnitř území Čech ilustruje i rozšíření tohoto kulturního vlivu. Tato pomyslná hranice – izoglosa probíhá zhruba na linii Rozvadov – Stříbro – Manětín – Rakovník – Kladno – Mělník – Benešov nad Ploučnicí – Liberec.¹³⁵ Nelze ovšem hrázděnou konstrukci spojovat s německou kulturou bez výhrad, i když na naše území byla přinesena německými kolonisty, nebyla projevem etnickým, nýbrž plodem obecného západoevropského vývoje, který směřoval k hrázděné stavbě už od prehistorické kolové stavby.¹³⁶

Patrové domy v Chebském kraji se stavějí u větších statků strukturovaných obvykle do čtyřstranných dvorcových usedlostí („vierseithof“). Jsou štítově orientované a mají trojdílný půdorys s chlévní dispozicí. Jejich přízemí je roubené nebo od druhé poloviny 18. století častěji zděné. Na přízemku spočívá roubený věnec, který zpevňoval stavbu, zvětšoval plochu půdy a na straně k zápraží vytvářel přesah střechy. Na tento věnec, sahající zhruba do výšky okenních parapetů, se od 17. století stavěly hrázděné stěny patra, ale jen v tom případě, že věnec nebyl přímo konstrukčně propojen s krovem. Na straně do dvora se budovaly pavlače, jež mohly být částečně předsazené či zcela vtažené do líce boční stěny na způsob lodžie (tzv.loubky). V patře byla nad světnicí umístěná reprezentativní obytná komora („Stubenkammer“) s nábytkem. Řada komor v zadní části domu byla i náhradou za volné přízemí podsíňového špýcharu, kam se zajíždělo s vozy. Tento typ domu měl silný vliv na utváření venkovské architektury i hlouběji ve vnitrozemí, přičemž směrem k jihovýchodu postupně patrových domů ubývalo.¹³⁷ S neobvyklým rozvrhem místností v patře se můžeme setkat v okolí Teplic, kde v některých stavbách je horní síň prodloužena, takže sahá až k čelní stěně. V tom případě je

¹³³ Na českém venkově ikonograficky doložena v 16. stol. viz Josef VAŘEKA., Václav FROLEC. *Lidová architektura. Encyklopedie*. Praha, 2007, s. 83.

¹³⁴ Jiří ŠKABRADA. *Lidové stavby*. Praha, 1999, s. 166.

¹³⁵ Josef VAŘEKA, Josef SCHEYBAL. *Hrázděný dům v Čechách a jeho vztah k oblastem patrové lidové architektury* in: *Český lid* 63, Praha, 1976, s. 4.

¹³⁶ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 204.

¹³⁷ Václav MENCL. *ibid.* s.187.

vždy pavlač vysunuta před celou délkou stavby.¹³⁸ Další významnou oblastí německého domu bylo povodí řeky Ohře a Bílina. V těchto krajích rozvoj patrových domů akcelerovalo i vzkvétající zemědělství společně s potřebou prostorů na sušení chmele. V souvislosti se zemědělskou konjunkturou se rozvíjí patrová zástavba zděných statků hlavně na Lounsku a v Českém středohoří.¹³⁹

Dostatek vhodného stavebního kamene a práce městských hutí po roce 1500 zase podnítily rozmach zděného stavitelství na vesnici, což dokládají např. kamenné špýchary v okolí Chomutova s pozdně gotickými architektonickými články. Střední a dolní Poohří tak tvoří společně se Slánskem kompaktní oblast kamenného domu, jehož tradice sahá až do 14. a 15. století.¹⁴⁰ Proto se zde již na počátku 19. století staví velké množství náročných zděných klasicistních patrových domů (místy s barokními ohlasy) s propracovanými dispozicemi, jež ale v zásadě respektovaly starší zařazení řešení (včetně chlévů přístupných ze síně). Stavebně bohatě vybavené a strukturované interiéry tvoří kontrast s jednoduchou blokovou vnější formou domu, členěnou jen římsami a oživenou polovalbou sedlové střechy. V bohatších usedlostech se stavějí z pravidla širší a delší dvoutraktové domy s velkým množstvím komor v patře. Ty byly alespoň na Litoměřicku a Ústecku ve většině případech dílem tehdejších profesionálních projektantů, pro které nejspíše nebyla práce pro zemědělské prostředí hlavní částí tvorby.¹⁴¹

Specifickou oblastí sousedící jak s německou enklávou v Poohří, tak s českými kraji okolo Prahy, bylo zemědělsky bohaté Slánsko. V tomto regionu ovlivněném německým domem Žatecka a východního Podkrušnohoří, se od středověku vyvíjel specifický typ slánského domu, který technologii hrázdění využíval ke vztyčování patra. Zde na českém Slánsku a Kladensku dospělo hrázdění u venkovských staveb nejhluběji do nitra Čech.¹⁴² Oproti německému domu v Poohří byl ale charakter hrázděné konstrukce navenek zakrýván silnou vrstvou hliněné omítky tzv. lepenicová konstrukce. Ta se u obytných domů využívala výlučně pro stavbu stěn patra a vnitřních příček. Štít býval oproti chebskému domu bedněný převážně jednoduše svisle. U větších statků tak ve většině případů stojí dům patrový komorového typu, který je alespoň v hmotě svého přízemí vyzděn z místní opuky. Růst zdejších domů do patra lze doložit již v 16. a 17. století.¹⁴³ Patro se podobně jako jinde nejdříve využívalo k hospodářským účelům, později zde přespává část domácnosti a nakonec se zařizují parádní světnice v průčelí domu. Horní podlaží je nejčastěji přístupné skrze pavlač, na kterou se nastupuje ze dvora nebo výjimečně z horní síně či obou míst. Pro horní patro jsou charakteristické dvě až tři komory řazené za sebou do hloubky dvora, přičemž zadní, obyčejně temná komora, byla přístupná jen z pavlače. Na Slánsku se objevuje i typ nepravého patra podobně jako v povodí

¹³⁸ Václav MENCL. *ibid.* s. 198.

¹³⁹ Josef VAŘEKA. *Lidové stavitelství Slánska*. Třebíz, 1976, s. 11.

¹⁴⁰ Josef VAŘEKA. *K otázce vývoje a geografického rozšíření kamenného domu v Čechách* in: *Český lid* 60. Praha, 1973, s. 86.

¹⁴¹ Martin EBEL – Jiří ŠKABRADA. *Původní plánová dokumentace lidové architektury*. Praha, ČVUT Fakulta architektury, 1996, s. 76–91.

¹⁴² Josef VAŘEKA. *Lidové stavitelství Slánska*. Třebíz, 1976, s. 24.

¹⁴³ Josef VAŘEKA. *ibid.* s. 11.

Ohře podmíněný nejvíce konfigurací terénu. V tom případě je trojdílné komorové jádro domu položeno na zvýšené podezdívce a zápraží je tvořeno vysokým zděným perónem. V dnešní době se na Slánsku se starými domy s lepenicovými patry téměř nesetkáme. Nahradily je postupně výstavní zděné domy, které přebíraly typologii svých předchůdců a vyznačují se účelovostí v uspořádání obytných a skladistných prostor. Zdaleka se však zdejší zděný dům nepřiblížil bohatému výtvarnému pojetí jako v jižních Čechách. Naopak kamenná stěna je kryta jen střídou fasádou. Kromě ekonomicko-sociálního aspektu zde hrála roli i velmi dlouhá tradice kamenného domu, kterou nebylo možné v 19. století nahradit něčím zcela novým a slohově eklektickým. V průběhu 18. a 19. století se kromě slánského domu v severozápadních Čechách vyhranily jednotlivé formy domů Chebského, Krušnohorského, domu Českého středohoří.¹⁴⁴

Typologie hrázděného patrového domu severozápadních Čech a německého roubeného domu Českého středohoří měla vliv i na utváření vesnické zástavby v přílehlých severočeských oblastech na pravém břehu Labe. Dominantní stavební technologií zdejších domů je roubení, ačkoliv na severu a západě tohoto území se ještě objevuje průnik hrázděné konstrukce. Domy v okolí Litoměřic se již nedají považovat za hornolužický typ, ale za typ smíšený. Směrem do Čech ubývalo hrázdění a i Němci zde stavěli domy roubené.¹⁴⁵ Dodnes se zde nachází velká koncentrace dřevěných staveb s vysokou mírou kvality tesařského zpracování. V místech s dostatkem vhodného pískovce bylo brzy běžné vyzdívat hospodářské části či celé přízemí z velkých opracovaných kamenných bloků („štuků“). Pískovec našel uplatnění i na četných architektonických člancích. Základní forma severočeských domů byla stejná jako u německých domů na západ odsud, ale dispozice bývaly jednodušší. Přízemí bylo trojdílné, štítově orientované s převažující chlévní dispozicí. Na východě, na styku s českými oblastmi, se objevují i dispozice smíšené. Větší usedlosti mají dvorcový charakter (zvláště v okolí Mladé Boleslavi a Turnova) s funkcionálně jasně odlišenými objekty. I přes hojný výskyt horních komor v obytném domě je zde zvykem stavět patrový špýchar situovaný v obvyklé čelní pozici. V jeho přízemí se ale na místo komory nachází průjezdná podstáj/kolna podobně jako na Chebsku či v Poohří.

Obytný dům se stavěl převážně jako roubený a patrový, zakončený strmým štítem s bohatě skládanou lomenicí. Patrové řešení se zde objevuje zvláště v západní části poměrně brzy. Směrem na východ na styku s domem severovýchodních Čech se lze setkat i s pozůstatky středověkého členění domu s vyšší obytnou místností, jinak se zde běžně objevuje mladší plynulá výška zastropení přízemí i v patře.¹⁴⁶ Setkáme se zde i s přechodnými typy se zvýšenou zadní hospodářskou částí s chlévem v přízemí a komorou v patře a roubeným polopatrem nad nízkou světnicí. V prvním patře bývá rozložení prostor podobné domu severozápadních Čech. Z horní síně („Laube“) je přístupná jen přední komora (parádní světnice) a komora nad třetím dílem. Další neprůchodné komory jsou přístupné po pavlači, jež zřídka bývá, stejně jako na Chebsku, vtažená do líce nádvoří

¹⁴⁴ Josef VAŘEKA. *Typy a oblasti lidového domu v Českých zemích* in Český Lid, 66 s.152.

¹⁴⁵ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 202.

¹⁴⁶ Jiří ŠKABRADA. *Lidové stavby*. Praha, 1999, s. 173.

stěny („Bünchen“). U větších domů je časté i dvoutraktové řešení s nesymetrickým řešením, kdy půdorys patra je jen jednotraktový a druhý trakt kryje volně přetažená střecha (Českolipsko). Charakteristickým znakem severočeských (převážně v patře roubených) a hornolužických (v patře hrázděných) patrových domů je štenyřová konstrukce – podstávka („Umgebinde“, „Umschrott“) vynášející srub či hrázdění patra po celém obvodu přízemí mimo zadní stěnu.¹⁴⁷ Může být podložena i koncům stropnic přízemí (podobně jako české přístěnné tesařské stolice), ale častěji je ližina podstávky položena výše, než je strop přízemí. V případě, že bylo přízemí zděné, stávala podstávka i v patře domu a podírala stejně jako u domů přízemí jen konstrukcí střechy. Horní ližina podstávky a pásy vzepřené do sloupků bývají u starších domů vykrojeny do kruhového či segmentového profilu a společně se sloupky někdy i bohatě vyřezávané a barvené.

Zhruba za linií Mladá Boleslav – Český Dub, tedy v povodí Jizery a středního Labe, se nachází pásmo českého domu, jenž byl silně ovlivněn sousedstvím s okrkem německého osídlení. České i německé domy si byly v severních Čechách velmi blízké, i když vykazovaly některé odlišnosti. Do patra se zdvíhaly nejvíce při západní hranici hlavně v okolí Mnichova Hradiště, Turnova a Sobotky, a to od konce 16. století.¹⁴⁸ Rozvoj patrové výstavby ale lze očekávat až ve století následujícím. Směrem na sever k chudšímu hornatému kraji pak patrových staveb ubývalo. Rozhraní patrového a přízemního domu zde tedy podobně jako na českém Slánsku netvořila hranice národnostní, ale geografická, probíhající přibližně mezi Mladou Boleslaví a Železným Brodem. Český patrový dům byl ale oproti německému důsledně komorového typu, nejčastěji se dvěma komorami v přízemí (jedna mohla být obytná). Prostory v patře tak někdy zůstávaly nevyužity. Dříve samostatný chlév se později připojoval za obytné stavení, ale nepropojoval se s ním. Svou konstrukcí se pojizerský patrový statek podobal roubenému domu Českého středohoří a dolního Polabí. I zde se objevuje užití podstávky, která se na styku s domem středního Polabí mohla transformovat do podoby štítové podsíně, kdy čelní stěna světnice ustupuje za průčelí.¹⁴⁹ Směrem na východ se podstávka přestává postupně využívat (doprovází v první řadě styčné pásmo hrázděného a roubeného domu), nebo se mění jako v případě turnovského domu na českou podstávku podpírající jen stropnice.¹⁵⁰ Na Turnovsku a Sobotecku mohly předstupeň úplného patra tvořit i malé světničky zaroubené do podkrovního prostoru nad přední světnicí, které mohly být situovány i kolmo na osu domu a částečně předsunuty před boční stěnu domu, podobně jako sýpkové žudry na Hané (zvláště směrem na východ). Pro celý tento kraj jsou příznačné velmi kvalitně tesařsky zpracované roubené domy s náročnou řezbářskou výzdobou, hlavně ve zdobení bohatě skládané předsazené lomenice či sloupků pavlače nebo podstávky. Tesařské mistrovství zde v Pojizeří vrcholilo na sklonku 18. a na počátku 19. století, kdy zde působily profesionální skupiny výtvarně nadaných a řemeslně mistrovských tesa-

¹⁴⁷ Nejstarší doklady o její existenci jsou z přelomu 15. a 16. století. Viz. např. Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 199., nebo veduta Náchoda z roku 1536.

¹⁴⁸ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 224.

¹⁴⁹ Známe je vyobrazení těchto domů z Nové vsi u Kolína v českobrodském graduálu z let 1552–1570.

¹⁵⁰ Josef VAŘEKA. Typy a oblasti lidového domu v Českých zemích in *Český Lid*, 66. s. 152.

řů.¹⁵¹ Přezdívaní starší dřevěné výstavby, jejíž podíl je doposud v těchto krajích velmi vysoký, probíhalo ve větší míře až v první polovině 19. století v souvislosti se zpřístupňujícím se přístupem úřadů ke spalným materiálům. Nepříliš velký časový rozdíl mezi vrcholem dřevěného stavitelství a novými zařízeními a hloubka vztahu k tradičním schémátům byly předpokladem toho, že se nové klasicistní a empírové domy ve svém výrazu přizpůsobují starším předlohám.

Výše popsané oblasti můžeme označit za „domovskou“ oblast venkovského patrového domu v Čechách. V severních a severozápadních Čechách, tj. v Chebsku, Podkrušnohoří, Českém středohoří a v širším okolí povodí Ohře, dolního Labe a Jizery, se patrové domy objevují na venkově již v 16. století a velmi brzy u větších statků převažují. Směrem do středních a východních Čech a směrem k Labi bylo patrové řešení vzácnější a omezilo se zpravidla jen na nejbohatší vrstvu poddaných či na příměstské vesnice. I v jiných částech Čech nebyl tento typ příliš rozšířen, pokud nepočítáme objekty se specifickou provozní funkcí (mlýny, hostince, fary aj.). Vícepodlažní řešení si buď podržela zadní část domu, nebo se uplatnilo u samostatně stojících sýpek. Přízemní dům se v ostatních regionech zvedal do patra obvykle až v 19. století v souvislosti se stavbou nových zděných domů. Tam, kde bylo zvykem stavět do patra již dříve, se patrové domy přirozeně stavěly i nadále. V jiných regionech (jižní Pošumaví, Hřebečsko, na Moravě střední Haná, Kravařsko) se objevují až s novými stavebními technologiemi. Společně s nimi vznikají v závěru 19. století na celém území Čech ve větším počtu domy přechodné formy se sýpkovými podstřešními polopatry odvětrávanými řadou okének. Někde byly tyto přestavby spojeny i se změnou orientace domu (jižní Čechy). V oblastech zděného čtyřbokého statku – „Vierkanthof“ (bývalé německé Hřebečsko, oblast mezi Českým Krumlovem a Českými Budějovicemi) se v průběhu 19. století vyvinul zvláštní útvar rovnocenně uzavřeného patrového statku, ve kterém se patro staví nad všemi trakty včetně hospodářských. I u těchto domů nalézáme neúplné patrové řešení s nízkými zásobními polopatry, s řadou podlouhlých průduchů na bočních i čelních stranách.¹⁵² Oblast patrového domu ale nebyla i přes tyto ojedinělé výjimky na venkově příliš rozšířena ani průnikem zděného stavitelství, neboť změna stavební technologie neznamenal nutně i proměnu zažitě typologie.

Ve světle naznačených souvislostí lze tedy považovat oblast okolo Litomyšle a Poličky za ojedinělý izolovaný okresek, kde se nejspíše od 18. století objevují roubené patrové domy, i když vycházely z jiných předpokladů a podmínek než patrové domy v souvislém pásmu severního příhraničí, ovlivněném stavební produkcí početných měst a blízkého německého zahraničí. V nehostinném a málo úrodném kraji Poličska¹⁵³ a na horním toku řeky Loučné se od středověku vcelku odděleně od sousedních krajů vyvíjel spe-

¹⁵¹ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 241.

¹⁵² Otakar MÁČEL. *Vývoj lidového domu v oblasti Svítav, Moravské Třebové a Lanškrouna* in: Národopisné aktuality 17, 1980, s. 188.

¹⁵³ Pojem „Políčsko“ můžeme vztáhnout jednak na území bývalého panství, jednak i na území bývalého poličského okresu. V užším slova smyslu zahrnovalo panství českého královského věnného města Poličky, v širším slova smyslu je Políčsko bývalý politický okres Polička (zahrnující bývalé panství Polička, Bystré a Svojanov).

cifický typ uzavřené dvorcové usedlosti. Tyto velké statky se uzavírají do pevných vnějších obrysů a vytvářejí čtyřstranné nebo čtyřboké usedlosti. Václav Mencl a jiní badatelé spojovali tento typ zástavby (která je velmi podobná řešení používanému na Chebsku) s německými kolonisty, kteří od druhé poloviny 13. století osídlovali Poličko společně se sousedním regionem bývalého Hřebečska.¹⁵⁴ Zatímco v sousedním Hřebečku, ležícím na hranicích Čech a Moravy (okolí měst Svitavy, Moravská Třebová, Lanškroun, Jevíčko, Mohelnice, Zábřeh na Moravě a Březová nad Svitavou), se vytvořil jazykově a národnostně kompaktní německý region („Schönhengstgau“), který přetrval až do roku 1945, v okolí Poličky a Litomyšle hospodařili v na venkově převážně Češi.¹⁵⁵ Z této základní úvahy vyplývalo i Menclovo chápání zdejšího patrového domu, jako projevu typické gotické vertikality nesené sem společně s německými osadníky. I když je volné rozložení kompaktních usedlostí stojících na okraji svého lánu typické pro kolonizační typ údolní lánové vesnice, nelze bezvýhradně čtyřboké usedlosti spojovat s německým kulturním vlivem a hledat přímé souvislosti mezi domem kolonistů a hornoněmeckým typem domu s uzavřeným dvorem známým až z pozdější doby. Rozbor jednotlivých částí usedlosti zřetelně dokládá, že se nejedná o převzatý hotový typ ale naopak o skladbu budov, která vyrostla ze specifických podmínek regionu postupným spojováním hospodářských a obytných částí, snad ze snahy vzdorovat tvrdým klimatickým podmínkám a nepříznivému počasí.¹⁵⁶ Typ čtyřboké usedlosti proniká dále směrem na východ do oblasti Hřebečska. Na vysočině v okolí řeky Svratky na něj navazují tříboké usedlosti. Západní hranice výskytu čtyřbokých usedlostí je naopak zřetelná a probíhá na linii Jimramov – Proseč.¹⁵⁷ Tato západní hranice je v úseku obcí Svatá Kateřina (SY) a Leština (CR) zároveň hranicí panství benediktinského kláštera podlažického a premonstrátského kláštera v Litomyšli, které zakládaly své kolonizační vsi s jiným rozměřením pozemků (s většími rozestupy mezi usedlostmi v případě premonstrátů). I to je pravděpodobně jeden z důvodů proč je západní hranice rozšíření čtyřbokého dvora tak ostrá.¹⁵⁸

Dům poličského typu, který byl příznačný i pro sousední Hřebečsko a částečně i pro jižní Litomyšlsko, byl štítově orientován s převažující smíšenou komorově – chlěvní dispozicí a zpravidla s podélně průchozí síní. Na Hřebečsku převažovala spíše chlěvní dispozice. V případě smíšené dispozice vedla ze síně do chlěva nejčastěji úzká chodba podél komory, takže tvořila společně s přední světničkou druhý trakt. U větších sedláků byl

¹⁵⁴ Tento typ zástavby zemědělské usedlosti není na našem území příliš rozšířený. V Čechách se s ním setkáváme kromě Polička a blízkého Hlinecka především v jižních Čechách v širším okolí Českého Krumlova a v neuzavřené podobě na Chebsku. Na Moravě pak na Kravaňsku, Hřebečsku, v jižní části Dražanské vrchoviny a severně od Nového Jičína. Viz. Václav FROLEC. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno, 1974, s. 16–17.

¹⁵⁵ Např. *Lidová kultura – Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*. 2. svazek. Praha, 2007. str. 288–289.

¹⁵⁶ K tomu např. Karel CHOTEK. *Osídlení*. in: Československá vlastivěda, řada II. Národopis, Praha, 1936, s. 157. „Čtyřboký dvůr se vyvinul u volného, nebo dvorcového typu vesnic, založených v vyšších polohách, kde takový způsob stavby chránil obyvatele od nepohody, zimních větrů apod.“

¹⁵⁷ Josef VAREKA, Václav FROLEC. *Lidová architektura*. Encyklopedie. Praha, 2007, s. 220.

¹⁵⁸ Luděk ŠTĚPÁN. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archivů II. sídla, domy a zemědělské stavby*. Zámorsk, 1995, s. 8.

hlavní trakt domu často stavěný do patra již velmi brzy.¹⁵⁹ U nejstarších dochovaných staveb se také můžeme setkat se středověkým výškovým členěním s vysokou světnicí (která může v ojedinělých případech být upravenou středověkou jizbou) a patrovým zadním dílem se sýpkovou komorou v patře. V patře pak bývaly neosvětlené zásobní komory a jen někdy obytné místnosti v průčelí, jelikož se zde světnice dlouho ponechávají tradičně vysoké. Proto se nad světnicí někdy stavěly jen nízké sýpky, osvětlené pouze úzkými průduchy v roubení.¹⁶⁰ Pokud byla podobně jako v přizemních staveních sýpka umístěna namísto v patře nad vjezdem, spojovala ji obvykle s horními komorami nádvorní pavlač (zvaná zde besídka), zabíhající výjimečně i nad výměnek na protější straně dvora.

Specifický ráz poličského domu určuje kromě tvaru dvora i kombinace roubení a zděnění z lehce opracovatelné místní opuky, jež se ve větší míře začala uplatňovat až v průběhu 19. století. Ke standardní výbavě roubených domů patří v této oblasti také tesařská stolice obepínající přízemí, jež vynáší a podpírá konstrukci krovu, respektive jeho vazné trámy. Sloupy a ližiny této stolice bývají spojeny pásky (panty) nejčastěji zdvojenými, které jsou zároveň jedním z prvků tesařské dekorace na domě společně se sloupky pavlače a zárubními otvorů. Zatížení obvodového roubení je tak minimalizováno, což umožňuje i snadnější vertikální růst stěn. Oblast domu s trámovou obstávkou postupuje směrem k jihu vysočinou až k Jindřichovu Hradci a vyplňuje zčásti české i moravské Horácko.¹⁶¹ Mezi stropem přízemí a podlahou podkroví, položenou na vazných trámec, býval volný prostor, který mohl být otevřen jak do zahrady, tak do dvora, a snad původně sloužil jako skryš. Později se ho využívalo k uskladnění sena či plev.¹⁶² Díky relativní odlehlosti tohoto nepříliš bohatého regionu¹⁶³, a snad také z důvodů místní specifické stavební tradice se zde až do dnešních dob uchovalo větší množství archaických konstrukcí a domů.¹⁶⁴ Nejstarší části těchto objektů byly dendrochronologicky datovány do průběhu 16. století. Jedná se převážně o pozůstatky starších jizeb/světnic, které byly v průběhu dalších přestaveb intaktně začleněny do nového domu.¹⁶⁵ Tyto hlinou omazané sruby jsou roubeny z trámů velkých průměrů, přičemž ty mohou být i nehraněné. Hlavním znakem jejich

¹⁵⁹ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 280.

¹⁶⁰ „K tradici českého způsobu bydlení nepatřilo spát v patře ani drobit jednotu rodinného společenství vázaného na usedlost v tak velký počet individuálních ložnic. Komory v patře zůstávaly nevyužité a někdy se také stávalo, že jich dokonce užívali jako sýpky (zpravidla první komora v čelním štítě).“ In Václav MENCL. *ibid.*, s. 225.

¹⁶¹ Václav MENCL. *ibid.*, s. 292.

¹⁶² Antonín TOMÍČEK. *Dřevěná stavení na Litomyšlsku* in: Český lid, XXIV. Praha, 1924, s. 220.
Václav MENCL. *ibid.*, s. 285

¹⁶³ viz. Hospodářské a společenské poměry na Poličsku v druhé polovině minulého století ve světle písemnosti okresního soudu in Sborník prací Východočeských archivů 2. Zámorsk, 1972. s. 107

¹⁶⁴ Poličsko se nachází na rozdílu od severně ležícího Litomyšlska a Vysokomýtska nikoliv na podloží křídové pánve, kde se vytvářejí úrodnější půdy, ale na podloží tzv. poličského krystalinika složeným z nejrůznějších druhů přeměněných usazenin a vyvěřelin. Proto se zde vžil pojmenování Poličska, které bylo „v horách“ a Litomyšlska ležícího „v kraji“.

¹⁶⁵ Např. Čistá čp. 171 – 1583; výměnek čp. 97v Čisté – 1616; Vidlatá seč čp. 34 – 1617; Trstěnice čp. 61 – 1664; Benátky čp. 28 – 1668; Čistá čp. 186 – 1672; Čistá čp. 33 – 1702; vše okres Svitavy; Viz. dokumentace v rámci grantového projektu Litomyšlsko – Vysokomýtsko, soupis architektonických a urbanistických hodnot realizovaného v letech 1999–2002 Z. a J. Syrovými, J. Škabradou, M. Ebelem a J. Kynclem.

značného stáří je vysoká výška světnice, povalový strop z mohutných povalů s jedním či dvěma průvlaky. Stěny někdy vytvářejí ve své horní části roubené poloklenby. Tento typ horního uzavření místnosti se zde dochoval zejména u sýpkových komor.¹⁶⁶ Nad úroveň okenních otvorů se často objevují větrací průduchy či relikty starších dýmných otvorů v podobě okosených trámových zárubní.¹⁶⁷ Pod nimi bývá umístěno i víceúčelové příčné břevno – polenice, které je zaroubeno do přímo do stěn. V některých vysokých světnicích se nacházela vnitřní pavlůčka – palác, jenž býval umístěna nad vchodem a zabíral až čtvrtinu plochy světnice. Ta sloužila zejména ke spaní a odkládání šatstva.¹⁶⁸ Výrazným archaickým prvkem jsou i dřevěné sedlové portály, které se jako starší znak vyskytují i u mladších objektů z průběhu 18. století. Vysoké světnice se na jednu stranu staly předpokladem patrového řešení hospodářské části, na druhou jejich dlouhé využívání bránilo rozšíření patra nad celou plochu půdorysu. Plnohodnotné patrové domy se tak v oblasti poličské vysočiny a Hřebečska ve větší míře objevují až s nástupem zděné výstavby okolo poloviny 19. století, a to hlavně v případech větších usedlostí. Až do počátku 19. století se v těchto krajích stavěly také samostatně stojící roubené polygonální stodoly, které jsou v hojném počtu zachyceny v mapovém operátu stabilního katastru z třicátých let 19. století. Ty logicky nemohly být začleněny do čtyřbokého tvaru usedlosti, proto pro Hřebečsko a Poličko charakteristické pravidelné (někdy zvýšené) čtyřboké statky jsou tedy produktem změn v 19. století, nežli prastarým typem kolonizační usedlosti. Pro starší období lze počítat spíše s hromadným seskupením objektů kolem dvora s rozdílnou výškou střech uzavřených v jeden celek jen plotem, zídkou nebo do dvora otevřenou podstájí. Vnitřní dvůr pak obepínala zvýšená kamenná záprseň krytá přesahem střechy.

Zdroje

Literatura

Jan ANDERLE, Martin JEŽEK, Jan ZAVŘEL. *Selská usedlost v Sakách u Slaného*, in: *Průzkumy památek I/2000*, Praha, 2000, s. 43–67.

Stanislav BROUČEK. et. al. *Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, svazek II. O–Ž, Praha, 2007.

Martin EBEL, Jiří ŠKABRADA, Petr DOSTÁL. *Zděná klasicistní přestavba vesnice Loubí po požáru roku 1843*, in: *Průzkumy Památek I*, ročník IV, č. 1., Praha, 1997.

Václav FROLEC. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*, Brno, 1974.

Karel CHOTEK. *Osidlení*, in: *Československá vlastivěda*, řada II. Národopis, Praha, 1936.

Karel CHOTEK. *Široký Důl*, in: *Národopisný věstník Československý* 10, s. 29–61.

Otakar MÁČEL. *Vývoj lidového domu v oblasti Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna*, in: *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 183–196.

¹⁶⁶ Otakar MÁČEL. *Vývoj lidového domu v oblasti Svitav, Moravské Třebové a Lanškrouna*. *Národopisné aktuality* 17, 1980, s. 185.

¹⁶⁷ např. ve světnici domu čp. 171 v Čisté – viz. Jiří ŠKABRADA, Zuzana SYROVÁ. *Dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle* in *Archaeologica historica* 14, Brno, 1989, s. 329.

¹⁶⁸ Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*. Praha, 1980, s. 292.
Karel CHOTEK. *Široký Důl* in *Národopisný věstník Československý* 10, 1915, s. 39.

- Petr MATOUŠEK. *Zašlé typy dřevěných světnic na Turnovsku*, in: *Od Ještěda k Troskám 6*, Turnov, 1927–1928, s. 134–143.
- Václav MENCL. *Lidová architektura v Československu*, Praha, 1980.
- Lubor NIEDERLE. *Rukověť slovanských starožitností*, Praha, 1953.
- Karel SEVERIN. *Státek v Trstěnici u Litomyšle z roku 1597*, in: *Archaeologia historica* 12. Brno, 1987, s. 301–317.
- Zdeněk SMETÁNKA. *K problematice trojdílného domu v Čechách*, in: *Archaeologia historica* 14, Brno, 1989, s. 319–324.
- Jiří ŠKABRADA. *Lidové stavby*, Praha, 1999.
- Jiří ŠKABRADA, Zdeněk SMETÁNKA. *Architektura zemědělských usedlostí pozdního středověku v Čechách*, in: *Archeologické rozhledy* 26, Praha, 1974, s. 236–270.
- Jiří ŠKABRADA. *Sýpky domů v Pfaffenschlagu ve světle struktury vesnického domu jihočeské oblasti*, in: *Archaeologia historica*. 3, Praha, 1978, s. 335–369.
- Jiří ŠKABRADA, Zuzana SYROVÁ. *Dům čp. 171 v Čisté u Litomyšle*, in: *Archaeologica historica* 14, Brno, 1989, s. 325–335.
- Jiří ŠKABRADA. *Základní rysy prostorové a konstrukční struktury domu zemědělské usedlosti pozdního středověku v Čechách*, in: *Archaeologica historica* 11, Praha, 1986, s. 395–408.
- Jiří ŠKABRADA – Petr DOSTÁL. *Pozdní gotika ve vesnických usedlostech v okrese Kladno*, in: *Urbes medii aevi*, Praha, 1984, s. 113–148.
- Luděk ŠTĚPÁN. *Lidové stavitelství ve stavebních plánech a mapách východočeských archívů II. sídla, domy a zemědělské stavby*, Zámrsk, 1995.
- Antonín TOMÍČEK. *Dřevěná stavení na Litomyšlsku*, in: *Český lid*, XXIV. Praha, 1924, s. 219–222.
- Josef VAŘEKA, Václav FROLEC. *Lidová architektura. Encyklopedie*, Praha, 2007.
- Josef VAŘEKA. *Rozšíření hrázděného domu v severozápadních Čechách*, in: *Památková péče* 31, Praha, 1971, s. 111–119.
- Josef VAŘEKA, Josef SCHEYBAL. *Hrázděný dům v Čechách a jeho vztah k oblastem patrové lidové architektury*, in: *Český lid* 63, Praha, 1976, s. 4–22.
- Josef VAŘEKA. *K otázce vývoje a geografického rozšíření kamenného domu v Čechách*, in: *Český lid* 60. Praha, 1973, s. 86–94.
- Josef VAŘEKA. *Lidové stavitelství Slánska*, Třebíz, 1976.
- Josef VAŘEKA. *Typy a oblasti lidového domu v Českých zemích*, in: *Český Lid*, 66. Praha, 1979, s. 149–155.
- Josef VAŘEKA. *Lidová architektura v Československu (Zamyšlení nad stejnojmennou knihou Václava Mencla)*, in: *Národopisné aktuality* XX. 1983, s. 1–16.
- Pavel VAŘEKA. *Archeologie středověkého domu I – Proměny vesnického obydlí v Evropě v průběhu staletí, 6.–15. století*, Plzeň, 2004.

321-1 chybí

Epitaf Samuela Fontina Klatovského z kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi, stav po restaurování, foto V. Cinková.

AKCE OBNOVY

Zpráva k vybraným akcím restaurování za rok 2018

Veronika CINKOVÁ

V následujícím textu představujeme několik vybraných památek Pardubického kraje, které se v roce 2018 restaurovaly za finanční podpory Ministerstva kultury, Pardubického kraje, s přispěním měst, obcí a jednotlivých majitelů.

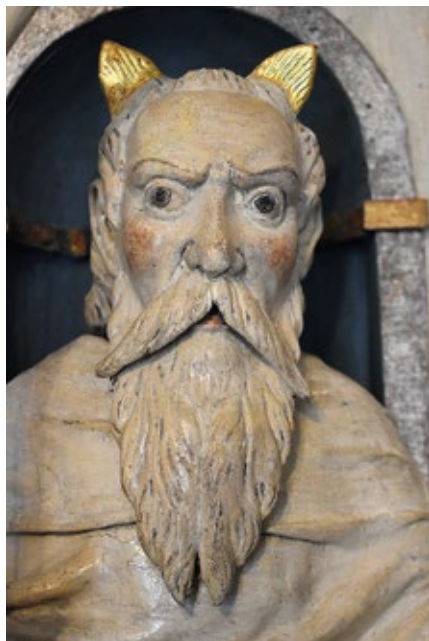
Chrudim, epitaf Samuela Fontina Klatovského z kostela Nanebevzetí Panny Marie

Epitaf Samuela Fontina Klatovského je bezesporu nejvýznamnější součástí obsáhlého a mimořádného souboru malovaných epitafů z 16.–17. století, které se dochovaly na území města Chrudimi. Bohatě malovanou a řezbářsky zdobenou polychromovanou architekturu epitafu nechal v roce 1614 pro sebe a své dvě manželky zhotovit význačný chrudimský měšťan a primátor Samuel Fontin (1560–1620), původem z Klatov. Jeho osobnost je spjata s protihabsburským povstáním českých protestantských stavů v období třicetileté války, k němuž se díky Fontinovi připojila i Chrudim. Fontinova smrt v roce 1620 se zařadila k tragickým důsledkům bitvy na Bílé hoře s následnou popravou českých pánů – Fontin byl po těchto událostech spolu s jinými primátory povolán na Pražský hrad, ale raději se dobrovolně sprovodil ze života. Epitaf je dílem významného českého renesančního malíře Matouše Radouše (cca 1550–1631), jehož regionální chrudimská dílna se specializovala především na deskové obrazy epitafů a knižní iluminace.¹⁶⁹

Epitaf Samuela Fontina Klatovského z kostela Nanebevzetí P. Marie v Chrudimi, stav před restaurováním, foto V. Cinková.

¹⁶⁹ Zatím nebylo rozpoznáno, zda Radoušova dílna zajišťovala kromě malovaných částí i kompletní výrobu epitafu.

Socha Mojžíše z epitafu S. F. Klatovského po restaurování, foto V. Cinková.

stéblem mýdlové bubliny. Výjev je doplněn nápisem QVIS EVADET – Kdo může (smrti) uniknout – odkazující na antický topos „lidský život je jako bublina“ připomínající pomíjivost lidského života. Výzdobu doprovázejí reliéfní hlavičky lvů a okřídlených andělů ve spodní části epitafu i karyatidy a reliéfní stylizovaní delfini se zatočenými ocasy v nástavci.¹⁷⁰ Nejvíce viditelné poškození epitafu představovalo extrémní znečištění letitými nánosy prachových depozitů, které způsobily nečitelnost nápisů a zčernání původních polychromií. Závažnějším problémem však bylo narušení dřevní hmoty v důsledku poškození vzniklých činností červotoče. Centrální malovaná deska i deska z nástavce měly rozeschlý vertikální spoj, také další konstrukční spoje a architektonické prvky byly uvolněné a některé části chyběly (mj. i část nápisu na kovové desce připojené k epitafu v 19. století, prsty na ruce soch, části římsy nebo reliéfních delfinů v nástavci). Povrchové úpravy byly lokálně uvolněné.

Při restaurování byla zjištěna řada nových poznatků. Zkoušky čištění povrchů prokázaly původní barevnost povrchových úprav, které byly zahaleny zažloutlými laky, nečistotami a druhotnými přemalbami. Architektura i figurální výzdoba byla pod přemalbou řešena v leštěné běli s přidáním barevných lazurních akcentů. Měl tak být vzbuzen dojem, že se jedná o drahý materiál různých druhů kamene. Pilastry byly čer-

¹⁷⁰ Více informací k epitafu, osobnosti M. Radouše a S. F. Klatovského viz Ondřej JAKUBEC, Radka MILTOVÁ, *Osobnost a dílo Matouše Radouše a tvorba renesančních epitafů v Chrudimi*, in: *Theatrum historiae* 2, Pardubice, 2007, s. 81–107.

veně a sloupy zeleně mramorované, reliéfní výzdoba byla povrchově pojednána zlacením a stříbřením s barevnými lazurami. V nikách po stranách retabula, v nichž jsou umístěny sochy, byl pod přemalbou nalezen modrý smalt. Okraje nik jsou ořezané. Stalo se tak v době, když do nich byly osazovány sochy a úzké výklenky svými rozměry nepostačovaly. Skulptury mají vydlabaná záda. Jejich oděv je z velké části zhotoven z klíženého plátna a není vyřezávaný, jak to bývá obvyklé. Toto řešení je unikátní. Je tak zhotoven Mojžíšův i Áronův plášť a Áronova čepice. Po sejmutí druhotného šedého nátěru pocházejícího nejdříve z 2. pol. 19. století se ukázal původní povrch leštěné běli s polychromovanými obličejí a zlacenými detaily oděvů. Podle archivní fotografie bylo zjištěno, že Mojžíš původně držel hůl. Byla zobrazena v podobě zvlněného prutu majícího evokovat proměnu hada v hůl v Mojžíšově ruce, jež se stala Božím znamením. Při restaurování byl tento atribut nově doplněn. Zvláštností také je, že sochy nemají typické podstavce, ale stojí na samostatně připevněných plochých botách.

Nejprve byl epitaf ozářen kvůli vyhubení dřevokazného hmyzu a chemicky sanován, dále bylo provedeno zpevnění narušeného dřeva syntetickou pryskyřicí. Na tyto práce navázala konstrukční truhlářská výsrava a doplnění chybějících částí architektury a řezbářské výzdoby. Veškeré doplňované části byly k epitafu uchyceny původní technologií na dřevěné kolíčky. Oba obrazy byly ve vertikálním spoji desky znovu slepeny. Po vyčištění zaslých laků a nečistot, vytmelení defektů a nanesení křídových

Portrét Samuela Fontina Klatovského po restaurování, foto V. Cinková..

vrstev bylo přistoupeno k retuším a závěrečnému voskovému a lakovému ošetření. Na kovové dece s nápisem, přidané k epitafu v roce 1857, byl doplněn chybějící nápis podle popisu dochovaného v regionální literatuře.¹⁷¹ Dá se předpokládat, že tohoto roku dílo prošlo zásadnější obnovou (nové nátěry, znovusesazení s novými lištami) a snad mohlo být i osazeno na stávající místo v sakristii (ještě v roce 1848 bylo zavěšeno vpravo na zdi na literátské kruchtě).¹⁷² Při zpětné montáži v kostele byl epitaf umístěn bez druhotně doplněných postranních lišt z retabula. Restaurátorským zásahem vynikla autentická barevnost a vysoká kvalitativní úroveň malířské i řezbářské výzdoby epitafu, který je opět jedinečnou ozdobou hlavního chrudimského chrámu.¹⁷³

Heřmanův Městec, socha Panny Marie Bolestné

Nejstarším dílem, jehož restaurování bylo v letošním roce ukončeno, je socha P. Marie Bolestné z Heřmanova Městce. Tato skulptura se časově řadí do doby kolem roku 1500 a významným způsobem obohacuje fond pozdně gotického sochařství na území Pardubického kraje. Vzhledem k ikonografickému tématu se dá předpokládat, že byla původně součástí většího sochařského souboru Kalvárie, kde stojí postava P. Marie Bolestné společně s apoštolem Janem Evangelistou pod křížem s Mariiným ukřižovaným synem, Ježíšem Kristem. Dílo se nacházelo v havarijním stavu, dřevo bylo napadeno aktivním červotočem, který narušil pevnost materiálu četnými chodbičkami a výletovými otvory. Zejména spodní část sochy s podstavcem byla dřevokazným hmyzem značně poškozená a dřevo se místy rozpadalo na prachové částice. Ve spodní části sochy se vyskytovala i plíseň. Pozdější povrchová úprava se lokálně odlupovala a odpadávala. Po prvotním upevnění uvolněné polychromie bylo nezbytné sochu ozářit v radiální komoře kvůli vyhubení červotoče. Byl proveden sondážní průzkum povrchových úprav a následně i upřesňující laboratorní průzkum prokazující existenci celkem čtyř časových vrstev polychromie.

Velmi cenným objevem se stalo nalezení písemného záznamu o opravě sochy, který byl uložen do otvoru v hlavě. Podle tohoto sdělení sochu renovoval řezbář a sochař Josef Meier z Německých Verněřovic na Broumovsku a svůj vzkaz datoval do 23. března 1923. Jednalo se o rozsáhlou opravu s doplněním soklu, přelepením četných defektů a trhlin plátěnými bandážemi a novou povrchovou úpravou (šaty byly červené a plášť modrý se zlacenou linkou). Ještě později pak někdo polychromii znovu přetřel barevnou kombinací červeného šatu temnějšího tónu a modrého pláště s bronzovanou linkou.¹⁷⁴ Pod polychromií z roku 1923 byla na oděvu nalezena kvalitnější starší vrstva

¹⁷¹ Antonín RYBIČKA, *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, in: *Časopis českého musea*, 1848, roč. 22, 1. díl, s. 425–427.

¹⁷² Tamtéž, s. 425.

¹⁷³ Epitaf restauroval v roce 2018 ak. mal. Pavel Padevěť, práce financovalo Ministerstvo kultury.

¹⁷⁴ Meierova oprava je třetí zjištěnou časovou vrstvou polychromie. Je provedena na silné vrstvě křídového podkladu a opakuje starší barevnost sochy z druhé časové roviny. Na laboratorně zkoumaném vzorku č. 9 z inkarnátu obličejů jsou na Meirově křídovém podkladu zaznamenány tři vrstvy a ve všech je přítomna olovnatá, barytová i zinková běloba. Zřejmě se jedná o vrstvení z jedné časové roviny, méně pravděpodobná je možnost, že nejvrchnější vrstva pochází až z doby poslední opravy obnovující pouze nátěry. Všechny laboratorní průzkumy provedla v roce 2017 Národní galerie v Praze (Ing. Václava Antušková a Ing. Kateřina Hricková).

Socha P. Marie Bolestné z Heřmanova Městce před a po restaurování, foto H. Vítová.

bez vlastního podkladu.¹⁷⁵ Na základě poznatků z provedených průzkumů rozhodla odborná komise o odhalení a restaurování této starší polychromie. Bylo také schváleno odstranění mladšího soklu, jehož součástí byly i Mariiny střevice, protože se jednalo o stylově nevhodný a řezbářsky nekvalitní doplněk. Následně byla socha napuštěna roztokem ze syntetické vysoce kvalitní pryskyřice vyznačující se UV stabilitou (nežloutne). Do této pryskyřice se ponořila a napustila spodní část korpusu. Tomu předcházelo biochemické ošetření, fungicidní a insekticidní prostředek byl rovněž přidán do petri-

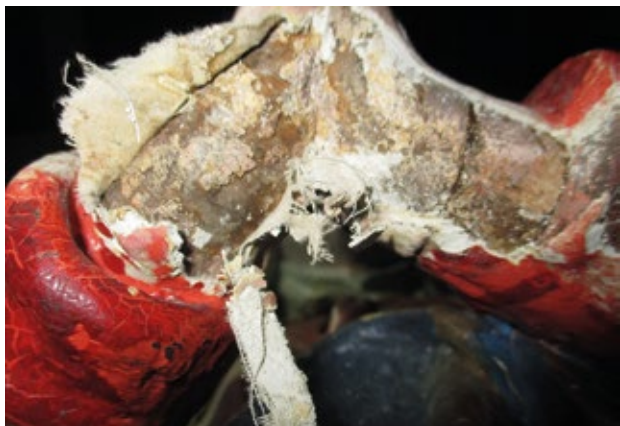
¹⁷⁵ Tato polychromie je celkem druhou časovou vrstvou, nemá vlastní křídový podklad a zakrývá zbytky nejstarší nalezené povrchové úpravy, které místy podtéká. Chemickotechnologická analýza zde potvrdila přítomnost barytové běloby, která dovoluje tuto polychromii datovat nejdříve na konec 18. století, ale pravděpodobněji až do 2. desetiletí 19. století (poprvé byla tato běloba použita okolo roku 1782, k většímu rozšíření došlo až v letech 1810–1820. Umělý pigment se používal od roku 1830).

Obličej P. Marie Bolestné z Heřmanova Městce po odkrytí nejstarší polychromie, foto V. Cinková.

fikačního roztoku. Dále byly vyšpánovány výraznější praskliny. Chybějící části řezby, které působily rušivě, byly dořezány nebo doplněny tmelem. Laboratorní materiálový průzkum potvrdil, že je socha vyrobena z lipového dřeva, na rozdíl od dříve doplněného soklu zhotoveného ze smrku napojeného na bukový čep. CT průzkum v pardubické nemocnici přinesl objevné zjištění, že má socha samostatně přisazený obličej se šlojířem (rouškou zakrývající hlavu). Vsazené je také levé zápěstí s manžetou. CT průzkum ukázal i skrytá poškození, mj. rozsáhlou vertikální trhlinu v korpusu táhnoucí se od hlavy až téměř k nohám. Obličejová část je velmi kvalitní řezbářská práce. Nejprve se vyskytla hypotéza, že se jedná o doplněk,

ktejř nahradil původní poškozený obličej. Vše však nasvědčuje tomu, že jde o původní autorskou úpravu, která tak řešila výběr špatného materiálu (kaz v kmeni zvoleném pro korpus sochy). Meierova oprava z roku 1923 byla současným restaurátorským zákrokem odstraněna. Při postupném odkrývání se ukázalo, že se dochovaly celkem dvě starší polychromie jak na oděvu, tak i na obličejí a ve fragmentech rovněž na rukou. Na Mariině oděvu byly během restaurátorských prací odhaleny nejstarší fragmenty plátkových kovů položené na červeném polimentu s křídovým podkladem – šaty byly v nejstarší zjištěné podobě stříbrné s červenou lazurou a plášť byl z líčové strany zlacený a z rubu stříbřený, patrně také s barevnou lazurou.¹⁷⁶ Na konci 18. století nebo snad až ve 2. desetiletí 19. století byla nejstarší barevná úprava sochy až na malé soudržné fragmenty z oděvu odstraněna, zatímco v obličejí byla z většiny části

Snímání druhotných plátěných bandáží a odhalení povrchu původní řezby na soše P. Marie Bolestné z Heřmanova Městce, foto V. Cinková.

¹⁷⁶ Barevnou lazuru nelze na dochovaných stříbrných minifragmentech pouhým okem rozlišit. Byla však potvrzena laboratorním průzkumem, který ve vzorku č. 15 na šatech identifikoval na stříbrné vrstvě tmavě červenou organickou vrstvu. S největší pravděpodobností se jedná o karmínový organický lak.

ponechána.¹⁷⁷ Poté byla nanese na mladší polychromie (druhá časová vrstva), která již nepoužila zlacení ani stříbření a pozměnila barevnost Mariina oděvu na červený šat a modrý plášť. Nejstarší nalezené vrstvy se hypoteticky mohou považovat za původní povrchovou úpravu, i když časový rozestup mezi první a druhou barevnou úpravou je neobvyklý (socha by zůstala zhruba 300 let neopravována). Při restaurování byl kladen velký důraz na maximální dochování dvou starších historických vrstev polychromie, které se kvůli jejich neúplnému stavu vzájemně prolínají. Povrchová úprava nebyla tmelena nebo rekonstruována, ale pouze minimálně retušována. Odkrytím starších polychromií se odhalila původní modelace subtilní řezby, kterou druhotné úpravy utlumily, a projevila se vysoká úroveň řezbářova díla. V obličejí se po restaurování uplatňuje nejstarší zjištěná polychromie, pouze na části krku zůstala zachována i mladší barevná vrstva. V příštím roce je plánována prezentace sochy po restaurování na výstavě gotického a raně renesančního umění v Hradci Králové.¹⁷⁸

Lažany, dveře do pokladnice kostela sv. Václava

Další pozdně gotickou památkou restaurovanou v roce 2018 jsou dvoje dveře z kostela sv. Václava v Lažanech, vedoucí z kruchty do místnosti tzv. pokladnice ve věži kostela. Vnitřní dveře do pokladnice jsou vyrobeny z jednoduchých dubových prken, zatímco vnější dveře z kruchty, předsažené před nimi, jsou železné kované s diagonálními pásy kladenými do kosočtverců a bábovkovitými ozdobami, doplněné z druhé strany původním zámkem lichoběžníkovitého tvaru. V ostění nad dveřmi se dochoval nápis 1599, kterým je možné dveře datovat. Podle reliéfního erbu je známo i jméno donátora Václava Berky z Dubé a Lipé, majitele rychmburského panství.¹⁷⁹ Dveře představují význačnou památku svého druhu dochovanou v Pardubickém kraji.

Stav železných dveří vyžadoval neodkladný restaurátorský zásah. Kovový materiál byl hloubkově zkorodovaný, povrchová úprava již neplnila svoji ochrannou funkci a byla celoplošně degradovaná. Některé výzdobné prvky byly zdeformovány a část diagonálního pásu se nezachovala. Chemickotechnologický průzkum v kombinaci se sondážním průzkumem ověřil, že se na dveřích z obou stran zachovala starší suříková povrchová úprava oranžové barevnosti.¹⁸⁰ Tato barevnost byla identifikována jako původní. Na ozdobných bábovkách ani štítcích se již bohužel kvůli hloubkové korozi žádné nátěrové vrstvy nezachovaly. Na hřebech, jimiž byly ozdoby připevněny, stejně jako na nýtech pásovin, byla nalezena starší bělavožlutá barevnost, která byla nanese přímo na oranžový povrch dveří. Při restaurování byly z větších částí sejmuty poškozené bábovkovité ozdoby se spodními štítky a jejich deformace byly vyrovnány. Zjistilo se,

¹⁷⁷ Období této rozsáhlé opravy můžeme datovat podle laboratorního zjištění barytové běloby (viz pozn. č. 6).

¹⁷⁸ Socha byla restaurována akad. mal. Hanou Vítovou v letech 2016–2018, na její restaurování přispěl Pardubický kraj.

¹⁷⁹ Václav Berka z Dubé a Lipé zdědil panství v roce 1572 a zemřel roku 1600.

¹⁸⁰ Pod suříkovým nátěrem byla nalezena starší černá vrstva pigmentovaná grafitem. Na rozdíl od suříkové vrstvy je však velice subtilní a jedná se o nepohledovou vrstvu z výrobního procesu dveří. Suříková barva se nachází i pod ozdobnými štítky, které ještě nebyly nikdy demontovány, proto skutečně představuje původní barevnost dveří. Zcela shodná nejstarší barevnost dveří v kombinaci suříkového nátěru a malovaných nažloutlých rozet byla v roce 2017 obnovena na dveřích do sakristie kostela sv. Bartoloměje v Kolíně.

Železné dveře z lažanského kostela před zahájením restaurátorských prací a po jejich dokončení, foto V. Cinková.

Dřevěné dveře z lažanského kostela před a po restaurování, foto V. Cinková.

že ozdoby předtím nebyly nikdy snímány. Cílem restaurování bylo zachování maximálního množství originálních prvků. Pouze několik proděravělých a zcela degradovaných bábovek bylo vyměněno za kopie provedené původní řemeslnou technologií. Také některé štítky, které byly nenávratně poškozeny nebo se již nezachovaly, byly vyrobeny nově podle původního řešení. Jedná se o ruční práci a žádná z bábovek není zcela shodná. Hvězdčovitité, polygonální a kulaté štítky se dají podle své výzdoby rozdělit do pěti různých typů a rovněž se liší velikostí. Doplněna byla i část chybějící pásoviny. Degradované části mladších nátěrů byly šetrně zabroušeny s ponecháním nejstarších nátěrů. Povrch se odmastil, pasivoval roztokem taninu a připravil pro nanesení nové povrchové úpravy. Nejprve dvou nátěrů základní barvy a následně dvěma vrchními nátěry alkydovým emailem. Nová barevnost byla schválena na předvedených vzorcích jako kopie nejstaršího zjištěného barevného řešení dveří a je mírně patinována hnědou olejovou barvou. Na dveřích se zachovalo originální kování včetně zámku, k němuž se zhotovil nový klíč podle dobového vzoru. Vnitřní dubové dveře se nacházely v celkem uspokojivém stavu. Byly ozářeny, provedla se výsrava konstrukce, preventivní insekticidní a fungicidní ošetření a nová povrchová úprava včelím voskem rozpuštěným v benzínu. Dále bylo provedeno odrezení a nová povrchová úprava kování. Po úspěšném restaurování se oboje dveře instalovaly zpět do kostela.¹⁸¹

Lichkov, lustr z kostela sv. Josefa

Mezi zdařilými ukázkami restaurátorských prací z roku 2018 uvádíme i lustr z lichkovského kostela. Šestnáctiramenný litinový lustr ve stylu slohového historismu byl vytvořen pravděpodobně kolem roku 1892 a později.¹⁸² Svítidlo tak představuje historický doklad osvětlovacího vybavení venkovských kostelů 19. století na Orlickoústecku. Předmět nebyl donedávna využíván a zůstával deponován na půdě kostela. Elektroinstalace již zastarala, závěsný provaz ztratil pevnost, některé svíce, žárovky a část štrapce chyběly. Povrchová úprava byla silně zaprášená a pozměněná pozdějším hrubým bronzovým nátěrem, který zalil jemné výzdobné detaily. Bronzový nátěr překryl i ozdobné dřevěné koule. Restaurátorský průzkum v nalezených fragmentech odhalil, že svítidlo bylo původně zlaceno.

Lustr z kostela sv. Josefa v Lichkově, stav před restaurováním, foto: V. Cínková.

¹⁸¹ Železné dveře restauroval Petr Hartmann a dřevěné dřevě Radovan Šulc, na obnovu přispěl Pardubický kraj.

¹⁸² V tomto roce byl vysvěcen kostel postavený v letech 1889–1892.

Lustr z kostela sv. Josefa v Lichkově po restaurování, foto V. Cinková.

Při restaurování byla sejmuta zastaralá elektroinstalace, díly byly částečně demonstovány a byla vyjmuta středová závěsná tyč, která byla chemicky ošetřena, tanátována a opatřena ochranným nátěrem. Prasklé části ramen se opravily svarem speciální litinovou elektrodou a jeden výzdobný prvek voluty se nově doplnil. Na lustru došlo k sejmutí druhotných bronzových nátěrů, mechanickému i chemickému odstranění a pasivaci korozních produktů tanátováním a k provedení kompletní rekonstrukce plátového zlacení na olejové adhezivo. U dřevěných koulí bylo lokálně doplněno chybějící křídování a byla odhalena původní povrchová úprava techniky stříbření se zlatým lakem (tzv. waschgold). Dvě trubice svící z bílého mléčného skla zvané šesule se doplnily věrnými kopiemi a žárovkami ve tvaru plamene. Z důvodu bezpečnosti se vyrobilo nové závěsné lano a část střapce. Po svítidle byly rozvedeny nové měděné elektrické vodiče v kabelech zlaté barvy na lustru a v červených kabelech na laně. Restaurováním byl lustr navrácen do funkčního stavu a zavěšen zpět na své původní místo v lodi kostela.¹⁸³

¹⁸³ Lustr restaurovala v roce 2018 Lucie Štefanková DiS., povrchovou úpravu ozdobných koulí akad. mal. Hana Vítová, práce byly financovány obcí Lichkov, která je majitelem kostela.

Moravská Třebová, boční oltář Panny Marie Sedmibolestné z hřbitovního kostela Nalezení sv. Kříže

Po čtyři roky probíhalo restaurování oltáře P. Marie Bolestné, které bylo dokončeno v letošním roce. Vznik oltáře je datován do roku 1740.¹⁸⁴ Jedná se o kvalitní sochařské a malířské barokní dílo, jehož autorství je možné připsat významným moravskotřebovským umělcům činným na pomezí východních Čech a severní Moravy – sochaři Severinu Tischlerovi (1705–1743) a malíři Judovi Tadeáši Supperovi (1712–1771), který později realizoval i nástěnnou výzdobu v interiéru tohoto kostela.¹⁸⁵ Historické interiérové vybavení bylo před mnoha lety zčásti demontováno a zatím jen z malé části restaurováno. Většina cenného poškozeného mobiliáře ještě stále čeká na svoji obnovu.

Restaurátorské práce byly neodkladně zahájeny poté, co z oltáře odpadla rozměrná boční řezba, a při prohlídce byl zjištěn extrémně havarijný stav daný masivním napačením červotočem. Byla ohrožena stabilita celé oltářní architektury. Dřevěné spojovací kolíčky a klížené spoje byly rozežrány a hrozilo zřícení celého nástavce se sochou Boha Otce. Celý interiér kostela byl před demontáží oltáře vyplynován. Po demontáží oltáře se provedlo napuštění zpevňující syntetickou pryskyřicí a insekticidní chemické ošetření. Restaurátorský průzkum pod současnými nátěry potvrdil existenci původního barokního mramorování a povrchových úprav plátkového zlacení a lazurovaného stříbření. Nejmladší olejová vrstva polychromie se svažovala a negativně ovlivňovala stav starších povrchových úprav.¹⁸⁶ Tvarosloví řezby bylo mladšími nánosy vrstev potlačeno. Neodborné nátěry také zcela změnily původní barevnost oltáře do tlumených šedavých tónů. S ohledem na vysokou kvalitu a výborný stav dochování bylo rozhodnuto o návratu k původní barevné povrchové úpravě.

Po jejím odkrytí byl ve spodní části retabula těsně nad menzou objeven nápis z doby, kdy byla v predele oltáře druhotně vsazena prosklená vitrínka Božího hrobu se sochou ležícího Krista a iniciály autora obnovy: „*W. S. Renovatum Anno 1821*“. Překvapivé zjištění znamenal neobvyklý nález téměř kompletně dochovaných původních barevných lazur na stříbřeném oděvu sochy Boha Otce. Významný objev představují dvě malby na kartuších pod baldachýnovým nástavcem, které byly odkryty pod druhotnou přemalbou

¹⁸⁴ Emanuel POCHE, *Moravská Třebová*, in: E. Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, 2. díl, Praha 1978, s. 427.

¹⁸⁵ U sochy Boha Otce z oltáře P. Marie Bolestné lze spatřit především v obličejí shodné formální znaky s velkoryseji řezanou sochou téhož svätce z bočního oltáře Smrti sv. Josefa z kostela sv. Jana Křtitele v Křenové datované do doby kolem roku 1735, která je rovněž Tischlerovou prací. Obraz Smrti sv. Josefa z křenovského oltáře je dílem malíře Judy Tadeáše Suppera. Nově objevené malby na dvou kartuších oltáře P. Marie Bolestné ze hřbitovního kostela v Moravské Třebové se vyznačují blízkou stylovou příbuzností k Supperově dílu, který již byl v době vzniku oltáře moravskotřebovským měšťanem. Do Moravské Třebové se přestěhoval roku 1736, oženil se s dcerou malíře Christiana Davida a převzal zde jeho zavedenou dílnu. Tischler i Supper patřili do úzkého okruhu umělců usazených v Moravské Třebové, kteří na zakázkách spolupracovali nebo se jejich tvorba v jednotlivých objektech a kostelích prolínala (příkladem mohou být M. Třebová, Tatenice nebo Křenov). – Více informací k Tischlerově dílu viz Martin PAVLÍČEK, *Severin Tischler. Sochař pozdního baroka na pomezí Moravy a Čech*, Olomouc 2008. – K dalším Supperovým obrazům viz Petra OLŠANOVÁ, *Oltářní obrazy Judy Tadeáše Josefa Suppera (1712–1771) na Moravě*, Olomouc 2011 (bakalářská diplomová práce, Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta, Katedra dějin umění).

¹⁸⁶ Ke kompletnímu novému natření oltáře došlo nejdříve ve 2. pol. 19. století dle nálezu pigmentu zinkové běloby na mladší polychromii sochy Boha Otce. Oprava oltáře z roku 1821 ještě původní polychromie respektovala.

Oltář P. Marie Sedmibolestné z kostela Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové před restaurováním, foto V. Cinková.

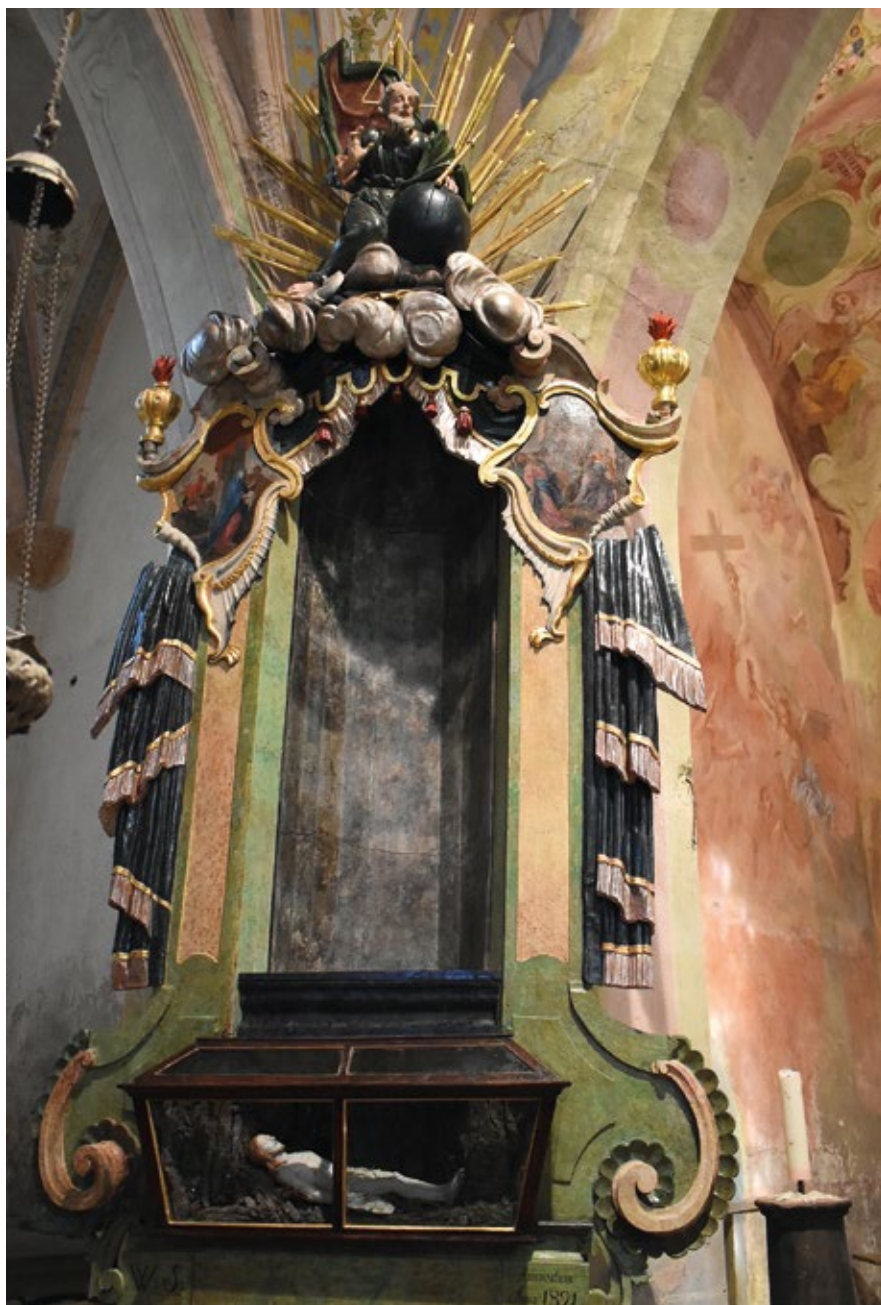
až během restaurování. Malby rozšiřují soubor dochovaného díla Judy Tadeáše Suppera a z materiálového hlediska představují v umělcově tvorbě nezvyklou techniku malby na dřevěném podkladu, v neobvykle malém obrazovém formátu. Zobrazují jednu scénu z Kristova dětství a druhou ze závěru jeho života: Disputaci dvanáctiletého Ježíše s učenici v jeruzalémském chrámu za přítomnosti rodičů a Setkání Krista nesoucího kříž na Golgotu s omdlévající P. Marií, již přidržuje apoštol Jan Evangelista. Náměty maleb souvisejí

Detail sochy Boha Otce z Moravské Třebové s odkrytou původní polychromií v levé polovině tváře, foto V. Cinková.

se zasvěcením oltáře dekorovaného sochou P. Marie Sedmibolestné v centrálním výklenku a sochou Boha Otce v nástavci. Korespondují i s ideovým konceptem náročné výzdoby moravskotřebovského hřbitovního kostela, odkazujícím k významu Kristovy oběti pro nazírání lidské smrti a posmrtného života.

Byla provedena kompletní výprava oltářní konstrukce. Obložení vitríny pro sochu ležícího Krista, složené ze stromové kůry a slídy, bylo restaurováno bez demontáže, aby nedošlo k poškození původního křehkého materiálu. Poškozené části oltáře byly řezbářsky doplněny. Sošky dvou

Oltář P. Marie Sedmiboolestné z kostela Nalezení sv. Kříže v Moravské Třebové po restaurování, foto V. Cinková.

Kartuše s nově objevenou malbou Dvanáctiletého Ježíše v chrámu z Moravské Třebové během restaurátorských prací, foto V. Cinková.

Detail kartuše s nově objevenou malbou Setkání Krista nesoucího kříž s P. Marií z Moravské Třebové, foto V. Cinková.

andlíků a jedna kartuše ze spodní části oltáře i andlíčí hlavičky, které zakrývaly osazení postranních drapérií, se nezachovaly a nebyly obnoveny. Zbylé torzo kartuše, jež nemá dochovaný protějšek, zůstalo uloženo v depozitáři. Po tmelení a retuších došlo ke konzervaci povrchu oltáře a jeho zpětné instalaci do kostela. Socha P. Marie Bolestné z re-tabula byla restaurována již v letech 2005–2006 a měla by být na oltář opět vrácena.¹⁸⁷

¹⁸⁷ Oltář P. Marie Sedmiboletné restauroval v letech 2015–2018 Mgr. art. Dušan Rohlík, práce byly financované z dotací Ministerstva kultury.

Orlice (část města Letohrad), soubor obrazů Křížové cesty z kostela Nanebevzetí Panny Marie

Obraz Pilát odsuzuje Ježíše k smrti před a po restaurování, soubor Křížové cesty z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě – Orlici, foto Š. a P. Bergerovi.

Dalším unikátním dílem, jehož restaurování bylo v letošním roce po osmi letech ukončeno, se stal soubor čtrnácti obrazů Křížové cesty. Namaloval jej český malíř, žijící a tvořící ve Vídni, Johann Wenzl Bergl (1718–1789).¹⁸⁸ Bergl byl žákem významného rakouského mistra Paula Trogera, u něhož studoval na vídeňské Akademii výtvarných umění. Jeho styl se vyznačuje progresivním expresivním výrazivem, které v malbě na plátně dosáhlo svého vrcholu právě v orlickém obrazovém souboru a bylo na svou dobu výjimečné. V těchto dílech upoutá lehkost a zkratkovitost jeho výtvarného projevu, kterou restaurátoři přičítají malířovým bohatým zkušenostem s freskovou technikou prováděnou v rychlém procesu do mokré omítky. Díky výrazné kvalitě a nadčasovosti díla i rozsahu tvorby rozprostírající se na velké části území Habsburské monarchie lze malíře považovat za uměleckou osobnost středoevropského významu. Pro východní Čechy vytvořil celkem tři soubory stejného námětu, orlická Křížová cesta byla do kostela zavěšena v roce 1759. Napnutí obrazů na napínací rámy a osazení řezbářských dekorací se uskutečnilo až po transportu obrazů ve svinutém stavu z Vídně.

¹⁸⁸ V odborné literatuře je užívána německá forma malířova jména.

Detail obrazu Ježíš poprvé padá pod křížem před retuší z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě – Orlicí, foto Š. a P. Bergerovi.

Nejprve předcházel rentgenologický průzkum a základní orientační průzkum provedený v roce 2010. Rentgenologický průzkum odhalil lokální přemalby, které byly provedeny ve většině případů přímo na starý lak, a pod tím dobře dochovanou originální malbu. Zjistil také některé autorské změny (č. XII) a u několika obrazů byla identifikována větší dílenská spoluúčast (č. XI, XII). Vizuální a sondážní průzkum popsal lokální nevratná poškození malby postříkáním při výmalbách interiéru kostela, kdy došlo k neodstranitelným stopám do barevné vrstvy. Ukázalo se, že malba byla lakována až později po zavěšení obrazů v kostele. Kromě jednoho obrazu restaurovaného v 90. letech 20. století se všechna plátna nacházela v havarijním stavu. Předně bylo zjištěno, že formát vlastní malby je rozsahem větší než velikost napínacích rámu a malba je poškozena zahnutím po obvodu rámu. Některé obrazy byly v minulosti protřeny a tato místa neodborně vyspravena záplatami. Nečistoty a zažloutlý lak znejasnily sytost původní barevnosti. Některá plátna poškodil ptačí trus. Řezbářská výzdoba a obrazové rámy byly z velké části zničeny červotočem.

Restaurování tohoto rozsáhlého cyklu maleb bylo zahájeno v letech 2011–2012 sejmutím obrazů z napínacích rámu, jejich nažehlením na nové dublovací plátno na voskopryskyřičnou směs a napnutím na nový napínací rám odpovídající skutečným rozměrům malby. Před zákrokem došlo k odstranění druhotné zadní krycí desky a barevných olejových nátěrů na zadních stranách pláten, které zamezily jejich prodyšnosti. V této fázi byly obrazy veřejnosti krátkodobě vystaveny na zámku v Pardubicích. V letech 2012–2018 navázalo restaurování vlastní malby. Cílem bylo konzervační

Postavy plačící P. Marie a sv. Jana Evangelisty z obrazu Ježíš umírající na kříži z orlického kostela, foto Š. a P. Bergerovi.

Sv. Máří Magdaléna truchlící pod křížem, detail obrazu Ježíš umírající na kříži z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě – Orlici, foto V. Cinková.

Detail obličeje plačící sv. Máří Magdalény na obraze Ježíš snímán z kříže z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě-Orlici, foto Š. a P. Bergerovi. Snímek ukazuje sondu ztenčení degradovaného laku chránícího barevnou vrstvu obrazu.

Obraz Ježíš potkávající zarmoucenou matku z kostela Nanebevzetí P. Marie v Letohradě-Orlici po restaurování, foto Š. a P. Bergerovi..

Obrazy Křížové cesty po restaurování, expozice Arcidiecézního muzea v Olomouci, foto Š. a P. Bergerovi.

zachování originální malby, respektování autorského výrazu a patiny stáří daného materiálu. Z povrchu obrazů byl odstraněn zažloutlý lak s nečistotami a sekundární neautorské přemalby, defekty byly vymeleny pružným voskoprskyříčným tmelem, vhodným do vlhkého a chladného prostředí kostela. Na mezivrstvě z damarového laku se provedla scelovací retuš na poškozených místech malby a na obrazy byl nanesen závěrečný ochranný damarový lak s příměsí včelího vosku a polymerovaného oleje. Restaurátoři vyrobili nové obrazové rámy jako kopie stávajících ráků, jejichž stabilita byla narušena červotočem.

Od roku 2019 je nutné navázat s restaurováním dekorativní řezbářské výzdoby obrazových ráků, které jsou prozatím uloženy v depozitu. V roce 2019 se chystá u nás i v Rakousku několik výstavních počínů u příležitosti uplynulých 300 let od malířova narození a ke 230 letům od jeho úmrtí. Nejbližší výstava proběhne od února do května 2019 v Arcidiecézním muzeu v Olomouci, kde bude představen kompletní soubor čtrnácti obrazů orlické Křížové cesty. Další výstavy se uskuteční v muzeích a kláštřích na místech, která jsou s Berglovým působením spojena – v Městském muzeu v jeho rodném Dvoře Králové nad Labem, v benediktýnském opatství Melk, v cisterciáckém opatství Zwettl a v bývalém benediktýnském opatství Klein-Mariazell.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Obrazy orlické Křížové cesty restaurovali akad. mal. Šárka a Petr Bergerovi. Obrazové rámy zhotovili Anna a Petr Bezchlebovi. Práce se uskutečnily díky finančním prostředkům Pardubického kraje.

Pardubice, socha sv. Josefa s Ježíškem z kostela Zvěstování Panny Marie, MUBASO Chrudim

Socha sv. Josefa s Ježíškem z kostela Zvěstování P. Marie v Pardubicích před a po restaurování, foto V. Cinková.

Další hodnotnou barokní prací, jež byla restaurována v letech 2015–2018, je socha sv. Josefa s Ježíškem. Provenienčně pochází z kostela P. Marie Sedmibolestné, kde pravděpodobně zdobila oltář sv. Rodiny v kostelní lodi. Později byla přemístěna do bývalého klášterního kostela Zvěstování P. Marie.¹⁹⁰ Vznik skulptury je řazen do 2. čtvrtiny 18. století a jejím autorem by mohl být Jan Albert Devoty (asi 1700 – po roce 1753), dříve se uvažovalo také o autorství Ignáce Rohrbacha (asi 1691–1747). Na díle bylo průzkumem identifikováno několik vrstev povrchových úprav, které byly silně zkrakelované, uvolněné, na mnoha místech opadané a značně znečištěné prachovými depozity.¹⁹¹ Sekundární historické vrstvy se shodovaly s výstavbou polychromie na dvou dalších sochách z kostela P. Marie Sedmibolestné, později také umístěných v kostele Zvěstování P. Marie – sv. Máří Magdaléně a sv. Petrovi.¹⁹² Druhotně nanesené vrstvy zakrývaly původní

¹⁹⁰ Kostel Kostel P. Marie Sedmibolestné byl zrušen za Josefa II. v roce 1786 a v následujícím roce bylo jeho vybavení rozprodáno v dražbě. Spolu s oltářem sv. Rodiny se v lodi kostela nacházel ještě oltář Ecce Homo. Viz Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, IV. díl, 1. část, Pardubice 1928, s. 96.

¹⁹¹ Na nejstarší polychromii se nacházel krycí červenohnědý technický nátěr, který sloužil jako základová barva a na něm byla položena vysoká podkladová klišokřídlová vrstva s olejovými přemalbami. Chemickotechnologická analýza prokázala na křídle andílka v nejstarším souvrství křídly (kokolit) a červené hlinky pohledovou vrstvu zlata s malou příměsí stříbra (Národní galerie v Praze, Ing. Václava Antušková, 2017).

¹⁹² Sochy sv. Máří Magdalény a sv. Petra byly v kostele P. Marie Sedmibolestné umístěny při hlavním oltáři nad vchody k sakristii, viz Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, IV. díl, 1. část, Pardubice 1928, s. 96.

modelaci sochy a potlačovaly vysokou kvalitu řezbářské práce. Současná povrchová úprava drapérií byla provedena ve zcela zničeném zoxidovaném plátkovém metalu, který měl imitovat zlacení. Ježíškovo později doplněné předloktí levé ruky nekorespondovalo s původním tvaroslovím sochy, proto bylo odsouhlaseno dořezení tvarově vhodnějšího doplňku. Kvůli havarijnímu stavu nesoudržných a zcela degradovaných mladších vrstev polychromie bylo rozhodnuto o jejich sejmutí na původní křídovou vrstvu s ponecháním negativních sond. Po velmi precizním a opatrně provedeném postupném odpreparování jednotlivých sekundárních vrstev, reagujících na různá chemická činidla, byla odhalena původní povrchová úprava. Z autentické polychromie se kromě křídovaných povrchů a červeného podkladového polimentu na oděvech dochovaly pouze minifragmenty zlacení na šatech sv. Josefa a zčernalého stříbra na obláčcích andálků. Zůstaly také nepatrné stopy původní barevnosti těl (červeně rtů a oční zornice sv. Josefa nebo inkarnát mezi prsty u Ježíškovy nohy). Na základě vyhodnocení těchto nálezů se po tmelení a výspravě křídovaných povrchů přistoupilo k provedení kompletní rekonstrukce podle podobných barokních děl z tohoto období. Při rekonstrukci se pracovalo s přiznáním zkrakelovaného křídovaného povrchu, díky němuž získalo přirozenou patinu nově položené zlacení v kombinované technice lesku a matu i nové stříbrnění. Rekonstrukce vlasů a inkarnátů Josefa i Ježíška opět vycházela z analogických příkladů a byla provedena v transparentních vrstvách s přiznáním zkrakelovaného podkladu. Povrch sochy se na závěr konzervoval damarovým lakem a šelakem. Dřevo bylo v dobrém stavu, bylo pouze preventivně biocidně a fungicidně ošetřeno, lokálně se napouštělo modifikovanou kalafunou a byly vytmeleny drobné defekty. Socha je po restaurování vystavena v Muzeu barokních soch v Chrudimi, poté se počítá s jejím návratem do Pardubic.¹⁹³

Slepotice, krucifix ze sousoší Kalvárie z kostela Povýšení sv. Kříže, MUBASO Chrudim

Jiným významným uměleckým předmětem, který byl v letošním roce restaurován, je socha Krista ze sousoší Kalvárie ze Sleptic. Kromě Krista na kříži do souboru patří také přihlížející postavy P. Marie, sv. Jana Evangelisty a sv. Máří Magdalény, restaurované v předchozích letech při přípravě expozice Muzea barokního sochařství v Chrudimi.¹⁹⁴ Jedná se o jedinečné dílo celorepublikového významu, zobrazující Krista s naturalistickým zdůrazněním utrpení doprovázeným svazkovitými proudy krve vytékajících po čtyřech hřebecích z ran na rukou a nohou, z hrudníku probodnutého kopím a po celém těle jako následek bičování, i kapkami krve v obličeji po nasazení trnové koruně. Důležitost sdělení umocňují dramatická gesta postav stojících pod křížem a strhané tváře žen plné plasticky ztvárněných tekoucích slz. Sousoší je považováno za dílo předního českého barokního sochaře Ferdinanda Maxmiliána Brokoffa (1688–1731) a jedná se o jeho jedinou zjištěnou práci v Pardubickém kraji.¹⁹⁵ Vykazuje shodné znaky především s Brokoffovým

¹⁹³ Sochu restaurovala akad. mal. Hana Vítová, na financování restaurátorských prací se kromě majitele podílel Pardubický kraj a Město Chrudim.

¹⁹⁴ Sochy P. Marie, sv. Jana Evangelisty a sv. Máří Magdalény restaurovala v roce 2011 akad. mal. Naděžda Mašková.

¹⁹⁵ Socha byla Brokoffovi připisována na základě formální analýzy v článku Iva Kořána: Ivo KOŘÁN, Třetí Brokoffova Kalvárie, in: Umění, 2000, roč. 48, č. 5, s. 371–373.

Slepotická Kalvárie před restaurováním a detail sv. Máří Magdalény po restaurování, foto V. Maryška, V. Cinková.

mistrovským dílem, Kalvárií z kostela sv. Havla v Praze.¹⁹⁶ Původně nepochází ze Slepotic, ale z minoritského kostela Zvěstování P. Marie v Pardubicích, kde bylo umístěno na oltáři sv. Kříže po levé straně presbytáře. Po zrušení pardubického kláštera v době josefínských reforem roku 1785 bylo v následujícím roce zakoupeno posledním kvardiánem kláštera pro farní kostel v Korouhvi.¹⁹⁷ Nejméně od roku 1827 se Kalvárie nacházela v kostele Povýšení sv. Kříže ve Slepoticích na Pardubicku.¹⁹⁸ V moravanské kronice, která obsahuje také záznamy ke slepotickému kostelu, je však zmíněn pouze krucifix a dvě sochy: „*Tento velký krucifix se svými figurami Marii Matku Boží a Marii Magdalenu představující v chrámu Páně slepotickém darován jest kostelu tomuto z kláštera pardubického od P. P. minoritů.*“¹⁹⁹

¹⁹⁶ Skulptura opakuje přesnou kompozici i rozvržení gest havelské Kalvárie, která je navíc doplněna o postavy andělů, Boha Otce a andělíčích hlaviček v obláčcích. Postava Krista se shoduje i typologicky v tzv. čtyřhrébovém Ukřížování. Havelský Ukřížovaný je však pojatý klasičtěji, s méně znatelnými rány. U Brokoffovy další práce, Kalvárie z kostela sv. Haštala v Praze, je už kompozice poněkud odlišná, chybí zde postava sv. Máří Magdalény, ale vyskytují se zde další figury.

¹⁹⁷ Kvardián Havele zakoupil kromě oltáře sv. Kříže i další tři oltáře určené do místa jeho budoucího působení v Korouhvi, viz Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, IV. díl, 1. část, Pardubice 1928, s. 86, 87. – Vzhledem k záznamu v moravanské kronice o daru Kalvárie z pardubického kláštera se lze domnívat, že k převozu Kalvárie do Korouhve nakonec nedošlo.

¹⁹⁸ Děkanský úřad Horní Roveň, *Liber Memorabilium Localia Moravanensis* (Memorabilienbuch der Localie in Moravan, anfangend vom 1. Jänner 1836), rok 1839, s. 233. – Záznam o Kalvárii je v kronice vepsán mezi dva další inventární údaje datované k roku 1827. Z toho je možné odvodit, že v tomtéž roce již byla v kostele umístěna i Kalvárie. – Chrám ve Slepoticích byl dostavěn roku 1818. Roku 1812 byl vymalován presbytář, v letech 1817 a 1827 byly postaveny dva nové oltáře a v roce 1818 byl štafírován oltář u kazatelny (snad je tím míněn boční oltář na epištolní straně lodi naproti kazatelně; kromě hlavního oltáře se v kostele nachází už jen oltář s Kalvárií).

¹⁹⁹ Buď pisatel kroniky sochu Jana Evangelisty opomenul zapsat, nebo tehdy nebyla jako součást souboru vystavena.

Kalvárie z kostela Povýšení sv. Kříže ve Slepoticích po restaurování, foto V. Cinková.

Vznik Kalvárie je časově řazen do doby kolem roku 1725,²⁰⁰ kříž byl doplněn později. Při restaurování bylo zjištěno, že se na něm v minulosti nacházel štítek s nápisem: „INRI“, který se nedochoval.

Sondážní restaurátorský průzkum sochy ukřižovaného Krista zjistil, že socha měla v minulosti až pět časově různých podob povrchových úprav. Byla vznesena hypotéza o její původní prezentaci pouze v přírodním dřevě.²⁰¹ První přesvědčivě identifikovaná podoba povrchové úpravy sochy je v technice leštěné běli, a to včetně bederní roušky.²⁰² Vlasy měl Kristus středně hnědé a provaz bederní roušky černý. Později štafíř na bělostné Kristovo tělo domaloval krvavé rány.²⁰³ Následující úpravou se projevila změna estetického dobového vkusu, kdy Kristovo tělo mrtvolně zezelenalo. Ačkoli se zelená polychromie na sochách Ukřižovaného prokazatelně vyskytuje i v období pozdního baroka a rokoka, tato zelená Kristova podoba je záležitostí až 19. století, kdy už dílo bylo umístěno ve Slepoticích.²⁰⁴ Na konci 19. nebo snad až ve 20. století byla skulptura opatřena poslední polychromií v podobě neodborné opravy, která nerespektovala původní řezbu, Kristovy rány přeměnila na paprsky bronzovým nátěrem imitujícím zlacení a barevně odlišila pleť a bederní roušku. Poslední obnova přinesla také radikální zásah do samotné řezby – ze sochy byly odězány plastické rány s prýstíci krví, které byly původním autorským řešením.

²⁰⁰ Ivo KOŘÁN, Třetí Brokoffova Kalvárie, in: Umění, 2000, roč. 48, č. 5, s. 371–373.

²⁰¹ Sondami byla na dřevě odhalena tenká tmavá vrstva, na povrchu pravděpodobně znečištěná prachovými depozity. Z tohoto zjištění restaurátor usuzuje, že socha byla nějakou dobu vystavena bez polychromie (viz restaurátorská zpráva z roku 2017 uložená v Archivu NPÚ v Pardubicích). Laboratorní průzkum z odebraných vzorků ovšem tuto vrstvu na dřevě nezachytil a tedy ji ani materiálově neurčil (Ing. Pech, 2017). Odebrané vzorky lze porovnat s detailněji provedeným laboratorním průzkumem při restaurování sousoší v roce 2011 (Ivana Vernerová). U sochy P. Marie, sv. Jana Evangelisty i sv. Máří Magdalény byla chemickotechnologickým průzkumem v několika vzorcích identifikována na dřevěném podkladu klišová vrstva, která bývá typickým technologickým podkladem pod nánosy křídly. V několika případech je však tato klišová vrstva označena jako pigmentovaná (na drapérii P. Marie byl určen pigment železitě červení). V roce 2011 byl laboratorně zkoumán i jeden vzorek z Kristova nártu a jeden vzorek z jeho roušky. Zde jsou na rozdíl od zjištění z roku 2017 zachyceny dvě vrstvy křídly oddělené od sebe klišovou vrstvou. Pod nejstarší křídou byly v obou vzorcích (stejně jako u inkarnátu sv. Jana) ještě navíc identifikovány zbytky růžové barvy, ovšem nebyl odebrán dřevěný podklad, který by vrstvení upřesnil. Interpretace laboratorních nálezů je prozatím nejednoznačná.

²⁰² Leštěný povrch se projevil při sondážním průzkumu. Chemickotechnologický průzkum tuto vrstvu identifikoval jako křídový podklad bez další specifikace (Ing. Pech, 2017). – U ostatních třech figur sochařského souboru nebyla při restaurování v roce 2011 povrchová úprava leštěné běli zaznamenána a byla restaurována předpokládáná původní barevná povrchová úprava v technice tempery, nanesená na křídovým podkladu na dřevě opatřeném subtilním klišovým nátěrem. Viz restaurátorská zpráva č. 4865 uložená v Archivu NPÚ v Pardubicích. – Podnětné je porovnání s polychromií sochařského souboru Kalvárie z kostela sv. Havla v Praze, který byl restaurován v letech 1956–1957. Povrchová úprava byla řešena v křídovém podkladu (běli), zabarvené v inkarnátech do tónu slonové kosti. V obličejích byly dokresleny oči a rty. Ostatní části těla se ještě před zaschnutím křídly opatřily barevně lazurovaným povrchem akvarelového nebo temperového charakteru, vsakovaným do křídového podkladu, jenž se po zaschnutí leštil. Tato technika je přirovnávána barevnému moření dřeva. Viz Karel STÁDNÍK, Kostel sv. Havla na Starém Městě v Praze, in: *Technologia artis 2*, dostupné z: <https://technologiaartis.avu.cz/2polych-ferdin.html> [cit. 2018-12-12]. Shodnou technologií byla řešena i povrchová úprava slepoticích Kalvárie.

²⁰³ Malované krvavé rány kompaktně překrývají krakeláž spodní leštěné běli, proto je vrstva křídly s leštěným povrchem staršího data.

²⁰⁴ V zelené vrstvě chemickotechnologický průzkum identifikoval přítomnost zinkové běloby vyráběné v Anglii od roku 1834 a ve Francii od roku 1850. Pochází tedy nejspíše až z doby po polovině 19. století. Zelená vrstva je složena ze světle zeleného podkladu a tmavší zelené pohledové vrstvy.

Krucifix ze slepotické Kalvárie po restaurování, foto V. Cinková.

Při stávajícím restaurování byl Kristus i s křížem ozářen kvůli vyhubení aktivního červotoče a lokálně prosycen modifikovanou kalafunou. Na základě průzkumných zjištění bylo přistoupeno k postupnému odkryvu dvou mladších polychromií na kvalitní souvislou vrstvu leštěné běli s ponecháním o něco pozdějších krvavých ran. Na leštěné běli zůstal příznán lehce nazelenalý tón, který vznikl prosáknutím následné technické světle zelené podkladové vrstvy. Snímání probíhalo po jednotlivých časových vrstvách, které byly před odstraněním fotograficky dokumentovány. S přihlédnutím k plánovanému návratu sochy do slepotického kostela a významu Kristovy oběti v rámci křesťanského učení bylo rozhodnuto o retušování míst odřezaných Kristových ran, které ztmavilo

jejich barevnost, ale z větší části ponechalo kolorit dřeva. Retuši byly podpořeny i malované kapky vytékající z ran. Povrch skulptury byl na závěr zalakován prostředkem s UV ochranou. Socha byla po úspěšném restaurování vystavena ve společnosti již dříve restaurovaných částí souboru Kalvárie v Muzeu barokních soch v Chrudimi.²⁰⁵

Zdroje:

Literatura

Ondřej JAKUBEC, Radka MILTOVÁ, *Osobnost a dílo Matouše Radouše a tvorba renesančních epitařů v Chrudimi*, in: *Theatrum historiae* 2, Pardubice, 2007.

Ivo KOŘÁN, *Třetí Brokoffova Kalvárie*, in: *Umění*, 2000, roč. 48, č. 5, s. 371–373.

Emanuel POCHE, *Moravská Třebová*, in: E. Poche (ed.), *Umělecké památky Čech*, 2. díl, Praha, 1978.

Antonín RYBIČKA, *O starožitnostech a umělcích Chrudimských*, in: *Časopis českého muzea*, 1848, roč. 22, 1. díl, s. 425–427.

Josef SAKAŘ, *Dějiny Pardubic*, IV. díl, 1. část, Pardubice, 1928.

Prameny

Liber Memorabilium Localia Moravanensis (Memorabilienbuch der Localie in Moravan, anfangend vom 1. Jänner 1836), rok 1839.

Internetové zdroje

Karel STÁDNÍK, *Kostel sv. Havla na Starém Městě v Praze*, in: *Technologia artis* 2, dostupné z: <https://technologiaartis.avu.cz/2polych-ferdin.html> [cit. 2018-12-12].

²⁰⁵ Krucifix restauroval v letech 2017–2018 akad. mal. Roman Ševčík, financování zajistilo Město Chrudim, které se významným způsobem podílí na obnově movitých kulturních památek v širším regionu. Zpět do kostela se dílo navrátí až po skončení výstavy.

Polička, morový sloup, 2018, foto V. Paukr.

Vybrané akce restaurování v roce 2018

Václav PAUKRT

Polička – mariánský (morový sloup) na Palackého náměstí

Polička, morový sloup, kopie sochy sv. Karla Boromejského, 2018, foto V. Paukrt.

V roce 2018 bylo dokončeno rozsáhlé a náročné restaurování mariánského sloupu v Poličce, dílo východočeského sochaře Jiřího Františka Pacáka, které vytvořil se svojí dílnou v letech 1727–1731. Poslední etapa zahrnovala drobnější tmelení a barevné retuše ve spodních partiích mohutné soklové části sloupu, dokončení sekaných kopií soch sv. Víta, sv. Václava, sv. Šebestiána a jejich osazení na původní místa na sloupu. Osazena byla rovněž restaurovaná kartuš s korunou a nápisem nad sochou sv. Václava odkazující k tomu, že celý sloup je z vděčnosti věnován slávě Panny Marie a s chronogramem dokončení díla v roce 1731. Na závěr restaurování byl sloup 16. 11. 2018 za velké účasti obyvatel Poličky znovu vysvěcen.²⁰⁶

²⁰⁶ Restaurování prováděli Mgr. BcA. Petr Gláser a BcA. Renata Poláková, kopie soch vysekali Dalibor Machek a Petr Novotný a jeho firma Kamenictví KYNO, s. r. o.

Svitavy – mariánský (morový sloup) na Mírovém náměstí

Druhá dokončovací etapa restaurování sloupu ve Svitavách, který v roce 1703 postavil zatím neznámý sochař jako dík města Panně Marii za ochranu před morem i ohněm, zahrnovala dočištění hranolového soklu, zpevnění pískovce, jeho tmelení, lokální barevnou retuš kamene, vyčištění jeskyně a restaurování zde ležící sochy sv. Rozálie a hydrofobizaci pískovce soklu jen na exponovaných místech. Spodní stupně byly osazeny zpět a restaurování sloupu bylo dokončeno restaurátorským zásahem na kuželkové balustrádě kolem sloupu, který zahrnoval stejný postup prací jako na vlastním sloupu se sochami. Datace v nápise o opravě sloupu na zadní straně soklu byla změněna na rok 1807, podle dochovaných účtů proběhla první oprava v tomto roce, nesprávná datace 1897 vznikla při některém následujícím zásahu na sloupu.²⁰⁷

Svitavy, morový sloup po restaurování, 2018, foto V. Paukrt.

Svitavy Immaculata, 2018, foto V. Paukrt.

Svitavy socha sv. Šebestiána a sv. Rocha, 2018, foto V. Paukrt.

²⁰⁷ Dokončení restaurování sloupu provedl stejně jako první etapu restaurátor MgA. Josef Petr s agenturou Jan Zrzavý Praha.

Moravská Třebová, mariánský (morový) sloup na Palackého náměstí, 2018, foto V. Paukrt.

protimorové patrony sv. Šebestiána, sv. Rocha, kardinála sv. Karla Boromejského a minoritu sv. Petra z Alkantary, na čelní straně do jeskyně umístil další světici proti moru sv. Rozálii. Na římsce nad jeskyní s datací ANNO 1718 je osazena kartuš s moravskou orlicí, na menším soklu nalezneme sochy sv. Josefa, sv. Jana Nepomuckého, františkána sv. Antonína Paduánského a jezuitského světce sv. Františka Xaverského. Na tento sokl osadil J. Sturmer hranolový sokl s profilovanou římsou, na nároží čtyři sedící andílky, na dřík sloupu umístil lichtenštejnský znak se Zlatým rounem a na kompozitní hlavici sochu

Moravská Třebová – mariánský (morový sloup) na náměstí T. G. Masaryka

Po polovině roku 1715 až do začátku roku 1716 postihla Moravskou Třebovou velká epidemie moru, při které zemřelo na devět set obyvatel včetně představitelů města i církve, jak uvádí jeden z nápisů na soklu sloupu. Již koncem roku 1715 požádala rada města olomouckou biskupskou konzistoř o souhlas s postavením sloupu uprostřed náměstí, s jeho stavbou souhlasil i majitel panství kníže Antonín Florián z Lichtenštejna. Po kladném vyjádření konzistoře byl radou města zhotovením sloupu pověřen olomoucký sochař Johann Sturmer se svojí dílnou. Na mohutném čtyřbokém podstavci, který je obklopen kuželkovou balustrádou, osadil na nárožích

Moravská Třebová, detail, Immaculata, 2018, foto V. Paukrt.

Panny Marie Immaculaty se svatozáří stojící na zeměkouli obtočenou hadem s jablkem prvního hříchu. Na třech stranách spodního mohutného soklu jsou rozsáhlé sekané nápisy informující o epidemii moru, o všech sochách, které jsou osazeny na sloupu a mají od města odvrátit tuto záhubu, a v třetím nápisu jsou jmenováni dárči, kteří přispěli na jejich zhotovení. Po postavení lešení byl v roce 2018 proveden doplňující restaurátorský průzkum, který potvrdil

Moravská Třebová, Lichtenštejnský znak s řádem Zlatého rouna, 2018, foto V. Paukrt.

zjištění předcházejícího průzkumu, a to statické poruchy v zeměkouli pod sochou Panny Marie, u patky a římsy dříku sloupu a značné zvlhčení a zasolení spodních partií mohutného soklu včetně sekaných nápisů. Havarijní stav byl konstatován u dvou sedících andílků na římsě. Restaurátorské práce provedené v roce 2018 zahrnovaly očištění kamene (podle dochovaných archivních pramenů se jedná o pískovec z nedalekého lomu v Mladějově), zpevnění kamene a jeho tmelení na poškozených místech a na chybějících

Moravská Třebová, detail, sochy světců (sv. Šebestián, sv. Roch), 2018, foto V. Paukrt.

částech architektury a v nejnútnejší míře na sochařské výzdobě včetně barevné retuše těchto tmelů. Podle starší fotodokumentace byl zhotoven model chybějícího sedícího andílka na římsu a po odsouhlasení byl zaformován výdusek andílka z umělého kamene a osazen na římsu. Ke statickému zajištění poruch na sloupu byla statikem vypracována projektová dokumentace a podle tohoto návrhu byly praskliny zajištěny nerezovými sponami a dolní část dřívku sloupu novými stahujícími obručemi. Všechny nápisy restaurátoři mírně barevně zvýraznili včetně barevného odlišení chronogramů, svatozář kolem hlavy Panny Marie byla staticky zajištěna drobnými táhly proti vylomení. Restaurování morového sloupu bude dokončeno v roce 2019.²⁰⁸

Brandýs nad Orlicí – pomník Jana Amose Komenského

Moravská Třebová, detail, sochy světců (sv. Šebestián, sv. Roch), 2018, foto V. Paukr.

Pod lesem u řeky Tichá Orlice při lesní cestě do Klopot byl v roce 1865 postaven pomník, který připomíná činnost Jednoty bratrské a pobyt Jana Amose Komenského, který se po Bílé hoře skrýval v Brandýse nad Orlicí na zdejším panství Karla staršího ze Žerotína a měl zde napsat svůj Labyrint světa a ráj srdce. Na čtyřech vysokých stupních je vysoký

²⁰⁸ Restaurování v roce 2018 prováděl restaurátor BcA. Daniel Bartoš se spolupracovníky.

Pomník Jana Amose Komenského, reliéf J. A. Komenského, 2018, foto V. Paukr.

odstupněný sokl s nápisem a nahoru se zužující čtyřboký pylon s kruhovým medailonem s hlavou J. A. Komenského. Po restaurátorském průřezu byl pískovec z lomu v obci Záměl očištěn, zpevněn, vytmelen v poškozených místech s barevnou retuší těchto tmelů, stupně byly vyrovnány a vyspárovány. Zlacení nápisu a kruhového medailonu bylo vyčištěno a na závěr byl pomník biocidně ošetřen.²⁰⁹ Ke vzniku Komenského Labyrintu světa a ráje srdce odkazuje i přírodní labyrint, který vznikl na louce před pomníkem.

Žamberk – kostel sv. Václava, malby v presbytáři

V letošním roce pokračovalo restaurování bohaté malované výzdoby interiéru kostela, která vznikla převážně v letech 1893–1895 a navazovala na opravu kostela po požáru v roce 1859. Na valené klenbě s výsečemi jsou ornamentální a vegetabilní malby, na středu v oválu je zobrazena polopostava Krista, na pasu malíři umístili kruhové medailony s anděly a ve vrcholu pasu medailon s polopostavou Boha Otce. Nad římsou je figurální scéna Zvěstování s Pannou Marií vlevo a andělem s lilii vpravo. Při

Kostel sv. Václava, presbytář, malby po restaurování, 2018, foto V. Paukr.

²⁰⁹ Restaurování pomníku prováděl restaurátor BcA. Aleš Košvanec.

restaurátorském průzkumu byly nalezeny signatury autorů maleb – figurální výjevy provedl s největší pravděpodobností J. V. Dyck, ostatní výzdobu Karel Kloz. Uvolněná a zpráskovatělá malba byla předzpevněna, dočištěna, zkrakelovanou barevnou vrstvou restaurátorky přichytily k podkladu. Malé praskliny omítky byly injektovány, velké trhliny restaurátorky otevřely, vyčistily a vyplnily vápennými tmely, které napodobovaly originální omítky. Na závěr proběhla barevná retuš práškovými pigmenty a vyzlacení chybějících zlacených dekorů.²¹⁰

Kostel sv. Václava anděl, 2018, foto V. Paukr.

Ústí nad Orlicí – Útěchová kaple u kostela Nanebevzetí Panny Marie, sochařská a kamenická výzdoba fasád

V rámci rozsáhlé revitalizace bývalého hřbitova u kostela Nanebevzetí Panny Marie, která zahrnovala úpravu terénu a zeleně, opravu a osazení náhrobků, obnovu bývalé márnice, umístění nového městského mobiliáře, proběhlo i restaurování soch a kamenných

Ústí nad Orlicí, revitalizace bývalého hřbitova u kostela Nanebevzetí Panny Marie, 2018, foto V. Paukr.

²¹⁰ Restaurování maleb prováděly restaurátorky MgA. Lucie Bartůňková, BcA. Hana Bělinová a Magdalena Slavíková.

Ústí nad Orlicí, Útěchová kaple po restaurování, 2018, foto V. Paukr.

prvků Útěchové kaple, která byla k závěru pozdně barokního děkanského kostela přistavěna ve druhé polovině 19. století (kolem roku 1870). Po opravě fasády kaple následovaly restaurátorské práce na pískovcovém soklu kaple a na hlavicích pilastrů, na soše Krista Vítězného v nise ve štítu kaple, na Archandělu Michaelovi na střeše předsíně a na Pietě, která byla vrácena do niky předsíně, kde byla původně osazena (situace je zachycena na fotografii v literatuře z roku 1935). Restaurátorské zásahy spočívaly v očištění pískovce, jeho zpevnění, doplnění umělým tmelem a na závěr s barevnou retuší a hydrofobizací kamene jen na exponovaných místech.²¹¹

Hroubovice, Dřevíkov, Žamberk, Pardubice – židovské hřbitovy, náhrobky

Na židovských hřbitovech v Hroubovicích, Dřevíkově, Žamberku a v Pardubicích probíhá již delší dobu postupná obnova náhrobků, která spočívá v jejich vyrovnávání, osazování

1. Dřevíkov, židovský hřbitov po restaurování, 2017, foto V. Paukr.

²¹¹ Restaurování prováděl restaurátor BcA Marek Běťák.

Dřevíkov, židovský hřbitov po restaurování, 2017, foto V. Paukrt

Hroubovice, židovský hřbitov po restaurování, 2018, foto V. Paukrt

Hroubovice, židovský hřbitov po restaurování, 2018, foto V. Paukrt

na nové základy a následné restaurování (čištění, zpevnění kamene, spojení rozlomených částí na nerezové čepy, tmelení a barevná retuš nových tmelů). V prvních letech restaurování byly zahájeny restaurátorské práce na nejstarších a nejhodnotnějších většinou pískovcových náhrobcích a postupně byly opravovány i mladší náhrobky z mramoru, černé leštěné žuly, jejichž stav i přes mladší dobu vzniku (konec 19. století – první třetina 20. století) byl špatný. Na hřbitově v Žamberku se restaurování v letošním roce zaměřilo hlavně na osazování a restaurování poškozených a rozlomených náhrobních rámců.²¹²

Žamberk, židovský hřbitov po restaurování, 2017, foto V. Paukrt

Žamberk, židovský hřbitov po restaurování, 2018, foto V. Paukrt

²¹² Restaurování náhrobků v Hroubovicích, Dřevíkové a Žamberku prováděl restaurátor Milan Šturm, v Pardubicích restaurátor Luděk Špatenka.

Zprávy a zajímavosti

111

Jan KRÁTKÝ

Dnes a zítra si беру dovolenou, trvalo to tedy vše 111 dní a nocí, přesně tolik času... Včera měl svátek sv. Valentýn, ale co je důležitější, byla „Popeleční středa“, při které se značíme křížem z popele s heslem „pomni, člověče, prach jsi a v prach se navrátíš“. A právě 14. února 2018 řekl pan doktor, že mohu konečně zpět do práce. Vše to začalo den před svátkem zesnulých, tedy 1. 11. 2017 na svátek „Všech svatých“. Stará česká pranostika říká: „Všichni svatí dluhy platí“ – no něco na tom asi bude. Měl jsem s kolegou Milanem Křištofem naplánovanou služební cestu do Býště, kde jsme v kostele svatého Jiřího mučedníka měli vzhledem ke své profesi dokumentovat zvony. Zajímavostí je, že tento kostel byl v kronikách připomínán již roku 1360, a to jako dřevěná stavba, která byla roku 1796 stržena a nově společně s farou a školou vystavěna. Zsvěcení zůstalo stejné, avšak budovu kostela to neochránilo před další přestavbou, způsobenou tentokrát živelnou pohromou (požářem) v roce 1822. Ale již následující rok byl kostel opraven a sloužil a stále slouží svému účelu. Naše cesta začínala ráno v Pardubicích, ale než jsme vyjeli, volal pan vedoucí pana Křištofa kvůli nějakému problému s docházkou, tak jsme získali drobnou časovou ztrátu, ale nic nenasvědčovalo žádným potížím. V Býšti před kostelem na nás už čekala paní kostelnice, které však už byla zima.

Přivítala nás se slovy, že jsme přijeli akorát včas, že už chtěla jít domů, ale pustila nás na věž a upozornila nás, že tam není úplně uklizeno kvůli netopýrům, kteří jsou chráněni. Nezalekli jsme se a s panem Křištofem jsme dorazili až ke zvonu. Zde jsme provedli kompletní dokumentaci tohoto kovoliteckého díla, při které jsem zjistil, že se jedná o práci z roku 1879 s korunou zdobenou plastikami čtyř hlaviček. Na čepci zvonu jsem dále popsal dva ornamentální pásy, mezi kterými bylo textové pole, které hlásalo

Historická fotografie kostela v Býšti, oficiální webové stránky obce

Zvon sv. Jiří z roku 1879, foto M. Křištof

v tom smyslu, že bude potřeba pomoc hasičů. Seděl jsem tedy na židli a čekal, kolega šel dolů vyhlížet pomoc. Pamatuji si zcela přesně, jak mi najednou bylo strašně teplo, až jsem si musel sundat bundu. Tehdy jsem si ještě vůbec neuvědomil satirickou situaci, kterou jsem tím způsobil, protože ráno při oblékání jsem sáhnul po první mikině, co byla po ruce. Jako na potvoru to byla mikina, která měla na prsou opravdu velké logo Supermana. A tak sedím v zaprášeném interiéru kostelní věže a na hrudi září červenožluté písmeno S – připadám si jak blbec. Najednou do věže přiběhla paní starostka Býště s otázkou, co se stalo, a tak začal můj první popis té události (na tu otázku jsem musel odpovídat ještě mnohokrát). Vše to netrvalo vůbec dlouho a přijela

„ke cti a chvále Bohu a sv. Jiří patronu chrámu tohoto“. Na plášti se nacházely ještě dvě drobné plastiky, které bylo také nutno popsat. Jednalo se o drobný kříž a postavu sv. Jiří. Stav zvonu jsem zhodnotil jako dobrý a šel o patro níže, kde byla umístěna ještě tři zvonová srdce. Kolega říkal, že ještě vyfotí podlahu pokrytou netopyřím trusem. Na předposlední prkenné schodnici se mi smekla noha a dostala se mezi dvě prkna tak nešikovně, že jsem spadl. Pan Křištof volal z nejvyššího patra věže, co se stalo. Já mu odpověděl, že jsem si zlomil nohu. Přiběhl a pomohl mi posadit se. Potom zavolal do práce, co se stalo. Zkusil jsem se opatrně postavit a doskákat po levé noze alespoň kousek dál, kde byla židle značky Thonet. Vzhledem k tomu, že jsme byli v patře věže, čekalo mě ještě asi padesát schodů vřetenového schodiště. „Chůze“ nešla moc dobře, proto jsme se rozhodli, že kolega zavolá pohotovost. Nevím přesně, co mu tehdy řekli, ale asi něco

V sanitním voze opět s písmenem S na prsou, foto M. Křištof

posádka záchranné služby a následně i hasiči (bohužel si nepamatuji jména těch uniformovaných mužů). Pan záchranář mi sundal botu a rozstříhnul kalhoty. Následně mi nandali nafukovací ortézu a pro jistotu i bundu. Záhý začala debata jak dolů. Nakonec jsem byl posazen do záchranářského křesla a s pomocí lan a hasičů snesen na zem, kde už čekala sanitka. Záchranáři naložili moji zlomenou nohu a odvezli do nemocnice. (Tak jsem to opravdu tehdy vnímal, připadalo mi, že jsem třetí osoba, která pozoruje ten příběh). Všude okolo bylo najednou spousta lidí, ale já je nevnímal.

V sanitce jsem se ptal zdravotníka, zda už někdy zasahoval na věži kostela, odpověděl, že ne. Netrvalo dlouho a já ležel na traumaboxu nemocnice v Pardubicích. Na jedné ruce mi měřili tlak, z druhé brali krev. A neuvěřitelné množství otázek. Jedna z nich byla, kdy naposledy jsem jedl a pil. Tehdy jsem nemusel dlouho přemýšlet, protože jsem to věděl úplně přesně. Než jsme odjeli do Býště tak jsem si říkal, bůhví kdy se vrátíme, a tak jsem snědl sušenku a napil se vody. Sundali mi nafukovací ortézu a přivezli rentgen. Paní doktorka provedla první snímko-

vání a řekla, že to teď možná bude trochu bolet, nevěděl jsem, co chce dělat, tak jsem tomu nevěnoval velkou pozornost. Ano, začala mi rovnat zlomenou kost. Následovalo zařívání sádkou. Myslel jsem, že tím to končí a pojedou domů, ale čekala mě cesta na chirurgické oddělení, kde jsem dostal lůžko jedna na pokoji jedenáct (jak jinak). A čekání na operaci o hladu a žizni. Střídali se u mého lůžka sestry, doktoři i ostatní personál nemocnice. Nakonec přišel i sám pan primář MUDr. Hoza a vysvětlil mi, co se mi v noze vlastně stalo. Ukazoval, kde povede řez, a že nás čeká asi hodina na sále. Mezi tím se mi úplně vybil telefon, a tak jsem měl úplný klid přemýšlet o tom, co se vlastně stalo. No a v tu chvíli mi to všechno začalo docházet. Čekání na operaci bylo opravdu dlouhé, a tak jsem poprosil sestru o nabíječku na telefon, po zapnutí mi přišla zpráva od kolegy Horáka (kterému říkám Dynamo), se kterým jsem se potkal před garáží u auta, než jsme odjeli na služební cestu. Psal, že jsem slavný. Přílohou zprávy byl i odkaz, když jsem ho otevřel, psalo se tam „Zlomil si nohu na kostelní věži“ (Pardubický deník, 1. 11. 2017). Odpověděl jsem mu, že jdu za chvíli na sál, a taky tomu tak bylo. Dostal jsem kapačku a nějaké léky a potom už přišla anestezioložka MUDr. Barbora Školoudíková, která mi svým lidským přístupem udělala opravdu radost. Dala mi dokonce vybrat, zda chci uspat, nebo jen umrtvit nohy. Odpověděl jsem jí, že nejsem doktor, abych to mohl rozhodnout. Dostal jsem tedy masku a šel jsem spát. Pak jsem se probudil na pokoji, všude byla už tma. Vnímal jsem jen bolest a světlo monitoru, který hlídal mé životní funkce.

V sanitním voze opět s písmenem S na prsou, foto M. Křištof

Rentgenový snímek po operaci, archiv nemocnice Pardubice

Má první otázka byla, zda budu ještě někdy chodit. Po kladné odpovědi následovala otázka druhá, kolik je hodin? Operace nakonec trvala více jak tři hodiny. Při operaci se ukázalo, že jsem měl dvě fraktury a dvě ruptury (přetržení vazů). Celých těch prvních šest dní v nemocnici by se dalo shrnout do slov doktora Jana Macků „vizita za vizitou, Savo a pláště bílý, vteřinu za vteřinou, kapačky ukrajujou, a čas proudí do tvý žíly“. Byl to také čas prvních návštěv, při kterých jsem se dozvěděl, že v místě mého zranění jen o 80 let dříve měla má prababička svatbu, takže ten zvon, který jsem sepsisoval, jí k té životní události zvonil. A tak vlastně začala má cesta plná naděje, že se opět postavím na nohy.

Když jsem přijel domů, nastal problém, který by se dal nazvat „kulturní památka a imobilní občan“. Vzhledem k tomu, že dům byl postaven v poslední čtvrtině 18. století nebyl uzpůsoben pro pohyb na vozíku, na který jsem byl upoután. Všude schody a úzké dveře, žádná sprcha, jen vany. No a tak mi půjčili z domova důchodců čtyřbodové chodítko a musel jsem se s tím po-

prat. Po schodech jsem lezl po zadku jako rak, do vany a z vany mi pomáhali bratři a na kontroly mě vozili jako Švejka do války.

Čas utíkal a nastal 14. prosinec, kdy mi vyndali v nemocnici v Pardubicích jeden šroub, který jsem dostal na památku (prý když jsem ten památkář). Následující ráno mě převezli na rehabilitační oddělení do Nového Bydžova. Opět mě tam čekala jednička, tentokrát v podobě čísla pokoje. Sestava spolubydlících byla velmi pestrá, byl jsem tam nejmladší, a tak jsem se zájmem poslouchal životní příběhy ostatních pacientů. Rehabilitační sestra mi hned na počátku řekla, že mám špatně nastavenou výšku chodítka a špatný styl „chůze“. No tak jsem trénoval, abych to zlepšil, čas jsem měl do 22. prosince. Pak následovali Vánoce doma a po Novém roce rehospitalizace v Novém Bydžově opět na pokoji číslo jedna na stejném lůžku. No a 4. ledna 2018 jsem poprvé stál na nohou, sám a bez pomoci druhých. V té době na vedlejší posteli ležel pan Letošník, který potom, co jsem přišel po rehabilitaci na pokoj bez chodítka, prohlásil: „Tady je to jako v Lurdech.“ S tímto „zázrakem“ mi pomohl fyzioterapeut Jan Dobeš se svým spartánským přístupem k životu a rehabilitaci jako takové. Od té doby jen zvyšují zátěž a zlepšují techniku chůze, abych v pondělí ráno mohl vykročit s nadějí rozhodným krokem vstříc novým zážitkům a výzvám!

Za tu dobu celé rekonvalescence jsem poznal, že zdraví není jen tak, a musím si opravdu vážít pomoci rodiny, přátel i kolegů, která je zdrojem obrovské psychické síly...

Dny evropského dědictví aneb Příhrádek za první republiky

Jana ŘEHOUNKOVÁ

Výročí několika dějinných milníků s osmičkou na konci v letošním roce rezonovala celou českou společností. Nejlákavějším tématem byla nepochybně První československá republika a sté výročí jejího založení. Toto téma sjednocovalo i oslavy Dnů evropského dědictví.

V neděli 16. září 2018 ožil pardubický Příhrádek prvorepublikovou atmosférou. Návštěvníci mohli zhlédnout putovní výstavu *Architektura ve službách první republiky*, která představila nejvýznamnější stavby daného období v Pardubickém kraji. Ve spolupráci s Veteran klubem Pardubice, nejdéle kontinuálně působící organizací svého druhu v České republice, proběhla výstava historických strojů. Prostor Příhrádku

Foto J. Řehounková.

Foto J. Řehounková.

Foto J. Řehouňková.

Dobový vůdčí list. Foto J. Řehouňková.

zaplnily automobily ikonických značek Aero, Praga i dobové motocykly. Po vyplnění testu z pravidel silničního provozu v 1. polovině 20. století získali návštěvníci tzv. vůdčí list – předchůdce dnešních řidičských průkazů. Atmosféru dokresloval fotokoutek s půjčovnou dobových kostýmů a workshop, kde si dámy mohly vyrobit módní doplňky, nejčastěji typické čelenky. Nenudily se ani děti, pro které byly připraveny nejrůznější aktivity, od cvrnkání kuliček po jízdu v plechových šlapacích autíčkách.

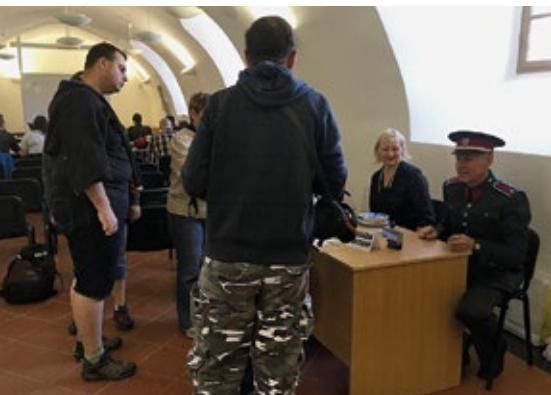
Foto J. Řehouňková.

Četníci na Příhrádku

Jana ŘEHOUNKOVÁ

Jako nemálo kulturních akcí v roce 2018 byly i tradiční Podzimní městské slavnosti v Pardubicích tematicky laděny do období první Československé republiky. Ve spolupráci s Klubem vojenské historie Pardubice z. s. se přednáškový sál na Příhrádku proměnil v četnickou pátračku a přivítal plk. JUDr. Michala Dlouhého, Ph.D., autora knižní předlohy slavného seriálu *Četnické humoresky*. Besedy o prvorepublikovém četnictvu i známém televizním seriálu se zúčastnili dobově oblečení četníci i návštěvníci z řad široké veřejnosti.

Nechyběla ani tradiční komentovaná prohlídka prostoru Příhrádku s Mgr. Bohdanem Šedou, při které se otevřely běžně nepřístupné prostory našeho pracoviště. Malí návštěvníci si mohli zahrát na stavitele s dřevěnými stavebnicemi *České památky*, ti starší zkoušeli štěstí v prvorepublikové autoškolce nebo vyráběli dobové módní doplňky.

Přednáška o četnictvu, foto J. Řehouňková.

Přednáška o četnictvu, foto J. Řehouňková.

Dílny pro děti, foto J. Řehouňková.

Komentovaná prohlídka Příhrádku s Mgr. Šedou, foto J. Řehouňková.

Pravěcí lovci i módní přehlídka. V říjnu patřil Příhrádek archeologům.

Jana ŘEHOUNKOVÁ

Mezinárodní den archeologie (MDA) je oslavou archeologie a nadšení z objevování. Různé archeologické organizace napříč celým světem nabízejí archeologický program a aktivity návštěvníkům každého věku a všech zájmů. Koná se každou třetí sobotu v říjnu už od roku 2011. V České republice se archeologové připojili k oslavám poprvé v roce 2013. Podoba může být různá, od archeologického festivalu pro rodiny, návštěvy archeologické lokality, cvičných vykopávek, přednášek až po návštěvy archeologa ve škole. Aktivity a zábavné programy Mezinárodního dne archeologie dávají každému příležitost objevit v sobě vášeň pro minulost.

Organizací MDA archeologové usilují o zvýšení povědomí o archeologii tím, že veřejnosti nabízí možnost zapojení do mnoha různých aktivit. Mezinárodní den archeologie je ale především oslavou archeologie a zdůrazňuje myšlenku, že archeologie je všude kolem nás.

Pardubičtí památkáři spojili síly s kolegy z Východočeského muzea v Pardubicích, které sídlí v bezprostředním sousedství. Společně vytvořili program na Příhrádku i zámku a 20. října 2018 tedy centrum města doslova žilo archeologií.

Ukázky rozdělávání ohně v pravěku, foto J. Řehounková.

Jeskynní malby pro nejmenší, foto J. Řehounková.

Ukázky práce dokumentátora a konzervátora, foto K. Pellarová.

Na Příhrádku se s archeologií mohli seznámit návštěvníci každého věku. Pro ty nejmenší byly připraveny jeskynní malby prstovými barvami a terénní výzkum kostrového hrobu. Ten probíhal na připraveném pískovišti, kde si malí výzkumníci mohli vyzkoušet práci archeologa. Pod dohledem odkrývali plastový model kostry a keramické střepy a poslouchali vyprávění o tom, jak probíhá terénní archeologický výzkum. Na dalším stanovišti návštěvníci nahlédli do restaurátorské laboratoře a zkusili si složit repliky středověkých nádob a kachlů, vyzkoušeli si mytí keramických střepů a zjistili, jaká je cesta artefaktu z terénního výzkumu do depozitáře či expozice.

Ukázky rožděávání ohně v pravěku, foto K. Pellarová.

Komentovaná přehlídka pravěkého odívání, pár z vyšší společenské vrstvy z doby bronzové, foto K. Pellarová.

O zážitkový program se postaralo sdružení *Jak obléci pračlověka*. Jan Půlpán, „profesionální pračlověk“, jak si sám říká, přenesl posluchače do období mezolitu. Jeho vyprávění o posledních lovcích na více než hodinu doslova přikovalo k židlím i ty nejmenší posluchače. K dispozici byla spousta replik zbraní, oděvů i předmětů denní potřeby, které si posluchači mohli detailně prohlédnout. Po přednášce následovaly praktické ukázky rozdělávání ohně několika pravěkými technikami. Kristýna Urbanová připravila komentovanou přehlídku pravěkého odívání. Použité oděvy jsou výsledkem její dlouhodobé práce, zaměřené na rekonstrukce pravěkého textilu. K vidění tedy byly i modely, které mají zcela konkrétní předlohu v určitém archeologickém nález, jako např. tzv. „tanečnice“ z Egtvedu nebo franká královna Bathilda ve svém pohřebním oděvu. Úspěch přehlídky byl velký a ne jeden návštěvník musel patrně přehodnotit své dosavadní představy o odívání pravěkých lidí. Souběžně s programem na Příhrádce probíhaly po celý den nejrůznější aktivity také na zámku. Archeologové z Východočeského muzea připravili např. komentované prohlídky archeologické expozice *Proti proudu času* či ukázky pravěkých zbraní a jiných artefaktů, pravěkou kuchyni atd. Závěrečným společným bodem programu byla beseda s názvem *Vše, co jste chtěli vědět o archeologii, ale báli jste se zeptat*. Na otázky veřejnosti odpovídali PhDr. Jan Jílek, Ph.D. (VČM v Pardubicích), Mgr. Tomáš Zavoral, Dis. (VČM v Pardubicích) a Mgr. Tomáš Čurda (NPÚ, ÚOP v Pardubicích).

Komentovaná přehlídka pravěkého odívání, foto K. Pellarová.

Oděv ze starší doby kamenné, foto K. Pellarová.

Přednáškový cyklus v Městské knihovně v Litomyšli

Jana ŘEHOUNKOVÁ

Ve spolupráci s Městskou knihovnou Litomyšl zajistilo naše pracoviště opět cyklus přednášek. V souladu s jedním z hlavních témat roku 2017 Krajina. Kulturní a přírodní dědictví byl realizován stejnojmenný cyklus, který pro velký zájem pokračoval i počátkem roku 2018. Na konec roku jsme připravili tematické přednášky k výstavě Architektura ve službách první republiky, která byla v knihovně instalována od listopadu 2018 do února 2019. Přednášející představili architektonický vývoj regionu i samotného města Litomyšle v daném období. Tematickou odbočkou byla přednáška o počátcích motorismu na Pardubicku v daném období, která se těšila značné návštěvnosti, neboť v Litomyšli působí početná skupina nadšenců pro historická vozidla.

Architektura ve službách první republiky

Jana ŘEHOUNKOVÁ, Eliška RACKOVÁ

Národní památkový ústav připravil pro rok 2018 v rámci oslav výročí vzniku republiky výstavu s názvem Architektura ve službách první republiky. V Pardubicích vznikla její

Instalace výstavy v Turistickém informačním centru v Pardubicích, foto J. Řehounková.

Vernisáž výstavy v Jevíčku, za poskytnutí fotografie děkujeme pracovníkům Městského úřadu Jevíčko.

regionální verze, koncipovaná jako putovní, tudíž se s ní návštěvníci mohou setkávat na mnoha místech v Pardubickém kraji. V květnu 2018 byla poprvé představena při příležitosti 121. otevírání lázeňské sezóny v Lázních Bohdaneč. Následně byla instalována v Jevíčku, Lanškrouně, Luži, Litomyšli a také v Pardubicích.

Na deseti výstavních panelech je průřezově představen vývoj architektury v rámci regionu v daném období. Nechybí zde nejznámější realizace významných architek-tů, ale zastoupeny jsou i drobnější stavby.

Rozkvět architektury v období po první světové válce se na území Pardubického kraje nejvýrazněji projevil v průmyslovém, rychle se rozvíjejícím krajském městě, řadu zajímavých staveb však lze nalézt i v menších regionálních centrech a obcích, jako je Česká Třebová, Polička, Litomyšl, Chrudim nebo Choceň. Ve 20.–30. letech byla vystavěna řada veřejných staveb, činžovních domů, ale později i venkovských škol a tělocvičen ve stylu kubismu, národního dekorativismu, art deco a funkcionalismu. Mezi nejvýznamnější osobnosti působící současně i v Praze nebo jiných krajích patřili architekti jako Josef Gočár, Oldřich Liska, Jindřich Freiwald, Ladislav Machoň nebo Kamil Roškot. Velkou regionální osobností byl Karel Řepa, o řadu zajímavých staveb se zasloužili však také další místní architekti a stavitelé jako Vojtěch Vanický, Čeněk Mužík, Bohuslav Šmíd nebo Oskar Czepa.

Na hrad za odměnu

Jana ŘEHOUNKOVÁ

Tradiční výtvarná soutěž s názvem Památky našeho kraje byla v loňském roce zaměřena na mimopardubické ZŠ s prvním stupněm. Děti malovaly a kreslily nejruznější památky z okolí svého bydliště a vybrat vítěze bylo jako vždy nesnadné. V kategorii koláč zvítězili žáci ZŠ Mikulovice, kteří pro svou třídu vyhráli prohlídku hradu Litice spojenou s šipkovanou a opékáním buřtů. Takto netradiční za-

Školní výlet aneb co vše můžete zažít na hradě, foto J. Řehounková.

Jak se staví a jak se dobývá hrad, vysvětlil dětem kastelán Ing. Dalibor Urban, foto J. Řehounková.

končení školního roku by se nemohlo odehrát bez laskavé spolupráce kastelána SH Litice, pana Ing. Dalibora Urbana. Ten velmi ochotně přizpůsobil prohlídku malým návštěvníkům a vyprávěním o tom, jak se staví hrad, si dokázal po celou dobu udržet jejich pozornost a zájem.

Jak se staví a jak se dobývá hrad, vysvětlil dětem kastelán Ing. Dalibor Urban, foto J. Řehounková.

Edukační programy pro venkovské základní školy

Jana ŘEHOUNKOVÁ, Zdeňka KRATOCHVILOVÁ

V krajském městě existuje poměrně široká nabídka edukačních programů a nejrůznějších vzdělávacích aktivit pro žáky ZŠ. Na venkově je tato situace pochopitelně složitější, přístup k podobným aktivitám komplikuje dojezdová vzdálenost. Na cestu, kterou třída v rámci Pardubic absolvuje pěšky nebo MHD, musí vedení venkovské ZŠ najmout a naplnit celý autobus, což přístup k těmto aktivitám výrazně redukuje. Sestavili jsme proto seznam edukačních programů, které jsme schopni dovézt a realizovat přímo na ZŠ a vyjeli na první čtyři místa (Mladkov, Korouhev, Dříteč, Mikulovice). Pro žáky z nejnižších ročníků jsme připravili program Postav si památku. Z dřevěných stavebnic děti samostatně nebo ve skupině vytvářejí konkrétní památkově chráněný objekt

Jak děti stavěly památky v ZŠ Mladkov, foto J. Řehounková.

České památky UNESCO v ZŠ Mikulovice, foto J. Řehounková.

z ČR, učí se poznávat tvarovou a slohovou rozmanitost nemovitého památkového fondu a obecně si budují kladný vztah k historické architektuře. Starší žáci (3.–5. ročník) se zapojili do komplexnějšího programu s názvem České památky UNESCO. Samostatně nebo ve skupině pracují s textem a obrazovým materiálem tak, aby na konci hodiny ostatním představili jednu z památek, které jsou na našem území zapsány na seznamu UNESCO. Ze strany vedení škol je tento nápad velmi kvitován a budeme v něm pokračovat i v dalších letech.

Odborná knihovna

Zdeňka KRATOCHVILOVÁ

Knihovna Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Pardubicích sídlí na Příhrádce, v podkroví bývalé sýpky. Knihovní fond tvoří cca 6 500 titulů z oblasti architektury, dějin umění, historie či genealogie. Dalšími dvěma významnými oddíly knihovního fondu jsou knihy zabývající se kulturní historií a soubor metodických příruček pro památkovou péči, tyto vycházejí nákladem Národního památkového ústavu.

Všechny knihovny NPÚ používají katalogizační program Tritius, v kterém jsou zaznamenány také dokumentační fondy (restaurátorské práce, plánová dokumentace a další). Veřejnost může do katalogu nahlížet pomocí on-line katalogu Carmen. Zajímavostí našeho systému je možnost vyhledávání nejen podle názvu, autora či předmětového hesla, ale i polem pro lokalitu. Každá nová kniha či článek vztahující se k určitému památkovému objektu, je připojován i do poměrně nové aplikace, do Památkového katalogu, kde zájemce najde základní údaje o památce, rozsah její ochrany, fotografie a literaturu, v které je zmíněna. Dalším místem, kde jsou informace o knihách, které vlastníme, je Souborný katalog ČR, kam připojujeme naše knihy od roku 2014, do konce příštího roku by měly být připojeny všechny záznamy knihovny na Příhrádce.

Pro veřejnost je otevřena naše knihovna v úterý, po předchozí domluvě je možné navštívit knihovnu i v jiné dny.

Na vaši návštěvu se těší knihovnice Bc. Zdeňka Kratochvilová,
kratochvilova.zdenka@npu.cz, tel.: 601 320 049.

Odborná knihovna NPÚ, ÚOP v Pardubicích, foto M. Křištof.

Odborná knihovna NPÚ, ÚOP v Pardubicích, foto M. Krištof.

Katalog Carmen

<https://iispp.npu.cz/carmen/>

Památkový katalog

<http://www.pamatkovykatalog.cz/>

Souborný katalog

<http://www.caslin.cz/>

Odborná spisovna

V badatelně je možné studovat odbornou dokumentaci nemovitých kulturních památek Pardubického kraje (okresy Pardubice, Chrudim, Ústí nad Orlicí a Svitavy).

Dokumentace zahrnuje plánovou dokumentaci, restaurátorské zprávy, archivní spisovou dokumentaci (historie objektu z hlediska stavební činnosti a obnovy) od konce šedesátých let minulého století a stavebně historické průzkumy k vybraným objektům. Velká část dokumentace se týká nemovitých kulturních památek ve správě Národního památkového ústavu v Pardubickém kraji (Soubor lidových staveb Vysočina, hrad Kunětická Hora, hrad Litice, zámek Litomyšl, zámek Slatiňany).

Mimo to zde lze nalézt dokumentaci městských památkových rezervací a zón, vesnických památkových rezervací a zón a lidové architektury.

Provoz badatelný: úterý 9–15 hodin

Po telefonické domluvě je návštěva možná i v jiné dny.

Upozorňujeme návštěvníky, že dokumenty z odborné spisovny je nutné objednat písemně a je možné studovat je pouze prezenčně.

Kontakt: Šárka Mrázová, mrazova.sarka@npu.cz, tel.: 724 663 787

Pronájem zasedacích místností

Od ledna 2016 nabízí NPÚ, ÚOP v Pardubicích pronájem malé (kapacita cca 12 osob) a velké zasedací místnosti (kapacita cca 40–45 osob), které se nacházejí v historickém centru města Pardubic.

Vybavení velké zasedací místnosti:

- plátno
- notebook
- projektor
- tabule
- zvuková aparatura/mikrofon
- pokrytí bezdrátovým internetem
- možnost zatemnění

Vybavení malé zasedací místnosti:

- přenosné projekční plátno
- notebook
- projektor
- tabule

V rámci pronájmu lze využít možnosti **bezplatného parkování**, k dispozici je rovněž vlastní **sociální vybavení a kuchyňka**.

Velká zasedací místnost, foto M. Krištof.

Velká zasedací místnost, foto M. Krištof.

Malá zasedací místnost, foto M. Krištof.

Malá zasedací místnost, foto M. Krištof.

Kontakt: Ing. Juraj Vavro, vavro.juraj@npu.cz, tel.: 724 663 537

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Pardubicích je jedním ze čtrnácti krajských pracovišť NPÚ. Jeho úkolem je naplňovat v Pardubickém kraji poslání odborné instituce památkové péče dané zejména zákonem o státní památkové péči, tzn. zpracovávat odborné podklady pro rozhodnutí výkonných orgánů, poskytovat konzultace a odbornou pomoc vlastníkům kulturních památek při jejich obnovách a sledovat stav památkového fondu na území kraje. Mimo to zpracovává návrhy na prohlášení věcí či objektů za kulturní památky, podílí se na jejich evidenci, spravuje dokumentační sbírky plánů, fotografií i dalších odborných podkladů ke kulturním památkám a provozuje veřejně přístupnou, odbornou knihovnu. Odborníci z řad zaměstnanců ústavu se rovněž účastní odborných konferencí, seminářů a kolokvií, participují na přednáškách, komentovaných prohlídkách, programech pro školní kolektivy a dalších aktivitách určených pro veřejnost.

Další informace o Národním památkovém ústavu, územním odborném pracovišti v Pardubicích najdete na www.npu.cz/uop-pa, informace o Národním památkovém ústavu najdete na www.npu.cz.

**NÁRODNÍ
PAMÁTKOVÝ
ÚSTAV**

**ÚZEMNÍ ODBORNÉ
PRACOVISŤE
V PARDUBICÍCH**